

**Legjobb Könyvek
44. szám**

Gustaf Af Geijerstam

AZ ASSZONY AZ ÚR

**Az Érdekes Ujság Kiadása, Budapest
1919**

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2013
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-615-5292-56-9 (online)
MEK-11281

TARTALOM

Gustaf Af Geijerstam: Az asszony az úr

Anton Pavlovics Csehov: Asszonyok

Az asszony az úr

I.

A nagyvárosokban egész idegenül mennek el egymás mellett az emberek, csak az új ember érdeklődik mindenki iránt, akivel találkozik. Bennünket már csak azok érdekelnek, akiket ismerünk és ha vidékre kerülünk, mily nevetséges előttünk, hogy minden szembejövő egymásnak jónapot, vagy jóestét kíván. A szokás vagy talán a szükség már úgy hozta magával, hogy attól mindnyájan visszariadunk, hogy valaki máshoz közeledjünk. És azért bizonyos társadalmi formákat találtunk ki, melyek mellőzésével mindenféle közeledést tilt a társadalmunk. Azok közé, akiket nem a véletlen hoz össze, oly magas korlátokat emeltünk, hogy ezek a korlátok majdnem legyőzhetetlennek látszanak. És így lehetséges, hogy a nagyvárosokban egyesek elhagyatottsága sokkal erősebb és érzékenyebb, mint a legelhagyottabb magány.

Ilyen körülmények között megesik néha, hogy utunkban olyan idegent fedezünk fel, akinek lényé sejteti, hogy vele azoknak a keveseknek egyikével találkoztunk, aki mellett nem mennénk el idegenül, akit szívesen fogadnánk barátul, mert az ő barátsága nagyobb értéket kölcsönözne a mi életünknek, - ha sikerülne közülünk egynek is azokon a korlátokon keresztül törnie, melyeket senki sem állított fel, de mindenki tisztel.

Ez a láthatatlan fal ott áll köztünk és ha csak külső formasága van is, nem lehet átlépni rajta. Az ember fél egy ilyen kísérletnél, hogy azzal a hideg és idegen pillantással találkozik, amelylyel az emberek oly igen értik, hogy egymástól távoltartsák magukat: abban az általános, elhallgatott harcban, melyet a nagyváros küzd meg a maga mesterséges körülményeivel.

Hányszor nem történt meg velem, amikor egy ember félhomályban, lopva, mint az árnyék elsurrant mellettem, hogy valami hirtelen vágyódás fogott el: hogy megragadjam, megtartsam. Villámszerűen cikázott át rajtam az érzés, amely azt mondta: ime itt a közeledben, anélkül, hogy elérhetnéd, itt él egy ember, aki ha nem is egészen úgy mint te, de épp azon a módon egymagában áll. Az ilyen találkozás, melyet véletlennek szoktak nevezni, hányszor ébresztette fel bennem azt a gyerekes reménységet, hogy a benyomás, amely rám hatott, mindaketőnk közös érzése volt. Hogy az ismeretlen, aki mellettem elsietett, közeledni fog hozzám, hiszen én nem mertem hozzá közeledni!

Ezek a gondolatok tolulnak elém, ha egy estére emlékezem, amikor először tűnt fel az a férfi, akiről majd ezeket itt elbeszélem. Sok év múlt el azóta. Még nemrég hogy Stockholmba érkeztem akkor és ez a város a maga viszonyaival egészen új volt előttem. Egymagamba léptem be egy kávéházba, leültem és a körülöttem zugó életet szemléltem.

A nagy helyiségben, amely lassan megtelt emberekkel, a zsongásból fülharsogatóssá nőtt lármát már észre sem vettem, de álmódoságból az az érzés vert fel, hogy kell, hogy valaki a kávéházban már hosszabb idő óta figyeljen engem. Feltekintettem, de eleinte mit se láttam. Azzal a meggyőződéssel, hogy a képzelődésem áldozata vagyok, rágyújtottam a szivaromra és az ujság után nyultam. Legalább valamit olvassak, hogy a gondolataimat kipihentessem. Ekkor másodszor vett rajtam erőt az az érzés és amikor másodszor is feltekintettem, szemem egy idősebb férfira esett, aki épp úgy magában ült, mint én.

Élesen beállított profilja, finoman ivelt homloka, keskeny, jól ápolt keze volt, az a gondatlanság pedig, amelylyel ennek a környezetnek közepette átengedte magát gondolatainak, arra a nyugodt közömbösségre hagyott következtetni, amelylyel az idegen emberek ítélete iránt viseltetett. A száj - körülötte a művész ember humora és lágyága pihent - amikor lezárult,

energikus vonást kapott és különös ellentétet adott annak a fáradtságnak, megtörtségnek, amely még rövid idő előtt egész alakjára ránehezedett.

Rövid szünet után felállt és elment. Ruganyosan és erőteljesen lépett, mint egy fiatal ember, ha lépése lassu is volt, ami bizonyos méltóság kifejezését juttatta érvényre. Fejét egyenesen hordta, kissé hátraszegetten. Amikor eltűnt a kijáró ajtaján, azzal a kívánsággal maradtam magamra, bárcsak újra visszahivhatnám.

Amikor hazafelé mentem, újra találkoztam vele. Kezét kabátja zsebében tartotta, lassan ment a járda hosszán, amely Humlegarden felé visz.

Odakint csillagfényes, hideg volt az idő. Amikor a sarkon befordultam, hogy hazatérjek, láttam őt, amint csendesen a járdán áll és feltekint a csillagos égre. Az ég kékesfehéren ragyogott a téli éjszakába.

II.

Néhány héttel később Bohr bankdirektornál voltam egy kisebb souper-n, amelyen a házigazda a főváros néhány ismertebb íróját és művészt gyűjtötte maga köré. Ebben a körben láttam először viszont - az én kávéházi ismeretlenemet. Dr. Brenner Hugónak mutatták be és ugyanabban a pillanatban, amelyben nevét hallottam, már nagyon elcsodálkoztam rajta, miért nem ismertem fel akkor is azonnal?

Anélkül ugyanis, hogy személyesen ismertem volna, előbbi időben már nem egyszer láttam. Most már arra is visszaemlékeztem, hogy a nevét valami különös történettel kapcsolatosan szintén hallottam. Minden más, közelebbi adat eltűnt emlékezetemből. Azóta megfiatalodott? Vagy megöregedett? Vagy mindaz, amit átélt, megváltoztatta a külsejét?

Mindezt most nem tudtam eldönteni, de már tudtam, hogy munkásságát, amelylyel az irodalmi világban nagy tiszteletet vívott ki magának, igen jól ismerem. Eleinte talán nagyobb tervei voltak magával és a jövőjével. Ezt igen jól meg lehetett figyelni azon, amit olykor-olykor irt. Hosszabb időközönként lehetett látni valamelyik folyóiratban vagy nagyobb ujságban a jegyét és cikkei mindig azok közé tartoztak, melyekre az ember súlyt szokott helyezni. De a visszavonultság különös bélyegét viselték magukon, ami végül azt eredményezte, hogy az olvasó egész elfelejtett szerzőjükkel később is foglalkozni.

Az a társaság, amelyben most láttam, legnagyobbrészt intim barátokból, közelebbi ismerősekből állott. Megszokták már, hogy ebben a vendégszerető házban találkozzanak, ahol az uralkodó hang épp olyan szabad, mint kellemes volt és ahol mindnyájan azt a meleg, otthonos érzést érezték, hogy a gondolatuk, a törekvésük épp olyan nagy mértékben talál menedéket, mint a saját személyük. Az együttlétüknek is megvolt az az erős hangulata, amely úgy hatott, mint a zaj e csendre, a nyugtalanság a nyugalomra, a teljes bizalom arra az állandó éberségre, amelyhez annyira hozzászoktak mindazok, akik idegenekkel érintkeznek.

És mégis ebben a társaságban, a mely jó barátokból és azonfelül egyérszü emberekől is állott, egyidejűleg bizonyos benső szakadást lehetett megfigyelni vagy inkább talán kiérezni - amit csak az a véletlen leplezett vagy elnyomott, hogy senki sem akarta az általános hangulatot megzavarni. A jelenlevők mind sokkal inkább a szépnek emberei voltak, semhogy a maguk együttlevését megzavarni akarták volna. De azért nem egy ironikus, hirtelen megváltoztatott hanghordozás mögé rejtett mosolyt, - nem egy vágó pillantást, amely csak oda talált, akit illetett, - nem egy eltítkolt gunyolódást lehetett itt megfigyelni, amely az őszinte lelkesedés látszatát vette magára. Valami - talán az egymás ellen harcoló, ellentétes akaratok versen-

gése - benne volt a levegőben, ahol mindenki csak a maga részét kereste. Ahol nagyon kevesen gondoltak arra, hogy bizalmatlankodó figyelmükkel kiérezzék azt az ellentétet, amely a pillanatnyi, békés hangulat mögött rejtőzött. Hiszen erre a hangulatra mindannyiuknak szüksége volt és ezért mindannyian teljes erejükből rajta voltak, hogy azt föntartsák.

Az egész idő alatt megfigyelhettem, hogy Brenner Hugó azok közé a kevesek közé tartozott, akik értik mindezt. Hogy nem élt abban az illúzióban, mintha azoknak az embereknek bensejét, akit életüket ideális érdekek szolgálatába hajtották, mindig csak ezek az érdekek töltenék be. Elmerült a saját gondolataiba és mindazt, ami körülötte történt, nem méltatta semmiféle nagyobb figyelemre. De az arcán mintha folytonosan fellegek vonultak volna el.

Mintha a lelke nemcsak az arcának játékában tükröződött volna vissza, hanem minden idegéből felénk szólott volna, még az arcnak a bőréről is. Egy szó sem veszett el számára és e szavak mögött az igazi gondolatokat olvashatta. Megfigyeltem, hogy emellett ő a figyelmét még is megosztotta.

Ha véletlenül feltekintett, pillantása a ház urát, vagy urnőjét kereste és nekem az volt a benyomásom, hogy e között a három ember között bizonyos bensőségnek kell lennie, amely sokkal mélyebb, mint amilyen a rendes barátságnál előfordul. Amikor az asztaltól mindnyájan felálltunk, kikérdeztem e felől egyik barátomat:

- Hát te nem tudod - felelte mosolyogva - Brenner naponként bejáratos ide. Csak ha látogatások vannak, akkor szokott rendszerint távolmaradni.

Nem jutottam tovább a kérdéssel, mert a ház urnője közeledett felénk. És a többiekkel együtt a társalgóba mentem. Amint mindnyájan leültünk, felfogtam egy pillantást, amelyet Brenner és Bohrn asszony váltottak. Hirtelen megkapott a gondolat, milyen bensőséges egyetértésnek kell kettejük között lennie - mondom megkapott ez a gondolat anélkül, hogy csak egy pillanatra is eszembe jutott volna vonatkozásba hozni azzal a hétköznapi történettel, mely egy szerelmes férfi és egy férjes asszony között annyiszor le szokott játszódni.

Véletlenül ugyanakkor pillantottam meg a ház gazdáját is. Mosolygott és tekintete a feleségén és barátján pihent, akik visszamosolyogtak rá, míg egymásnak közvetlen közelébe ültek. Ezt az egész némajátékot igen nehéz így leírni. A társaságból senki sem vette észre. Rám azonban azt a benyomást tette, mintha szent helyen állnék - sejtettem, hogy hármuk között nagy és közös titoknak kell lennie, amely bajban, örömben összefüzi őket és amelyet éppen rajtuk hármukon kívül, akiknek köze volt hozzá, senkinek sem szabad megismernie.

Ez az érzésem annál különösebb volt, mert azok után, amit erről a házasságról hallottam, nagyon is könnyen megtudtam volna magyarázni az asszonynak esetleges bűnös szerelmét is.

A bankigazgató hűtlensége minden kétségen felül állott, nagyvilági összeköttetései kedvenc témája volt a pletykázó társaságoknak, amelyek a kávéházakban épp oly divatosak a férfiak, mint a rossz szokásokról annyira híres asszonyok között. A bankigazgatónak ezt a gyengéjét annyira ismerték már, hogy az nem egyszer megzavarta üzleti összeköttetéseit is. Csak egyet nem tudott senki megmagyarázni: ismerte-e Bohrnné is urának ezt a gyenge oldalát? Az első esetben, azt így mondták a legjobb barátnői is, nagyon jól értett a kártyájához. Mert a világgal szemben olyan odaadással viseltetett az ura iránt, ami igen megható lett volna, ha igaznak lehetett volna tartani.

De mintha a levegő körülöttük sokkal tisztább volna, semhogy a ragálnak fertőző csiráit tenyésztethetné.

Ez az érzésem azalatt a beszélgetés alatt támadt, amelyet a souper után kezdtünk. Annyira lekötött Brenner Hugó, akivel különben az egész estén át egy szót sem váltottam, hogy az egész beszélgetésről csak azt tudom, hogy a művészet dilettantizmusáról volt szó közöttük. Különben csak arra emlékszem, hogy élénken és bizonyos fanatizmussal beszéltek, hiszen a

dilettantizmus volt a jelenlevők legádázabb ellensége. De ha nem is emlékszem már, mi mindent mondtak, annál élénkebben van meg az egész jelenet most is a szemem előtt.

Bronz állványokon két lámpa állott a vörös szmírnaszőnyeges nagy szoba egy-egy sarkában, alacsony butorok, tompított színek, - a lámpák éles fényt vetettek az élénk a nekitüzelt arcokra, amelyek a mély karosszékek és kerevetek félhomályából világítottak, egymás felé hajoltak, mintha a többi arc vonásaiban rejtett ellenséget keresnének. A cigarettafüst könnyű fellegekben huzódott fel a csillárig, mellettem egész világosan láttam a háziasszony még mindig fiatalos arcát. A változó kifejezéseket azzal az érdeklődéssel követte, amely mindent őszintén szokott venni.

Senki sem láthatta rajta, hogy már elhagyta az ötvenedik évét. Nyulánkan, magosan ült mellettem, arcának finom ráncait a lámpaernyő félhomálya mintha eltörülte volna, szeme fiatalosan ragyogott. Hullámos haját az ősz szálak sűrűn behálózták. Ebben a világításban azonban nem vehettem ki a szürke színt. És először tünt fel előttem, hogy az asszonynak egész lénye mennyire fiatal.

Magam akkor csak huszonhat éves voltam, ebben a korban pedig tudvalevően vajmi nehéz egy ötven éves asszonyt fiatalnak találnunk. Lényének varázsereje talán abból állott, hogy mindenkit értett, de ő maga kevesekkel szemben volt odaadó.

Mindez világossá lett előttem, amíg közelében ültem és körülöttem a beszélgetés hullámai föl és alá zajlottak... S egyszerre láttam, hogy hirtelen nyugtalankodni kezd. Avagy inkább csak úgy éreztem magam körül, mint a villamosságot és ösztönszerűleg arra a helyre tekintettem, ahol Brenner Hugót kerestem. - A szoba másik végében ült, mégis, mintha az egész idő alatt közvetlen közelemben lett volna. Az egész estén szótlánul hallgatott, de ez a néma hallgatás sem nyomasztó, sem zavaró nem volt. Épp ellenkezően, - mintha abban telt volna öröme, hogy követheti a beszélgetést, minden szót megfoghat s kifejező arca pillanatról-pillanatra visszatükrözte a benyomást, melyet befogadott.

Ezekből a vonásokból nem a nyugodt, vagy a lemondó természet beszélt felém.

De nem is volt tisztán maga a rokonszenv, amit az arca visszatükrözött. Inkább bizonyos remegő feszültséget árult el, mintha ő maga nélkülözne valamit abból a benső, gyengéd, igaz tartalomból, amit éppen ebben a körben kívánt megtalálni, - mintha saját magával küzdene, beszéljen, vagy hallgasson-e?

Ezt Bohrné is látta és minden pillanatban még nyugtalanabbá lett. Mintha a másíknak gondolatait bensőleg hallotta volna, mintha azok őt is feltüzelnék.

Ritkán láttam asszonyi szemben oly ragyogó, élénk és változó kifejezést és soha sem találtam úgy, hogy egy férfi annyira megérdemli ennek a fénynek a kigyulladását. Mert Brenner Hugó csendesén és magába nevetett, mint valami nagy, titkos öröm felett - és amint végre felpillantott és beszélgetni kezdett, a hangja remegett, bizonyára nem pusztá idegességből, hanem abban a tudatban, hogy a jelenlevők között van egy asszony, aki ismeri a gondolatait, még mielőtt kimondotta volna. De érzésének őszinteségétől az arca lágy vonást kapott és amikor beszélni kezdett, hangja érdesen szólt, mintha a harag kergette volna.

- Minden művésznek először is saját magától kellene megkivánnia, hogy testestül, lelkestül egységes, telivér ember legyen. Egy anyagból öntve. Aki ezt nem teszi, játszik a világgal, ez pedig halálos bűn tőle. Nincs igazam? Minden törekvésünk nem oda irányul-e, hogy a műremeket elválaszszuk az alkotójától, helyett, hogy inkább azt tennők, hogy minél inkább közelebb hozzuk hozzá. És még mindennek a tetejébe nem azt mondjuk-e: úgy ítélem meg ezt a munkát, a milyen, - nekem az emberhez semmi közöm? Káromlás ez én előttem. Az ember tökéletesedésének gondolatát mért hagyjuk egyedül a moralistákra, akik legnagyobbbrészt kontárok és semmihez sem értenek? Mindig mintha a munkája mögött magát az embert

érezném. Ha aztán ennek a benyomása kicsinyes s össze nem fér magával a munkával, akkor még egy remekmű is a megvetés érzését kelti bennem. Nem riadok vissza a szótól. És ezért megvetésemet - mindjárt, ha paradoxnak hangzik is, mindig félig kész, csak tapogatózó, hazug és nagyképű mű iránt, amely bámulatba ejti a világot, - abban az ítéletben foglalom össze, hogy ezeket a műremekeket csak az élet dilettánsai alkották meg. Az életnek ezek a műkedvelői azok, akik épp úgy a maguk és a mások életével mintha csak lapdával játszanának. Ők azok, akik a rossz művészetet megteremtik, nevezzék bár világi, vagy akadémikus művészetnek a lélektelen, bizar eltévelyedést, amely „l’art pour l’art” üres jelszava mögé bujt. Ők azok, akik az élet megbecsülésének és tiszteletének az érzését megölték, akik rendesen amellet lépkednek el, ami a legmélyebb mélységekben rejtőzik. Ezek a félemberek azok, akik az ilyen szavakat, hogy: forma, a dolog technikája, stílj, - oly könnyelműen a nyelvükön hordják, mintha nem is tudnák, hogy a legszebb ruha is egy elcsufított testen vajmi csunyán fest!

A szavakat csodálatos, majdnem elfogódott hallgatás követte, mintha eleinte senkinek sem lett volna hozzá kedve, hogy a beszéd tárgyát újra felvegye. Csak maga Bohrn Eliz válaszolt, nekem pedig az volt a benyomásom, hogy válaszolhatott is, különösen mert szíve jóságában nem is gyanította, mennyire találók ezek a szavak.

- Igazat adok, - mondotta - dr. Brennernek. Magam is mindig azt gondoltam, hogy a legnagyobb művészeket azok között kell keresnünk, akik soha egy sort nem irtak, akik soha ecsetet, vagy vésőt kezükbe sem vettek. Minden, amit a nemes, szép életről alkotunk remekmű. Mért ne legyen a legnagyobb a saját bensőnk tökéletesítése?

Lágy, de mégis telt hangon mondta ezt, mintha egyenest a szívét érintette volna. Brenner felnézett egy pillanatra és tekintete találkozott az asszonyéval. Megint láttam ezt a tiszta, boldog pillantást, amely úgy látszott, hogy többet ivel át, mint amennyit egy egész élet elmondhat.

Ezután a társalgás sekélyebb mederbe tért.

De mikor távoztunk és az előszobából az utolsó vendégek is eltűntek, megfigyeltem, hogy a bankigazgató kezét Brenner vállára teszi, mintha még vissza akarná tartani.

Én bucsuztam utoljára. Azt reméltem, hogy Brennerrel beszélhetek. De mikor a szalón ajtaja bezárult mögöttem, épp azt láttam, mint tér vissza az üres szalónba a két házasság együtt a fiatalos járásu öregedő urral, akinek olyan paradox nézetei vannak a művészetről.

III.

Az utána következő időben sokszor találkoztam Brenner Hugóval. Ha nagy is volt közöttünk a korkülönbség, mégis a barátság fűzött össze.

Ezt a barátságot mindjárt azzal vezetem be, hogy egy véletlen találkozásunknál elmondtam neki benyomásomat, melyet meg a kávéházban reám tett. Mosolygott szavamra és rögtön azzal állt elő, hogy ő is megfigyelt engem, míg a lapokat olvastam. De azt azon a bizonyos hangon mondta, amelyben megint elégséges volt a rokonszenv, hogy visszautasítónak ne lássék. Azóta sohasem találkoztunk anélkül, hogy legalább néhány szót ne váltsunk egymással. Lassankint a beszélgetésünk oly hosszúra nyúlt, hogy a végét mindig a házon kívül csaptuk hozzá. Végre is, mint régi ismerősök bántunk egymással.

Már az ismeretségünk legelején Brenner Hugó azzal ejtett csudába, hogy egész megjelenésében, majdnem minden ítéletében is annyi volt az önbizalom, hogy csak igen kevés ember merte volna gondolatait egész eddig a fokig kifejtteni.

Ha a nagy szellemekről, azok értékéről, gondolatairól beszélt, mindezt olyan őszinte természetességgel mondta el, mintha legközelebbi ismerőseiről, vagy a maga köréről diskurálna.

- Szeretem az előkelő ismeretséget, - mondotta egyszer - és még a szobámban se, azaz, hogy ott a legkevésbé fordulok meg rossz társaságban.

Brenner Hugónak a nagy világszellemekkel való ez a bizalmas barátsága sohasem hitta ki ironiámat. Ha semmi jelentékenyt nem is alkotott sem az irodalomban, sem tudományos téren, egész személyében volt valami, ami lényének ezt a vonását egészen természetesnek tüntette fel. Már maga az, hogy új barátom kétszer oly idős, mint amilyen én vagyok, bizonyos varázst kölcsönzött ennek a viszonynak, amely varázs hosszú ideig minden társaságnál vonzóbbá tette személyét.

Milyen jól emlékszem ezekre a téli estékre. Amikor valamelyik kávéház félreeső zugát választottuk és onnan mindjárt az egész életen áttekintettünk. Mert úgy általánosságban nem érte be kevesebbel a mi beszélgetésünk. És a nyugtalanságnak, a forrongásnak ebben az idejében, amikor úgy látszott, hogy az egész világ ifjúságát anélkül, hogy egymásról tudna és egymás különféle nyelvét megértené, egyszerre a jelen fölött való ugyanaz az elkeseredés és a jövőbe vetett ugyanaz a bizalom szállta meg, amikor előre ugyanazt a messzeséget kémlelte, ugyanazokat a célokat kereste, egy ideál felé törekedett, - akkor az én érintkezésem ezzel a különös férfival több volt a szórakozásnál, több az örömnél. Erőt és vigasztalást adott. Mert neki gyóntam meg mindazt, amit az egész világ ifjúsága velem együtt magába fojtott. Neki ismertem be önbizalmam hiányát, ő rá bízam egy szebb, egy eredményesebb jövőbe vetett álmomat. Neki mondtam el összes terveimet a meg nem írott könyvekről, amit még a barátaimra, a cimboráimra sem bízam. Neki gyóntam meg szellemem leveretését a vérem ellen vívott csatámban. Igen, neki megmondhattam, milyen egyedül érzem magam ebben a csodás világban, amelyen, akkor úgy hittem, sokkal inkább átlátok, mint hiszem most és amely miatt nem is busultam akkor még annyit.

Azt a bánatos, megértő mosolyt egyetlen pillanatig sem nélkülöztem, amely Brenner kifejező arcán heves szavaimra átvillámlott.

Egyszer fájdalmas érzéssel megmondtam neki, hogy előtte épp úgy megvallhatok mindent, mint azt atyámmal szemben megtehetőnek megálmodtam - de ami soha sem lett osztályrészem. Atyám bizonyára épp úgy szenvedett ezek miatt. De a bátortalanság elfogta az előtt a sorompó előtt, amely a nemzedékeket egymástól elválasztja. Soha sem bátorított engem, nekem pedig erre lett volna szükségem, hogy melléje lépjek. Azért fordultam cimborákhoz és csak most, huszonhat évemmel beszélek először nyíltan nálamnál idősebb emberrel.

Brenner Hugó néma volt amikor mindezt elmondtam neki. Tekintetét inkább befelé irányította, mint mindig, amikor attól félt, hogy olyan bizalmat, vagy véleményt kérnék tőle, ami ő rá magára tartozik. Most is megelégedett azzal a felelettel:

- Magam is keresztülmentem egyszer ezeken a tapasztalatokon.

Ezt bizonyos éllel mondta. Jelezte, hogy már további kérdést nem kíván, de kísértő pillantása elvette a szavak életét. A szívem pedig egészen megtelt hálával, mert megkimélt, hogy hivatatalanul nagyon sokat mondjak el magamról.

IV.

Egy nap Brenner és én te-pajtásokká lettünk. Épp olyan csodálatosan történt, mint amilyen csodálatos egyáltalán az érzésünk volt. Egész egyszerűen úgy, hogy Brenner tegezni kezdett.

Valami komoly beszélgetés közben csak megesett, még azt hittem, hogy tévedés lesz a dologban. De mert nemcsak azon az estén, hanem további találkozásunkkor is megmaradt ennél, nem volt más kiutam, minthogy ezt a bizalmas megszólítást kihasználjam. Hónapokkal később... egyszer éjjel két órakor elmondtam neki, hogyan is keletkezett a bizalmasságnak ez a különös módja közöttünk. Nevetett és azt mondta:

- Már engedd meg, de nem így történt-e a leggyöngédebben?

Ha ennyire szabadnak akkor senkivel szemben sem éreztem még magam - Brenner Hugó mégis hosszú ismeretségünk után is a leggondosabban elhallgatta mindazt, ami az ő magánéletére vonatkozott. Azt sem tudtam, nős-e vagy lehetett-e az - közös ismerősünk is csak vajmi kevés volt, azok a kérdések pedig, amelyeket nem tudtam még se magamba elfojtani, sohasem vezettek semmi eredményre.

Mintha magánélete mások előtt épp olyan ismeretlen lett volna, mint volt én előttem. Talán azért lehetett, mert azt a kevés ismerőst, akik közt megfordult, teljesen lekötötte személyisége, amely életének egyes aprólékos részeit fölöslegessé vagy nagyon alárendeltté tette.

Az egyetlen, aki kíváncsiságomat némiképp kielégítette, Bohr Eliz volt. Hogy ő Brenner Hugót jobban ismerte, mint valaha bárki más, azt régóta sejtettem. És egyszer - amikor ott voltam a bankigazgatóéknál a szokásos négy heti összejövetelen, - Brenner pedig véletlenül hiányzott - a háziasszonnyal való beszélgetés közben a szót új barátomra tereltem.

De még alig szoltam, amikor az én szememben már öreg asszonytól megkaptam a választ, hogy találkozásainkról már semmit sem szükséges elmondanom. Tudott mindent, ami kettőnkre vonatkozott. Már beavatták filozófikus beszélgetéseinkbe, melyek emberekre és az életre vonatkoztak, kívülről tudta a mi kedvenc történetkéinket is. Azok a helyek, ahol a legtöbbször találkoztunk, épp úgy nem voltak titkok előtte, mint a rákövetkező éjjeli sétánk, vagy az a hajlamunk, hogy a késő éjszaka kényszere alatt el ne váljunk. Ezekről hosszasan beszélgettem az asszonnyal és láttam, hogy éppen olyan jól ismeri egész életemet, mintha titkaimat egyenest rája bízta volna.

- Nem kell azért haragudnia Brennerre, ha én mindezt tudom - mondotta mosolyogva. - Barátnője vagyok és amit ő tud, azt én is tudom. Ez az egész. A legjobb barátom azok között, akik eddig voltak és a legjobb ember, akivel életemben találkoztam. Róla magáról semmit sem beszélhetek el önnek. Azt ő nem szeretné. De azt megint bizonyára tudja, hogy Brenner házasember volt.

A fejem megráztam.

Az asszony meglepetve mosolygott.

- Milyen csodálatos. Azt hittem tulajdonképpen, hogy ezt minden ember tudja. Akkor meg kell ígérnie, hogy előtte erről mit sem említ. Nagyon szerencsétlen házasság volt. És semmi-vel sem tudnék neki olyan nagy örömet szerezni, mintha elhitetném, hogy mindez a sok szenvedés már régen a feledésbe ment. Mert a részvétet el nem viselheti.

Nem álltam meg, hogy rá ne nézzek Bohrnóra, amíg beszélt. Ez az ötven éves asszony, akinek otthonába én annyiszor eljöttem, akit annyiszor láttam, most mintha egészen más asszonnyá vált volna.

Megfiatalodott. Szemében mintha a boldogság csillant volna meg. Egész megzavarodtam, mintha két ember titkába egyszerre bepillantást nyertem volna, amelyet sohasem kívántam, ami után sohasem vágytam.

Bohrrné, talán, mert észrevette zavaromat és mert mindezt elfeledtetni akarta velem, egyetlen felvilágosító szó nélkül hirtelen felém fordult, megszorította a kezemet és különös pillantással

egyenest a szemembe nézett. Soha nem találkoztam újra ezzel a pillantással. Szabad és tiszta volt, mint egy gyermeké, teli hamiskodó pajzánsággal, mint a fiatal lányok pillantása.

De benne volt a lemondó asszonyi léleknek az életkortól megenyhült bánatossága is és amikor én a tekintetemet levettem róla, szomoruvá lett. Talán éppen azért látszott úgy mintha az ősz hajszála a glória fényét kölcsönözték volna ennek a barna asszonyszemnek.

Amikor néhány napra rá Brenner Hugóval találkoztam, nagyon vigyáztam arra, hogy meg ne sejtse Bohrnéval folytatott beszélgetésemet. De nem tudtam magam visszatartani, hogy a beszélgetést csendesén ő rá ne telerjem. Abból a pillantásból, melyet Brenner vetett felém, - azt sem tudva miért, de tisztán láttam, hogy később ő is beszélt Bohrnéval és hogy elővigyázatosságom teljesen fölösleges volt. Ismerte a mi beszélgetésünket, bár sohasem tudtam meg, egészen ismeri-e? Ahogy mindenben tenni szokott, most is nyugodtan és utánafontolgatva kezdett el barátnője személyéről és jelleméről beszélni.

A szava úgy hangzott, mintha nagy öröme telnék benne, hogy képét előttem megrajzolhatja. Közben - szokása ellenére, ha más emberekről beszélt - most egyetlen vonást sem árult el az asszony életéből, még csak egyetlen kis anekdotát sem. Ehelyett erős, biztos szavakkal határtalan csodálatát fejezte ki, annyi bensőséggel, hogy a hangja majdnem elakadt. Hogy mi kötötte le annyira ehhez az asszonyhoz, vagy hogy tulajdonképpen hogyan ismerte meg - arról árva szót sem szólt. Közlését ily módon az érzélem kitörésébe, a ködös vázlatozásba öltöztette, ami azért volt megható, mert hozzá a legköznapiabb szavakat választotta, amelyek más összefüggésben vagy más hangszínezésben teljesen jelentéktelenné váltak volna.

Ezen az estén kerestem fel Brennert először otthonában.

Hogy ez hogyan történt, egész pontosan már nem emlékszem. Csak azt tudom, hogy késő este együtt mentünk a lakására, mely félelemten, teljesen elkülönítve Humlegarden közelében két szobából állott. Az nem jutott eszembe, hogy itt talán magyarázatot kaphatok Brenner személyének különösségére, ami ismeretségünk első pillanatától fogva foglalkoztatott. Én csak a barátság ez újabb bizonyítékának örültem. Most már eléggé ismertem, hogy megértsem, hogy ez tőle újabb tanúságtétel. Még se léptem bizonyos kíváncsiság nélkül ebbe az egész világ előtt elzárt szentélybe és az első, amit észrevettem, az asztalon egy arckép volt.

A kép elhelyezése szerint anélkül, hogy az asztalhoz lépjek és megnézzem - nem láttam meg, kit ábrázol. Csak annyit tudtam kivenni, hogy női fej. Egyike a fiatal bimbóknak, inkább gyermek, mint asszony.

A következő pillanatban megint megváltozott ez a benyomásom, úgy látszott, mintha Bohrn asszony vonásait fedezhettem volna fel benne. Eldönteni azonban nem tudtam és amikor Brenner egy üveg bort és néhány poharat tett elém, beszélgetésünk megint a szokásos régi nyomokon és menetben indult.

De most nem tudtam ugyanazzal az érdeklődéssel követni barátom fejtegetéseit a költészetről és az életről, az életről és a halálról, az álmról és a valóságról, öntudatlanul fogva tartott az új környezet, amelybe olyan váratlanul állítottak bele.

Nézegettem a butorokat, csak kevés darabból álltak, igen egyszerűek, régi divatu, nehéz és kényelmes mahagoni butorok voltak, melyeket gazdájuk izléssel és szeretetreméltó gondossággal rendezett el. Ez csak azt bizonyította, milyen nagy súlyt fektetett arra, hogy közöttük otthon érezze magát. A falakat nagyjából szépen bekötött és egyszerű sorokba állított könyvek fődtek. Ahol pedig még némi hely üresen maradt, oda rézmetszeteket és karcokat akasztott.

Az az érzésem fogott el legerősebben, hogy ennek a kis otthonnak a maga leirhatatlanul bájos összhangját nemcsak férfikéz teremtette meg. Ösztönszerűleg megint az íróasztal felé pillan-

tottam, ahol a lámpaernyő árnyékában - félig elrejtve - az arckép állott. És mintha minden melegség a szobában ebből a kicsi, egyszerűen csiszolt üvegkeretes fényképből áradt volna szét.

A fénykép volt a középpont, ami körül minden más csoportosul. A fénykép körül keringtek a magányos ember gondolatai. Aki itt lakik. És most véletlen ötletből ennek az otthonnak békés hangulatát, melyet egy távollevő kéz varázsolt ide, velem is megismerteti. Vagy talán nem is magányos? Talán boldogabb, mint a hogy azt eddig hittem?

Nemet nem tudtam, igent nem akartam erre mondani.

Csak mikor Brenner kiment, hogy ásványvizet hozzon, vettem jogot, hogy a talányt megfejtssem. És ha majdnem úgy éreztem is, hogy árulást követek el - felálltam és megnéztem a képet.

Nem volt nő - egy tizennégy éves leány. Valóságos gyerek. Szokatlanul szép - a szeme szomorú és Brenner szemére emlékeztető. Arca nemesmetszésű, kerekded - és ezen a csodálatos gyermekarcon mintha a fiatalon elhaltak szomorú vágyódása tükröződött volna vissza.

Nem tudtam, volt-e Brennernek házasságában gyermeke. De sejtettem, hogy ennek a kis leánynak történetében valószínűen Brenner sorsának nyitja van, amely sorsnak még csak a körvonalait sem ismertem és amelyről néha azt hittem, hogy csak az én képzeletemben nőtt oly nagy arányokat.

Amikor Brenner megint belépett, fel és alá jártam a szobában, gondolataimban merültem el és ki kellett erőszakolnom, hogy a valósághoz visszatérjek.

- Ugy-e bár - szólt Brenner és a tekintetét körüljártatta - szép hely ez itt?

De mintha azt hitte volna, hogy szavával olyasvalamit árul el, amit el kellett volna hallgatnia, hozzátette:

- Volt rá időm elég, hogy mindent elrendezzek. Már tizenkét éve lakom itt. Nem is megyek el addig, amíg - lábbal előre - ki nem visznek.

Könnyű és vidám hangon mondotta és mindjárt le is öblítette egy hatalmas korty itallal.

V.

A legtöbb ember életében beáll az idő, amikor ha nem is mindent, de mégis nagyon sokat elfelejtünk, mert új ismeretségeket kötünk, a régiek árnyba borulnak és mi bennünk minden újja lesz. A múlt felejtése összefügg jelenünk boldogságával. Ez akkor esik meg velünk, ha szerelmesekké leszünk, ha azon munkálkodunk, hogy fészket építsünk és a boldogságnak csak egyetlen álma tölti be egész valónkat. Ez az álom minden más többi csekélyke kicsiséggé törpít.

Ez alatt az idő alatt, amely rám nézve is elkövetkezett, teljesen elfelejtettem Brenner Hugót és amikor véletlenül egy nap megint találkoztam vele, zavarban voltam, hiszen vele hűtlen árulást követtem el. De már akkor is volt rá reményem, hogy Brenner meg fog bocsátani.

És ime, azonnal hozzám jött - szép tavaszi napon - már messziről jónapot kívánt és a legjobb kedvben rázta meg a kezemet.

- Mit szándékozol ezen a nyáron tenni?

Ez volt az első kérdése.

Talán a tavaszi nap csalogatta elő a kérdést, amely különben Brenner ajakán szokatlanul hangzott volna. Abban az örömben, hogy Brenneren sem lehangoltságot, sem megsértődést nem láttam, én is ugyanazon a hangon feleltem:

- A legközelebbi vasárnap hirdetnek ki másodszor menyasszonyommal. Két hét múlva megesküszünk. És azután kimegyünk Stögardenbe.

Brenner természetesen igen jól tudta, hogy jegyben jártam. De a legutolsó időben sokkal ritkábban találkoztunk, semhogya tudta volna, mennyire küszöbön áll a házasságom.

Épp ezért igen kellemesen leptem meg ezzel a hírrel. Nagyon meghatott, hogy Brenner mintha legtávolabbról sem emlékezett volna vissza, hogy őt mennyire elfelejtettem. Két kezét vállamra tette, arcán pedig a lágyág, a fiatalság kifejezése tükröződött.

- Megnősülsz? - kérdezte.

- Igen helyesen teszed. A te éveidben nekem is ezt kellett volna tennem. Akkor sok minden másképp történt volna.

Annyira fiatalnak látszott és oly teljes, gyöngéd érdeklődéssel viseltetett irántam, mintha egészen más emberrel állanék szemben. Igen, viselkedésének egész lényege-módja hirtelen azt a bátorságot öntötte belém, hogy oly kéréssel merészkedtem előállni, amelylyel ismerve visszavonultságát csak az alkalmas pillanatra vártam.

- Most pedig meg kell ígéred hogy meglátogatsz. Ha már magamnak is otthonom lesz.

Brenner eleinte nem válaszolt.

De kezét levette vállamról és a szeme másfelé pillantott. Azzal karjába öltötte karomat és míg az utcán végiglépkedtünk, így mondta nekem:

- Nagyon érdeklődöm irántad. És soha többet nem foglak elveszíteni szemem elől. Azért is hálával tartozom, hogy volt elég türelmed egy ilyen különös, öreg remetével foglalkoznod. De azért azt nem ígérem meg, hogy meg foglak látogatni. Nem ígérem meg. Nem akarom azt mondani, hogy ez egyszer meg nem történhetik. Ha az ember úgy megöregedett, mint én, mindenesetre megvannak a maga szokásai. Ezeket nem áldozza fel, ha fiatal barátja kapja magát és megnősül.

Elválunk. De esküvőm reggelén kártyát kaptam Brenner Hugótól, amelyen sok szerencsét kívánt.

VI.

Eközben Brenner Hugó soha sem jött el otthonomba és azok alatt az évek alatt, amelyek következtek, csak nagyritkán találkoztunk. Az ember hálátlan. Mindig azt akarja kiragadni és megtartani a pillanatból, melyben él, amire éppen szüksége van... velem is megtörtént, hogy talán észre sem véve, de egyre inkább elmulasztottam régi, esti összejöveteleinket. Brenner a maga részéről szintén távolmaradt - még pedig, ahogy én láttam, készakarattal. Egyszer és mindenkorra az volt az elve, hogy egy férfi, ha megnősül, abban az órában minden előbbi életét megszakítja. Hogy milyen tapasztalatok vitték erre, akkor még távolról sem sejtettem. Az élet magával ragadott, a saját életem - minden örömeivel és gondjaival.

És elfelejtettem Brenner Hugót az ő bajával, sorsával együtt, Cserébe azért a sok új dologért, ami az asszonnyal és a gyermekkel, ami az otthonommal a sorsomba beleszólt.

De egészen még sem felejtettem el. Emlékszem rá, hogy sokszor, ha gondolataim a múltba szálltak, Brenner alakja lépett emlékezetembe és olyankor megint ugyanazt a vágyat éreztem, hogy megértsem és legalább annyit tudjak felőle, hogy a képe világos legyen előttem s hogy az árnyék eltűnjék körülötte. Igen, ilyenkor tisztán éreztem, hogy éppen ez a vágy volt, amely kezdettől fogva mindennél erősebben kergetett a társaságába. Később, amikor magamat is az élet az árnyoldalára vezetett, nagyon gyakran vágyódtam az ő harmonikus, nyugodt személye után, amely mintha minden felül állott volna, amit szerencsének, vagy szerencsétlenségnek hívnak az emberek.

Ekkor egy nap, egyszerre erősebben mint valaha, újra eszembe jutott Brenner. Egy újságban a halálozások között Bohrn Eliz nevét olvastam. Szívem egészen ellágyult. Mennyi év telt el azóta, hogy abban a körben megfordultam, amelyet ez a nemeslelkű nő a maga fiatalos arcával és megőszült hajával maga köré gyűjtött.

Mennyi bánat, mennyi változó emberi sors, házasság, halál - új, kis emberké, új érdekek, új törekvések, remények, csalódások, gondolatok és munkák kavaroztak azóta a végzet, az események nagy árjában.

Ujra elolvastam a hirt, többször egymásután, mintha mindarról valamit is mondhatott volna, amit - ahogy most előttem feltűnt - elmulasztottam, vagy örökre elvesztettem volna. Ott állt: „hatvanadik évében”. - Igen, igen, több mint tíz év múlt el azóta. Ez a szó is mellette volt: özvegy. - Hiszen így is volt a dolog. Elfelejtettem azt is.

De a halálhír a gondolatomat megint abba a körbe vezette vissza, amelyben akkor oly otthonosan éreztem magam.

Arcok, melyeket régen elfelejtettem, melyek egyszerre felém nevettek, újra megelevenedtek, újra Brenner Hugóra kellett gondolnom. Mit csinál? Még mindig az osteralmi szép szobákban lakik-e, melyekről egyszer azt mondta, hogy el nem hagyja őket, amíg ki nem viszik „lábával előre”.

Mit sem tudtam erről. De az emlékeim nem hagytak békén. Virágot küldtem a gyászházba, mintha adósságot róttam volna le. De még maga ez a hétköznapi cselekedet is azt eredményezte csak, hogy gondolataim annál élénkebben foglalkozzanak a múlttal.

Igen, a múlt meleg tekintettel jött elém és a jó szó, mely egykor a fülemben csengett, újra felhangzott lelkem mélyén.

VII.

Ekkor egy estén a véletlen abba az utcába vezetett, amelyben, úgy tudtam, Brenner Hugó lakik. Éppen el akartam menni az ablaka alatt, amikor a világos függönyön át, egy férfi árnyékát láttam, aki ide-oda mozgott. Önkéntelenül megálltam... végre is már úgy látszott, csak arra várok, nem fog-e az árnyék már soha megpihenni?

Nem tudom, hogy ezek alatt a rövid percek alatt milyen érzés vett rajtam erőt. Éppen olyan volt, minthogy kerüljön bármibe is, de ennek a gépies járkálásnak véget kell vetnem. És minden meggondolás, a legkisebb magyarázat nélkül felmentem a lépcsőn. A következő pillanatban már becsengettem.

Amint a csengő éles csilingelését hallottam, megbántam tettemet. Mit mondjak? Brennernek meg nem mondhatom, tulajdonképpen miért jöttem. Aligha tudtam jó magam is.

Mégis egy pillanattal később megtettem mindezt. A lehetetlen megtörtént. Brenner csodálkozó pillantása sem riasztott vissza. Még mielőtt tudtam volna, hogyan történt, már kicsuszott a számon.

- Jól láttam, hogy idebent vagy, nem tudtam megállani, hogy be ne nézzek.

Brenner nem mondott istenhozottat, mintha jöttöm sem kellemes, sem kellemetlen nem lenne rá nézve. Egész viselkedésén volt valami, amit emelkedett egykedvűségnek mondhatnék. Ha igaz, hogy egy ember mintegy magán viselheti a nagy szellemek légkörét, úgy Brennernél most ez volt az eset. Minden idegen volt előtte, egyenlő messzeségben feküdt - bensőjét önmaga annyira betöltötte, hogy teljesen elegendő volt neki, kihallhattam a szava hangzásából, amely még tompább lett. Amikor előttem lépett be az ajtón, láttam, hogy a háta meggörbült. De amikor szemben ültünk egymással, amit már oly rég tettünk, egyszerre nyomasztó részvét fogott el. Brenner Hugó öreg ember lett. Tartása ruganyos volt, mint azelőtt. De a haja, a szakála teljesen megőszült, az arca barázdás, szeme pedig, bár szelid, világos nézését megtartotta, mélyebben feküdt, mint azelőtt és új árnyék vette körül.

A beszéd eleinte nehezen indult. Mint két olyan ember között, akik előbbi bizalmas viszonyuk szálát már elvesztették. De lassan-lassan sikerült oly tárgyat találnunk, amely érdekelt és egy pillanatra úgy látszott, hogy mint a régi időkben, most is folytatnunk kell régi szóvitáinkat. Egyszerre észrevettem, hogy Brenner nem figyel többet a szavamra, feje mellére hanyatlott, tekintete a homályba révedez. Valószínűleg egészen elfelejtette, hogy én is ott ülök mellette.

Egyik mozdulatomra hirtelen feltekintett.

- Bizonyára nagyon sokáig hallgattam - mondta.

Válaszul csak intettem. Nem voltam tisztában, menjek-e, maradjak-e? Ekkor újra rám nézett, mintha beszélni akart volna. De a hangja felmondta a szolgálatot, engem elfogott a rémület. A melle oly félelmetesen zihált, szinte azt képzeltem, mintha csak azért jöttem volna el, hogy meghalni lássam. A következő pillanatban karjával és fejével az asztalra bukott és sirt, mint a gyerek.

Rettenetes volt, hogy egy öreg embert ilyen felindulásban lássak. Oly hirtelen, oly váratlan és oly erőszakosan történt mindez, hogy villámszerűen mindent megmagyarázott.

De, ha egy férfinél, aki annyira tudott magán uralkodni, mindez meglepő is volt - ami most következett, az még nagyobb meglepetésszámba ment.

Nem tudtam magam visszatartani és kezemet a vállára tettem. De ezt a könnyű testi érintést alighogy megérezte, heves zokogása félbeszakadt és olyan hangon, amelyben a legellentétebb szenvedélyek kavargtak, felkiáltott:

- Egyszer... mégis beszélni kell. Egyszer! Végre mégis eljön az óra, hogy nem viselhetünk el mindent egymagunk. Hogy azt mással is meg kell osztanunk. Miképp történt, hogy te éppen most léptél be hozzám? Nem tudom. Csak azt tudom, hogy napokig fel-alá járkáltam itt, hogy az életem számadását megvessem. Mindazt, ami volt. A semmi ellenében, ami van. Életem lényegét kerestem. De nem tudom megtalálni. Nem tudom, mert nem tudok költeni, mert a benső éneket nem vihetem át valami másra, ahogy azt ti költők tudjátok. Ti ezerszerre szerencsésebb emberfiai. Akik meg tudtok szabadulni a fájdalomtól, mert azt megénekelhetitek.

Kis ideig hallgatott és kezével eltakarta homlokát.

- Azt hiszed talán, mindig az voltam, aki most vagyok - mondta aztán valamivel nyugodtabban. - Én fel tudom fogni, hogy csodálkoztál azelőtt, ha a korábbi időkben sohasem beszéltem önmagamról. Néhányszor megfigyeltem, amikor találkoztunk.

Mosolygott és előbbi pajzanságának egy halovány sugara csillant meg szemében.

- De ez nem lehet így tovább. Ugy inkább lehetne, talán, hogy előbb... fiatalságunkban... amikor még könnyebben megy... nagyon kibeszéltük magunkat. Mi, a nagy hallgatók. Meg tudsz-e érteni, ha azt mondom, hogy előbb, amikor fiatal voltam... beszéltem magamról, beszéltem mindenről, ami a lelkemet foglalkoztatta, vagy betöltötte - és beszéltem minden embernek, akihez vonzódtam, ha hirtelen, ha véletlen rokonszenvvvel. Igen, ez az igazság, barátom. Ezerszer ez.

- Éhség fogott el - mondta még - az emberek után, éhség, hogy mindent elmondjak nekik. Mint a legnagyobb jótéteményért, oly hálás voltam, ha valaki feleuton elémbe jött és a magáéból adott nekem is. Ilyen voltam, amikor fiatal és én voltam! Később már egészen mássá lettem. Talán álarcot hordtam, mert féltem attól a fájdalomtól, hogy a szívemet kitárom és csak könnyel találkozom. Féltem magammal egyedül maradni. Háttha a szenvedélyem szavakban tör ki... De most akarom, hogy mindent elmondjak. Másodszor ez úgy se történhetik meg. Most már ő is halott. - Akihez mindig szólhattam.

- Más férfi felesége volt - sóhajtotta - és soha sem lett az enyém. És ha most meghallgatsz, nem szabad, hogy félbeszakíts. Ha afölött csodálkozol, miért beszélek, úgy erre is meg akarok felelni. Elmondok mindent, mert mint a legnagyobb költőknek, nekem is szükségem van arra, hogy saját magamat lássam. Amilyen voltam, amilyen vagyok és amilyen lehettem volna. Kibeszélem magam, nem tehetek másképp. Ha a végére értem, te mehetsz. De akkor azt is megtudhatod, hogy a legnagyobb segítséget adtad, amelyet ember ebben az életben nekem még adhat.

Egy pillanatig hallgatott. Ép akkor ütötte el mögöttünk a nagy fali óra zengőn a nyolcat.

Brenner Hugó figyelt, amíg az utolsó ütés elhangzott.

Azután megkezdte.

VIII.

Most csodálatosnak tűnik fel előttem - kezdte Brenner Hugó - hogy minderre olyan jól visszaemlékszem. Olyan nagy idő mult el azóta! De az életemben volt mégis egy nap, amikor még csak azt tudtam, mi a jó. Abban az időben volt, amikor az egyetemről a fővárosba jöttem és nem csak fiatalnak és gondtalannak éreztem magam, de az is voltam. Az élet játszva ígért szerencsét. Csak nem rég tettem le a filozófiai doktorátust, most megmondhatom, alig voltam harminc éves és általában jó jövőt jósoltak nekem.

Ha ez a jövő nem úgy alakult, ahogy azt akkor a barátaim és a jóakaróim remélték, úgy ez részben azon mult, hogy a legnagyobb titokban egész más felfogásom volt arról, mit értünk tulajdonképpen szép jövő alatt, mint a barátaimnak, meg a jóakaróimnak összesen és egyenkint. Annyi bizonyos, hogy egy egész évet bolyongtam össze-vissza Stockholmban anélkül, hogy - amint azt mondani szokták - valahol a lábamat megvethettem volna. Mit akartam ezalatt az év alatt? Azt nehéz megmondani. Bizonyos fajtája volt ez a Sturm und Drang idejének, ha kissé későn következett is be. Azután munkanélküliségemtől elfáradtam és attól a vágytól üzve, hogy a magam lábán járjak, kicsi atyai örökségem maradékát egy külföldi utra költöttem. Az ut teljes két évig tartott.

Találomra bolyongtam Európában és a legszebb, amit hazahoztam, az a Rembrandt-gyűjtemény, amelyet itt láthatsz a falamon. Mikor hazajöttem, csak azt tudom, hogy a nap sütött, hogy sovány voltam és hogy barna körszakállamat most hegyesre nyirattam. Ugy mondták, csinos fickó vagyok és fiatalabbnak látszom, mint voltam elutazásom előtt. De tulajdonkép-

pen hol voltam, mit láttam és mit tapasztaltam - nem emlékszem, hogy valaki erre is kíváncsi lett volna.

Ha az volt a reményem, hogy ezzel az uttal több vállalkozó kedvet, vagy erőt nyerek, mindenestre csalódtam. Megtörtént, hogy épp oly kevésbé voltam vállalkozó szellemű, mint azelőtt és pajtásaim azt mondták rólam, hogy minden alkalmat amely kínálkoznék, készakarva és minden tekintet nélkül elszalasztok. Egész az ügyetlenségig voltam őszinte és épp oly hanyag. Ezáltal kitűnő módon megszereztem a függetlenségemet, de viszont azt is sikerült elérnem - anélkül, hogy akkor a jelentőségét teljesen megértettem volt - hogy teljesen elszigeteltem magamat.

Harminckét éves koromban tehát épp oly kevésbé gondoskodtam a jövőmről, mint minden diák, csak azért, mert sohasem éreztem összhangban magam a világgal, amelynek pedig mégis egy tagja voltam. Az az idő akkor még nem érkezett el, hogy az elsáncolt ellenzék, amely aztán egyszerre keresztültör minden gátat most új irodalmat tudott volna megteremteni és ha ez meg is történik, én az én zugomban valószínűen némán és töprengve huzódtam volna még összebb.

Ami a multságomat illeti, egész természetem arra az aprólékos munkára utalt, melyet ismeresz és amely életem legnagyobb részét töltötte ki. Különben emiatt sohasem panaszkodom, mert amit az életben kerestem, az egészen más lapra tartozott.

Ha ez a történelem véget ér, magad is megítélheted, mit nyertem vele. De harminckét és a mellett is oly gondtalan voltam, mint a husz éves ifjak - a napot úgy vettem, ahogy épp jött és megelégedtem, ha egy munkában eltelt nap után az estémet igénytelen kényelemben a pajtásaim között tölthettem. Pajtásaim mind fiatalabbak voltak, akik engem éppen romlatlan, fiatalos kedvemért szerettek. Amiért mindent, amire más emberek törekedtek, kevésre becsültem.

Éveim ellenére is bizonyos tekintetben igazán egészen fiatalember voltam, amikor az élet először ragadott meg keményen és odakényszerített, ahová nem akartam. Ez egy szerelmi történettel kapcsolatosan történt, amely a következő nem éppen romantikus módon nyert befejezést.

Amint egy este hazafelé tartottam, Drottningatan és Östermalm között egyik keresztutcán kellett átvágnom és amint az utcán tovamentem, tépelődésemből női hang zokogása riasztott fel. Odafigyeltem, két férfi lármája közbe - részek voltak mindenestre - felsikongott ez a sivitó női hang, amely egyre erősödött és egyre könyörgőbbé vált. Arra készítetett, hogy először megállják, aztán megváltoztassam az utamat s így ez a kis esemény sokkal nagyobb befolyással volt, mint bármi más későbbi az életemben. Amint közelebb léptem, a homályban egy fiatal leány elmosódott alakját láttam, akit a két részeg férfi egy nagy, zárt kapuba tuszkolt és sehogy sem engedett utat neki.

Abban az időben elég gyorsan termettem ott, ahol segitenem lehetett és az első benyomásom egyszerűen az volt, hogy a legközelebb eső urat gallérjánál megragadom és lovagi tornán a szegény leányt kiszabadítom.

A következő pillanatban azonban más ötlet villant át eszemem. Tudod, hogy mindig volt érzékem az egészséges humor iránt. A helyzet is tagadhatatlanul jobban illett az ilyen stíli kalandhoz, mint a lovagdrámához, törrel és lebegő köpennyel. Verekedés helyett tehát inkább azt választottam, hogy a leány és én régi ösmerősök vagyunk. A két fickót egyszerűen levegőnek néztem és megemelve a kalapomat, a leánynak csintalanul oda mondtam:

- Ej, jó estét kisasszony. Ilyen későn még mindig idekint?

Ennek a fellépésnek a hatása rögtön szembeszökővé vált. A fiatal leány csalhatatlan női ösztönénél fogva azonnal látta, hogy itt a szabadulás módja kínálkozik és amíg a két férfi, akit a felismerhetés elől való félelme hirtelen kijózanított, eltűnt a sötétben, addig a leány is eljátszotta a maga szerepét a komédiában. Mintha elkészült volna rá, minden fennakadás nélkül elfogadta karomat és amint így a véletlenből összehozott két emberfia egy pillanattal később a gázlámpa fénye alá került, találkozott a pillantásunk. Mind a ketten fiatalak, deli természetűek voltunk, semmi okunk sem lehetett, hogy az egészet valami nagyon is szertartásosan vegyük, hát nyíltan néztünk az egymás szemébe. Még kacagtunk is. Legalább felteszem, hogy magam is kacagtam. Hogy ő azt tette, arra a leghatározottabban emlékszem.

Egyetlen pillantással két pajkos kék szemet, nyulánk, finom alakot és gyermekesen gömbölyű, félig nyílt ajkat láttam. Ekkor megfigyeltem, hogy a leány elpirult. És ebben az órában a sorsom eldőlt.

Amikor másnap reggel öntudatra ébredtem, már nem voltam többé szabad. Kedvesem volt s amilyen naiv és mint a legtöbb fiatalember az ilyen dolgokban amilyen tapasztalatlan voltam, leginkább azon tépelődtem, hogy volna lehetséges, hogy szükös jövedelmi forrásomból neki otthont teremtsék.

IX.

De közelebbi megfontolás után egyelőre kivertem fejemből ezt a tervet, s gondtalanul, ahogy akkor egyáltalán éltem, hagytam szövődni ezt a szerelmi történetet is, bizonyos fokig kíváncsian, hol végződik életem ez az epizódja? Szerelmes voltam, de nem veszedelmesebben, hogy egészen jól ne lássam a távolságot köztem, illetve érdekeim és e szemrevaló leány között, aki nappal egy cukrászbolt álló asztala mögött sürgött-forgott, este pedig valamelyik megbeszélt helyen rám várt, vagy az ajtómon kopogtatott. Most, mindezek után nehezen fogom fel, de tudom, hogy ez a barátság majdnem boldoggá tett, csak azért, mert volt valakim, akit megvédhettem, akiről gondoskodhattam és aki, a maga módja szerint épp úgy szeretett engem. Hiszen valaki másra is kellett gondolnom, nemcsak önmagamra és már ez is értéket ad az életnek. Ezért nemcsak gyöngédséget, de hálát is éreztem a leány iránt, aki fiatalságát adta nekem és fényt kölcsönzött jelenemnek.

Természetesen barátságunknak már ebben az állapotában voltak pillanatok, amelyekben egészen tisztán fölismertem, mennyire kíváncsian voltam, hogy összeköttetésünk soha létre se jött volna, vagy hogy legalább most megszakítsam és magam újra szabaddá tegyem. Ez az érzésem különösen akkor vett hatalmába, amikor kettőnk között a különbséget nagyon is világosan láttam. Ha például a leány arra kényszerített, hogy összefüggéstelen csacsogását a barátnőiről, azok barátairól, vagy az utcán őt megfigyelő urakról, vagy egy ismerőse ellen táplált haragjáról, aki megsértette, mindezt, nekem kelljen végighallgatnom. Röviden, a jónak és a rossznak ez az egész rendetlen zürzavara. Amely a lány fejletlen agyát betöltötte és amelyben engem is részesített anélkül, hogy csak sejtette volna, milyen közönségesen cselekszik, vagy hogy engem undor fog el, amíg hallgatom.

Ilyenkor heves bosszúság fogott el csinos külseje miatt, amely nagy ürességét takarta. És több napig valami okból magára hagytam. Éreztem, hogy ez az élet lenyüggőz, leveleket irtam, melyekben megpróbáltam felvilágosítani a lányt, hogy közöttünk kell, hogy mindennek vége legyen. De mikor a leveleket el akartam küldeni, elhagyott bátorságom és a kályhában elégettem őket. Mellettük ülve néztem, mint gömbölyödik össze a tűzben a papiros hamuja, amíg úgy nem éreztem, hogy minden elhatározásom füstté vált. Hozzá kötöttem magam a

leányhoz, mert felkeltette a részvétemet és mert azt képzeltem, hogy nélkülem el kell pusztulnia.

De ha a kinos elválásnak ezek után a napjai után újra viszontláttam és ő vállamra támaszkodva sirt, mert az ösztöne azt mondta, hogy el akarom hagyni, „ahogy a férfiak tenni szokták”, - megint megindította a szívemet. Éreztem és megértettem, hogy ez az ösztön mindig szunnyadni fog, ha én ébernek kívánnám, hogy lényében a közönségest, ami engem a menekülésbe kergetett, egészen eltompítsa. De sohasem fog aludni, ha arról lesz szó, hogy mindakét kezével fogva tartsa azt, ami egyszer már az övé lett. Irgalmatlan világossággal láttam mindezt, de megpróbáltam messzire eltolni magamtól és ez sikerült is.

A szenvedély, amelyet bennem ébresztett, nem egész alaptalan módon azzal a lágy, hízeglő gondolattal olvadt össze lelkemben, hogy nincs hozzá jogom, hogy támasz és menedék nélkül átengedjem a sorsának.

Alig tudom most felfogni, valójában én legyek-e, aki mindezeket végigéltem. És ha most azon erőlködöm, hogy számot adjak életem erről a szakáról anélkül, hogy azt valami tragikusan találjam venni, mégis tudom, hogy akkor éppugy, mint most, számomra a legrettenetesebb valóságot tartogatta.

A helyzet komolysága azon a napon lett teljesen világossá előttem, amikor Signe édes titkot sugott nekem, a kedvesének.

Leirhatatlan szorongás fogta el szívemet. Most egyszerre megértettem magam, milyen mélyen feküdt a szívemben az a reménység, hogy egyszer mégis csak megtalálom a nőt, akit igazán szeretni fogok és akivel ezért otthont építhetek. Ez az álom most mintegy reménytelen sötétségbe veszett és lehetetlenséggé vált, amelyre gondolnom sem volt szabad. És Brenner Hugó ezen a napon más emberré vált. Szelidebbé, csendesebbé. Gondatlansága eltűnt, de helyébe könnyű optimizmus lépett, amely arra készítette, hogy mindent abban a boldogságos fényben és mindent annyira reményteljesnek és jól rendezettnak lásson, ahogyan az éppen csak lehetséges.

Hiszen most már értem, ha valaki azt mondta volna Signenek, amikor kicsi, bérelt szobácskájában egyedül üldögélt és babaruhácskáján varrogatott, hogy kedvese köteles többet is tenni érte, minthogy hozzá jó legyen, róla és gyermekéről a legjobban gondoskodják, - eleinte talán egy órácskát sirt volna, idegesen és érzélgősen, amilyen ideges és érzélgős most a szegény kicsike volt. Később azonban bizonyára kinevette volna ezeket a tulhajtott képzelődéseket és kérte volna az illetőt, hogy ne tegyen ilyen bolondot és ne beszéljen ilyen ostoba hiábavalóságot.

De az a Brenner Hugó, aki akkor voltam, a saját látószöge alatt nézte a világot. És csak amikor azon kezdtem gondolkozni, hogy mit tegyek ebből az alkalomból és mit ne tegyek - szokásomhoz mérten csak egy utat láttam, amelyre becsülettel ráléphettem. Ez az út egyenest vezetett, minden eltérés és görbület nélkül és azt is igen jól tudtam, még mielőtt mindezt önmagamnak bevallottam volna, hogy előbb vagy utóbb ezen és nem más uton fogok haladni.

Volt abban az időben egy erkölcselvem, amelyet egyszer egy társaságban félig tréfásan be is vallottam, amely most visszatért hozzám és keserű valóra vált:

„Ha a sors bármi terhet rak is a vállamra, akarom és remélem, hogy azt el is fogom viselhetni.”

Ebben az esetben az én különös módomban szerint magyaráztam ezt a szavamat, - de nagyon nagyot találnék mondani, ha állitanám, hogy az az út, melyet akkor magam előtt láttam és amelyet egyedül lehetségesnek, egyedül igaznak tartottam, rózsásnak tűnt volna fel előttem.

Ellenkezően, visszarettentem attól, hogy rája lépjek és hosszú, józan megbeszéléseket folytattam önmagammal, amelyekben a világfi, a doktor filozofiae Brenner Hugó minden ékes-szólásával bebizonyította, hogy Brenner bolond és hogy senki emberfiával, akinek megvan az egészséges esze, hasonló körülmények között meg nem történhetik, hogy így cselekedjék. Igen, oly messzire mentem, hogy érzékenyen érzélgős természetem ellenére is elmondtam az egésztest egyik barátomnak, hogy tanácsát kikérjem.

Közben akkor - nem először és nem utoljára életemben - azt tapasztaltam, hogy ha intim viszonyokban mások tanácsát kikérjük, nagyon előrelátónak kell lennünk, még mielőtt teljesen leleplezzük önmagunkat. A dolognak az a rendje és módja, ahogy a barátom az egésztest felfogta, annyira különbözött attól, amit én tőle vártam, hogy megbeszélésünk után csak az a szégyenérzésem marad fenn, miért bíztam egy idegenre legbensőbb titkomat? Ez a beszélgetés még ellenszenvet is keltett régi barátom iránt, amely ellenszenv néhány nap alatt olyan erőssé vált, hogy mind a ketten a véleménycsere után sohasem találtuk viszont azt a vonzalmat, amelyet egykor egymástól reméltünk.

Leirhatatlan lelki kétségemben és szegénységemben e helyett egyenest Signehez mentem, kopogtattam az ajtaján, egészen elfelejtve, hogy éjjel van és neki jobb, ha ilyen későn nem zavarom. Ez volt barátom jó tanácsának és a magam felizgatott kedélyállapotának közvetlen következménye.

A lány álmosan és ijedten lépett ki az ágyból és azt kérdezte, hogy valami szerencsétlenség történt-e?

Anélkül, hogy meghallgattam volna, beléptem nyugodtan a szobába és bezártam magam mögött az ajtót.

Mégis annyira izgatott voltam, hogy fejtől bokáig reszkettem. És amíg Signe kicsi, bolyhos fejét a vánkosan pihentette és félig nyitott szájjal, még az álomtól fénylő, nagy szemmel valami riasztó hirre várt, amelylyel most mindjárt előállok, én megnőtt, vén emberfia egy széken ültem és meghatottságommal küzdöttem, amely akadályozott eddig, hogy csak egy szót is szóljak.

Mikor a lányra néztem, - ahogy ott feküdt, - egyszerre annyira gyengének, védtelennek és ezen a nagy világon egyedülállónak láttam, hogy a szívem, amely már teljesen teli volt, a haragtól dagadt arra a gondolatra, hogy kivétel nélkül mindenki, rajtam kívül mindenki kész lett volna ezt az elveszett teremtetést a magányos és elhagyott útra lökni.

- Eljöttem, hogy megkérdezzek: akarod-e, hogy feleségül vegyelek? - tört ki végre belőlem.

- Az Isten szerelmére Hugó, mennyire rám ijesztettél! - hangzott ki gyengén a vánkosok közül.

Signe természetesen nem tudta ilyen erőszakosan gondolataim közé ékelni magát. És ez a válasz, amely most nem volt összhangban az érzéseimmel, egy pillanatra kihozott a sodromból. De a következő másodpercben az ágy mellett térdre vetettem magam, azt a szöszeke fejcskét a két kezembe vettem és elkezdtem beszélni.

Beszéltem arról, milyennek gondoltam a jövőmet, milyen lehetetlen lenne, ha valaha is mást vennék feleségül, nem őt, gyermekem anyját - amikor ezt a szót kimondtam, megcsuklott a hangom, még most is hallom - aztán beszéltem arról, hogy hiszem, hogy ő szeret, hogy mindig jó leszek iránta és hogy vagyoni körülményeim nagyon szűkösek...

És fejemet keblére szorítva, karját vállamon áthajtva, végre kibeszélhettem magam. Azzal végeztem, hogy oly bensőséggel kértem, legyen a feleségem, - mintha attól félttem volna, hogy valami okból még nemet találna mondani.

Signe valószínűleg nem sokat értett mindabból, amit én neki mondtam. Ez különben köztünk később is sokszor előfordult. Mindenek előtt nem tudta felfogni, hogy az, amit mondok, valóság legyen. De amikor ismételten megkérdezett és én ismételten és ismételten sok csók között újra biztosítottam, - hogy mindaz, amit mondtam, maga az őszinteség, mind a két kezét nyakam köré fonta és zokogva sóhajtott:

- Senki sincs olyan, amilyen te! Nem, senki, senki, széles e világon senki.

És sirt - ha nem a szerencsétől, akkor a túláradó örömtől, hogy a szégyenből és a nyomorúságból egyszerre abba a helyzetbe emelem, amely számára egy volt a legnagyobb boldogsággal.

Meghatottságát annyira őszintének láttam, hogy a lány szememben szebb lett, mint azelőtt. Gyengédségében félénk volt, mert felismerte, hogy azt a boldogságot, amelyhez véletlenül jutott, nem érdemelte meg.

Ne csodálkozzál a fölött, ha én most mindezen annyi hidegvérrel tudok végig pillantani, hogy a tetejébe még beszélhetek is róla. Hiszen most úgy látom, ahogy végre is megismertem. Akkor forróbb volt a vérem, mint ahogy azt most leírhatnám neked.

Amikor Signet láttam, hogy csupa hálából és örömből tűz és láng lett a teste, akkor ez az öröm rám is átlobbant. És amikor nemsokára egy estén egyedül ültem a szobámban, úgy éreztem, mintha valami nagy, melegséges béketerjes érzés fogna el, amely mintha elsüllyesztette volna mellőlem a külső világot, a maga minden hideg aggodalmával.

És azzal hajtottam le a fejem, hogy semmi mást nem kívánok, ami túlnőne ezen az állapoton, vagy sorsomon.

Ebben a kedélyállapotban teljesen boldog voltam és mint egy siheder, ragyogó fényben láttam magam előtt a jövőt.

X.

Most igen jól tudom - és volt rá elég időm, hogy erről a dolgról gondolkozzam - azokhoz az északon nem ritka természetű emberekhez tartozom, akik mintha életük legnagyobb részét céltalan vándorlásban tölténék, de időközben álmukból felébrednek és akkor olyan erőt fejtenek ki, amely elég erősnek látszik, hogy hegyeket megmozgasson.

Hasonlítanak itt magához a természethez, amely nálunk hosszú téli álmát alussza, amíg el nem jön a tavasz világos éjszakáival, hosszú nappaljaival, amikor néhány hét alatt helyrehozza a hosszú téli hónapokon aludt medveálmát.

Mihelyt egyszer elhatározásomra elszántam magam, emiatt még bizonyos erőteljes erőszakossággal fordultam afelé az erőlködés felé, amelylyel azt megvalósítsam. Mindenütt munkát kerestem. És találtam. Mintha vidám tündérek egyengették volna az utam és én új célomért azzal a nyugodt örömmel dolgoztam, melyet akkor érez a férfi, ha többé semmi kétség nem nyugtalaníthatja.

Alighogy elmúlt két hónap, én - ugyanaz az ember, akit most magad előtt láthatsz - három kis szobából, konyhából álló lakást béreltem a Söder-en szép kilátással. Butort vettem, akár egy új házaspár számára, mindent berendeztem és aztán néhány tanuló barátommal egyszerű vendéglői vacsora mellett megültem a lakzít. Mindez olyan mesés gyorsan ment, hogy utána alig tudtam felfogni, hogyan válhatott életemnek ez a hirtelen változása valósággá.

De oda, abba a kicsi szobába, amely alatt a folyó hullámai csillantak és este szikrákat szórtak, mintha felülről fénynyel szórták volna végig ezeket a hullámokat - oda elvezettem ezen a gyönyörűsége napsi estén az én fiatal feleségemet.

A hold fénye a hóval befödött háztetőkre sugárzott és a halovány holdban fénygyűrű derengett át, az északi fény koszorúja, amely menyasszonyi koronához hasonlított.

Mily világosan áll most előttem ez az este. Milyen jól emlékszem még reá! Signe elragadtatva járt a szobákon és mindent megcsodált, ami most ilyen hirtelen az övé lett. Megszemlélte az egyszerű porcellánt, hallgatott az óra ütésére, sorjában levette a kis diszműárkat, kiment, bejött és a pusztá meghatottságtól nem tudott megnyugodni.

Én magam az ablaknál ültem és különös, idegen érzéssel néztem elébe ennek a túlradó boldogságnak, melyet én magam teremtettem meg. Válaszoltam Signe örömkítőreire, iparkodtam a hangulatát követni, melyet olyan jól értettem és olyan természetesnek találtam. De amíg beszéltem és válaszoltam, amíg mindent meghallgattam és magamat boldognak, nyugodtnak mutattam - szemem elsiklott odakint az alvó városon.

Valami mást kerestem, mint amit most találtam.

És először értettem meg világosan és határozottan, hogy amit nyertem - csak nagy, határtalan üresség volt.

Ezt, amint mondom, már akkor megértettem. Hogyan lehetett, hogy eddig fel nem értem észszel? Hogyan történhetett, hogy elfelejtettem...

De elég mindebből!

Mindent el akarok neked beszélni, ahogy azt most tudom. Emlékszem rá, mintegy álomban ültem és emlékszem magára az álmra is.

...Nem tudtam, hogy mindaz, amit magam körül látok, tiszta valóság-e? De ebben az emlékezésben hirtelen melegség szállta meg a bensőmet, hogy a vér elakadt szivemben és magam körül ragyogó nyarat éreztem... Nagy, sűrű erdő közepén erős árral dagadó patak rohant tova és kicsi, apró, habosan fehér örvényeket kavart el a simára csiszolt kövek között. A levegőben az erdő és a nap melegének illata szállt, szemem előtt pedig mintha a forróságban remegő fenyőfa közt játszó napsugarak csillognának.

És láttam magamat, de egészen másképp, mint aki voltam. Ó, mennyire másképp! Még nem hagytam el az egyetemet és szivemet épp az első fájdalom érte. Anyám meghalt, én pedig tanulmányaim és álmodozásom között azt a komoly, ünnepies érzést hordoztam magamban, amely mindenkit elfog, aki először áll szemtől-szemben a halállal.

De bánatom között is megmaradtam diáknak; látóhatárom talán nagyon szűk lehetett, de mögötte gomolygó ködben ott feküdt előttem az egész világ.

És ezalatt nem voltam egymagamban. Mert mellettem az ösvényen a patak folyását követve egy leány haladt, aki, amíg én beszéltem, feltekintett rám. Szerettem a lányt, mert résztvett fiatalos bánatomban és azt megosztotta velem. Hogyan felejtettem volna el ezt neki? Hogyan tehettem volna ezt? Ennek a fiatal leánynak a lényében megtaláltam mindazt, ami az életre szomjazott. Minden félelem nélkül engem bármifelől kikérdezett és én megtaláltam benne a megtestesülését annak, amit az egyik ember a másikánál mindennél inkább megszerethet.

Amint a nászéjem alatt új otthonomban ültem, ez a jelenet mind világosabban játszódott le a szemem előtt. Végül már, mintha a hangját hallottam volna és hallottam a magamét is, amely az övének felel.

A bánatomat vette el tőlem és most jövő álmaimról beszélgettünk.

- És ha letette a vizsgát - kérdezte tőlem a lány - mit kezd azután?
- Akkor kimegyek a nagy világba, mint a többien.
- Nem mint a többien, hangzott fel a szava.
- Miért nem, mint a többien?

A leány nem felelt, csak nevetett és magas, nyulánk alakja hozzám hajlott. Majdnem a karomba zártam, magamhoz szoritottam és egy egész életre megtartottam magamnál. De a fiatalság szégyenlőssége és a felelősség érzése, mely a szerelmet megakadályozza, hallgatásra kényszerített. A szavak elhaltak ajkamon, erőszakkal visszatartottam őket és másfelé néztem. Mert tudtam, ha beszélhetek, többet fogok mondani, mint amennyit akarnék. Ki voltam? Mit várhattam a jövőtől? Mi jogom volt hozzá, hogy bántóan belenyuljak e lány életébe. Gazdag, fiatal, szép volt. Egy nagy birtokon született és mint annak egyetlen örököse, ő veszi a tulajdonába. Közelébe fértem, mert vendégül voltam az édesanyja otthonában. Azon a környéken nem volt társasélet és én tanult fiatal ember voltam, aki véletlenül a felügyelő házában laktam, hogy a nyár alatt helyrepótoljam azt, amit egy mulatós télen Upsalában elmulasztottam. Ó milyen kicsinynek éreztem magam vele szemben! Milyen kicsinynek, milyen tehetetlennek! Soha ezelőtt nem ismertem fel olyan világosan, hogy a világ csupa sorompó és hogy én nem vagyok az a férfi, aki ledönti azokat.

De a magam természetén még sem erőszakoskodhattam és amint ismét találkoztunk, amint bizalmasak lettünk egymáshoz és kezdtünk egymásnak mindent elmondani, akkor szélnek eresztettem az én meggondoltságomat és rövid szerelmi mesémet úgy vettem, mint egy forró nyári álmot, amelyből akkor is élnem kell, ha sötétebb idő borul rám. És ezen a nyáron a mámor és a boldogság köszöntött rám, amelyet én szegényemberfia még soha meg nem éltem! A verőfényes nyári éjszakákat a nagy meleg váltotta fel, julius forró levegője, pazar bujasága, amíg aztán itt is bekövetkezett a vég és a nyírfák zöldjét az első sárga foltok festették meg. Az egész idő alatt gyakran találkoztam a leánnyal, a vége felé már minden napon. És ahogy ő megtanított rá, úgy eddig soha senkivel sem tudtam beszélni. Erre a nyílt szívű, fürge fiatal lányra, aki előtt olyan vigan, olyan magától értetődően megnyílt az egész világ, amint csak a boldogságra kiválasztottak előtt, rábízam mindent, mint soha senkire, még egyetlen barátomra sem. Rábízam mély kedvetlenségemet, hogy belemarkoljak a kellő élet közepébe és rábízam a vágyamat, amit akkor nagy, csendes boldogságnak neveztem.

Előttem, aki eddig csak barátaimmal érintkeztem és akinek eddig vajmi kevés örömem volt, ez az egész nyár egyetlen napsugárözönné vált, mely átolvasztotta természetemet, átlátszó tisztává és jóvá tette azt. Nemcsak szerelem volt, amit mohó szomjjal ittam, hanem az egészség, az élet öröme volt, amely nekem jutott osztályrészül. És bennünket semmi sem akadályozott. Mert az öreg báróné özvegy asszony volt és gazdaságát több megfontoltsággal vezette, mint akárhány férfi, a leánya pedig a maga útján járt, épp mint az édesanyja, csak azzal a derüs ártatlansággal, amelynek mindent meg szabad tenni.

Ahogy az én szegényes, lakodalmas estémen így álmodozva elüldögéltem, láttam a lányt, háttérben a patakkal és az erdőkkel világos, lányosan rövid ruhában, kalap nélkül - láttam, mint lépked az utolsó holdvilágos estén az oldalam mellett, amint az erdei homályban az árnyékok meg-megszakítják a fénysövények, mint a hold ragyogása elfolyik a patakon, amely a park között feketén folyik tova.

Ez volt a bucsusétánk és anélkül, hogy észrevettük volna, vagy gondolnánk is vele, tegeztük egymást. Kezét karomra tette és mindkettőnket úgy eltöltött a boldogság, hogy egyikünk sem szólhatott.

És utoljára, amikor elváltunk, amikor elmondtuk az istenhozzádot a nagy egyenes fasorban, ahol a nyírott hársak oly különös árnyékot vetettek. Megcsókoltam a leány homlokát, ő a balkezét végigsimitotta az ajkamon, míg jobbjára a kezemben pihent.

- Soha el ne felejt - szoltam - ígérd meg nekem.

Nem tudtam többé, hogy mit beszélek.

Nyíltan a szemembe nézett, egész lénye mintha nevetett volna.

- Elfelejtselek? - mondta csendesen, mintha a távolban valami lehetetlent kutatott volna. És úgy mondta ezt a szót, mintha az valami nevetséges, valami el sem gondolható lenne.

Erre megfordultam és mentem. Nem néztem hátra, mert nagyon teli volt a szívem.

Mindezt láttam, amikor esküvőm estéjén a saját otthonomban ültem és elnéztem a főváros fölött, amely mélyen aludt a téli éjszakában. Csak erőszakosan tudtam visszatérni a valósághoz. De magam vagyok-e, aki itt ülök, én vagyok-e, aki most férjjé lettem? És a másik, aki vár rám? Ki ő? Mit akart tőlem és mit akartam tőle?

A kétségbeesés érzése fogott el, hogy anélkül, hogy akartam volna, anélkül, hogy ezt csak tudtam volna is, most megcsaltam valakit. Vagy talán meg se tettem? Csak valamit szétromboltak az életemből, vagy közel vagyok hozzá, hogy szétromboljanak?

Azt hittem, úgy cselekszem, mint egy férfi, a cselekvésemet olyan világításban láttam, mintha messze fölötté állnék mindannak, amit mások gondolnak, akarnak, vagy tesznek. De nem tudtam újra feltalálni azt a békességet, amelyet ez a gondolat a legelején kölcsönzött. Mintha a husomba ezer kés vágott volna, oly hasító, éles fájdalmat éreztem. És tépelődésem között újból elfelejtettem, hogy ki vagyok, hogy mi történt velem? Csak a szakadék sötéttségét láttam, amelytől visszaborzadtam.

Ekkor hirtelen egy hangot hallottam, amely engem hívott. Felrezzentem, mint akit mély álmából korán találtak fölriasztani.

- Nem jössz még? Olyan fáradt vagyok.

Signe hangja volt, amely a belső szobából álmosan hívott. Egyszerre mindent a maga valójában láttam, magamat, a kis szobákat szegényes butorzatukkal, ahogy sebtibe ott vásároltam össze, ahol a legolcsóbban megkaphattam, láttam, hogy milyen ferde, hazug, elcsavart és elhibázott minden - és mindent megértettem, mintha halálos ágyamon feküdtem volna és az életemet látnám magam előtt riasztó képben elvonulni.

De ez a tisztán való látás csak egy pillanatig tartott. Azután a következőkben megint hatalmába ejtett egy illúzió. És a hangom lágy és könnyörgő lett, amint feleltem:

- Bocsáss meg Signe, ma este olyan különösen érzem magamat.

Mosollyal az ajkamon léptem be a másik szobába, letérdeltem az ágya mellé, a szőke fejcskét a vállamra fektettem és piros száját oly gyengéden csókoltam meg, mintha egy eltitkolt ballépésért akartam volna a bocsánatát kérni.

XI.

Olyan pillanatban, amelyben a legkevésbé vártam, ez az emlék több évi pihenés után újra felébredt. És megszállt, amikor először léptem új otthonomba, megszállt a bizonyossággal, hogy egyszer életemben szerettem én is és talán, engem is viszonszerettek. De elsziettem a

szerencsém mellett. Neked bizonyára nem kell elmondanom, ki volt ez a fiatal leány, akinek képe elkísért nászi házamba. Megértetted ezt eddig nagyon jól. De amit nem fogsz megérteni, - hogy hosszú éveken át sikerült elüznöm emlékezetemből ezt a képet, sőt tetejébe még az emlékétől is annyira szabadultam, hogy meg sem gyászoltam mindazt, amit örökre elvesztettem.

Abban a bizonyos szükségben, hogy ne érezzem magamat kisebbnek másoknál, - összes, ifjúkori álmaimat: egy asszonyról, akit szerethettem, mondom, összes álmaimat átköltöttem, mint üres illuziókat elfújtam és megteremtettem egy ideált a házasságról, amely nem állott semmi másból, mint két egyszerű, egészséges emberből, akik teljesítették a természet kövételését, gondoskodtak utódokról, akik utánuk ezt a földet népesítsék.

Akkori viszonyaim között mit jelentett rám nézve a szív finomodása, nemessége, vagy az az ezerféle szellemi érdek, amely láthatatlan szállal köti egymáshoz az embereket és az életnek gazdagságot és meggazdagodást kölcsönöz.

Egyszerű nővel kötöttem házasságot, aki jó volt hozzám, aki mindig feltekintett rám, legkisebb jelemre is engedelmeskedett, akaratomnak mindenben alávetette magát és aki mindezt csak azért tette, mert szíve alatt hordta gyermekemet.

Mit kívánhattam volna többet? Egyáltalán lehet a világon más is, ami után férfi törekedhetik?

De ha így is gondolkodtam, mégsem éltem ezek szerint. Öntudatlanul talán igyekeztem szellemi együttélésre a feleségemmel.

Zenét hallgattam vele, színházba vezettem, megmutattam neki a legjobb remekműveket és felolvastam irodalmunk mesterműveit. És amíg ezt tettem, úgy gondoltam, hogy egy új világot tárok fel előtte.

Még most is látom a szemét, amint megpróbálta, hogy engem mindenben kövessen. Ami pedig előtte annyira új volt, hogy mindent részemről csak figyelemnek vette és szemében csak a maga értékét emelte, de amit épp olyan unalmasnak, mint fölöslegesnek tartott.

És amikor este Signe az oldalamnál ült és varrta a ruhadarabkákat, amiket előkészített arra, ami életünkben a legnagyobb esemény és annak is marad - ilyenkor a szerencse egészen betöltött, hogy nemsokára atya leszek - és talán ez az érzés volt, amely fényét mindenre rászórta.

Mit tudok most róla? És mit használ ezen tépelődnöm?

Mindezt nem tudom neked megmagyarázni. Mert mielőtt még mindent tudnál, kemény, keserű és kegyetlen embernek fogsz itélni.

De egyedülállóvá a házasságomban lettem. És épp azért egyedülállóvá, mert a lépést, amelyet tettem, senki sem szemlélhette azzal a szemmel, a mellyel én szemléltem.

Még maguk a fiatal barátaim is ebben a pontban öregebbek és hidegebb vérűek voltak nálamnál. És nagyon is hamar megértettem, hogy előbbi ismeretségem köréből ezek a barátok nem szívesen keresnek fel az otthonomban. Még magányosabbá lettem, amikor úgy éreztem, hogy ezek a barátok hallgatagon sajnálnak.

Ha közben elmentem kávéházunkba, senki sem kérdezett meg a feleségem felől. Ha valahová meghívtak, egyáltalán szó sem esett arról, hogy ő is velem jöjjön. Ha valaki felkeresett, Signe eltűnt a konyhába és bennünket egyedül hagyott.

Hiába kíséreltem meg, hogy erről, ami ön maga ellen való sértésnek tűnt fel előttem, leszoktassam.

És nagyon is távol álltam attól, hogy megsejtsem, hiszen tulajdonképpen ő ezt nagyon természetesnek találja. Ha egészen más módon is, mint magam, fejletlen természetével ugyanis

épp azzal az érzéssel viseltetett irántam, mint viseltetett volna bárki más férfi iránt, aki atyja lett volna szíve alatt hordott gyermekének. Milyen egyszerű ez és milyen könnyen lehet ezt megérteni! Ez a gondolatom már megjött hosszú házasságunk első feléve alatt. Tudom, hogy ez így volt.

Kinos bizonyossággal emlékszem most erre és még nem is szégyelem magam, hogy elég naiv voltam és félretoltam az utamból.

Mert nem akartam, hogy ez úgy legyen. Nem akartam, hogy kettőnk között való viszonyunkban ő úgy álljon velem szemben, mint áll a szolgáló az urához. Minden alkalommal felizgattam az önérzetét és ezt magamért tettem, csak abból a szükségből, hogy benne magammal egyenrangut lássak.

Nem egyszer mondtam ezt neki. És tudod, hogy erre mit felelt?

- Hogyan gondolhatod - mondta - hogy valaha elfelejtsem, ki vagyok én és te ki vagy? Akkor bizonyára örülnék kellene lennem.

Ezek voltak a saját szavai és ha akarod, miattam levonhatod belőle azt a következtetést, hogy ő volt kettőnk közül az okosabb.

Amikor feleségül vettem, véleménye szerint, ezért hálásnak kellett bizonyulnia, amit azzal rótt le, hogy házasságunk első idejében felfogása szerint betöltötte az állását. Ez az állás számára a ház szolgálólányának hivatása volt és mert kora ifjúságától fogva mindig a szegénység és a szükség ellen küzdött, most az az ismeretlen boldogság derengett előtte, hogy róla is gondoskodnak.

Nem tudott annál szebbet elgondolni, minthogy együtt élhetett egy férfival, aki oly magasan állott fölötte. Részemről kemény bánásmódot, vagy közönyt könnyen eltűrt volna, csak ebben a pontban a mi viszonyunkról való felfogását osztottam volna.

De ezt nem tudtam megtenni. A karomban akartam hordani, messze, magasan az emberek ítélete és előítélete fölött, kényszeríteni akartam, hogy az legyen, aki nem volt.

Most megértem, hogy ezt miért akartam? Hogy én magam feltápáskodjam és elfelejtsem, hogy a lelkem legmélyén szégyelem magam ő érte is és saját magamért!

XII.

Nagy tévedés, hogy a lelkünk minden kára nélkül olyan asszony mellett élhetünk, aki alacsonyan alattunk áll. Semmi sem bosszulja meg magát súlyosabb következményekkel. Semmi sem szennyezi be gonoszabb módon a férfit.

De megint semmit sem lehet könnyebben elfelejteni, ha a vérünk beszél és soha sem szól a vér szava hangosabban, mint mikor először tartjuk karunkban a gyermekünket.

Igen jól tudom, hogy a filológusok úgy általában ezt a tulajdonságot különlegesen nőknek mondják. De kell, hogy legyenek mégis férfiak, akikhez a vérnek ez a szava épp olyan hangosan beszél, mint bármelyik nőhöz. Legalább nehezen gondolhatom el, hogy valaha egy asszony nagyobb szenvedéllyel imádta volna gyermekét, születésének első pillanatától fogva... azt a kicsi lányt, akinek te egykor az arcképét íróasztalomon láttad és akit Margitnak, „Margó”-nak kereszteltünk. Igen jól tudom, hogy akkor te hosszasan néztél ezt a képet. Láthattam az arcod játékaiból és akkor szinte jól esett, hogy magad jöttél rá arra a gondolatra, hogy sorsomat tulajdonképpen nem egy asszony, hanem egy gyermek pecsételte meg.

De mihelyt ez a gyerek megszületett, otthonunkban egészen más lett a viszony közöttünk. Ah, olyan jól emlékszem, milyen boldogok voltak ezek az első évek. Egyszerre minden olyan természetessé vált, mintha nem is lehetne másképpen. Signe gondos anyává lett, aki gondját viseli a házamnak; megosztja otthonomat és kicsi lányomat táplálja. Ami mind a többit illeti, mintegy varázsűtésre elfelejtetem, hogy ő ki volt és egykoron hogyan nyertem meg a magam számára. Csak a kicsit láttam, kivüle semmit.

Ha ketten beszélgettünk, róla beszéltünk. A könyvek pihentek a polcokon. Ha látogató jött, egész természetes volt, hogy Signe nem is mutatta magát. Hiszen a gyermekénél kellett maradnia. Ha este néha elmentem hazulról, magától értetődött, hogy az asszony otthon maradt. Mert a gyermek nem maradhatott egyedül. Egy csapásra szabad férfivá lettem. És ezt nagyon is élveztem.

De még jobban örültem a kicsinek, hogy látom nőni, követhetem előmenetelét és mindennél inkább örültem annak a boldogító tudatnak, hogy ő egyáltalán: van. Élete első napjától fogva naplót vezettem, amelybe feljegyeztem, amit felfedezhettem rajta. Eleinte nem volt sok jegyezni valóm. És ha valaki olvasta volna ezeket a sorokat, bizonyára komikusnak tűnik fel előtte, hogy egy felnőtt ember gyönyörűséget találhat abban, ha ilyen jelentéktelen kicsiségeket feljegyezhet. Amelyeket minden atyának meg kellett figyelnie saját gyermekén. Nem is mutattam meg senki másnak ezeket a feljegyzéseket, mint annak az egynek, aki most halott - elköltözött. De idővel egyre több és több került be a könyvbe, a végén már egész elbeszélések. Tizenkét év tartamát foglalta magában ez a könyv, számomra csendes menedékhellyé vált, ahová visszavonulhattam, ahonnan minden mást nyugodtan szemlélhettem.

De amíg ezt a könyvet, ezeket a feljegyzéseket és emlékeket írogattam, felnőtt a kislány és én mindenkinél inkább a barátja lettem. Velem játszott, velem csevegett. Nekem mesélte el mindazt, amit a gyermekek különben egész addig a napig szoktak tartogatni, amíg hasonló koru jóbarátot nem találunk.

Házasságom első évei tovatűntek, mintha soha meg se nősültem volna, csak egy kis barátot kaptam volna házamba, aki hozzám simult, mindent elcsevegett - engem cirógatott, ha szomorú voltam, velem nevetett, ha vigadtam, aki a maga gyermekes módján olyan komolyan beszélt, mint egy felnőtt ember és aki, ha alaposan fáradt vagy levert voltam, addig békét nem hagyott, míg megint vidámnak nem láthatott.

Ez alatt az idő alatt igazán úgy éltem, ahogy hitem szerint a boldog embereknek élniök kell. Nem tépelődtem sem magam, sem általában a sorsom fölött.

Magamba, egyedül mentem magányos utamon, magasan az egész világ fölött.

Egy ártatlan kicsi gyerek vezetett a kezemnél.

XIII.

De eljött a nap, amikor komolyan be kellett látnom, hogy nem állok oly magasan a világ fölött, hogy a sara odáig föl ne érjen. Hogy engem le ne rántsanak. Eljött a nap, amikor megtanultam, hogy önmagam, az otthonomat, egyáltalán az egész életemet ugyanazzal a szemmel lássam, amelylyel mások régóta nézik. Ez nem egyszerre jött rám, hanem lassankint... és a kétség ez az ideje volt a leggonoszabb.

Signe a maga világát élte azalatt, amíg én és a kislányom szorosan összesimultunk. Ezt én nem vettem észre.

Láttam ugyan, hogy tőlünk visszavonul, közben éreztem is, hogy úgy nézett mindakettőnk, mintha megértette volna, hogy az a gyengédség, amely minket egymáshoz köt, őt elválasztja tőlünk.

Signe belefáradt abba, hogy árnyékban éljen, vágyódott rá, hogy feleségemül mutassa magát és amennyire az elébb visszavonult, épp olyan tulhajtottak voltak most a követelései.

Semmi sem volt elég jó neki, semmi a kedvére való. Bizonyos nyugalanság fogta el egész lényét, ez a nyugalanság a ház minden zugába elhatott. Mindenütt lesbe állt, legártatlanabb örömeinket is megzavarta és mindazt veszélyeztette, amit én fölépítettnek hittem.

Ezt nagyon is észrevettem, de nem akartam látni, készakarva vaknak tettem magam és megelégedettnek, csak hogy a szobámban ülhettem és kicsi gyermekemmel, aki jó, értelmes leánykává fejlődött, eljátszhattam vagy őt mulattathattam.

Hogy valami módon alattam a talajt aláássák, ezt sejtettem természetesen. De sokára tartott, amíg az éles döfést a szivemben éreztem. Ez aztán visszavonhatatlanul megmondta, hogy az otthonom, amely mindig szűkös és szellemileg szegény volt, most már otthonnak sem az. Nem tudom már többé az okát, mért keletkezett épp azon a napon valami szóváltás köztem és Signe között. Ilyen összezőrdülés annyi akadt abban az időben, hogy egyetlenre sem emlékezhetem. De azt még tudom, hogy Signe dolgozószobámban haragtól kipirult arccal állott előttem és félig fuldokló, zokogó hangon, lármásan kiáltotta:

- Mért keltél velem össze?

Semmit sem tudtam neki válaszolni. Csak bámultam erre az asszonyra, akit most szószerint először láttam. De mindebből semmit sem tudtam megérteni.

- Nem felelsz? - kiáltotta aztán. - Természetesen sokkal előkelőbb vagy, sem hogy felelj. Hiszen finom ur vagy, én pedig szegény leány, - ki voltam oly bolond, hogy el hagytam magam csábíttatni. Ha meg tudom érteni a szerencsémet, ha tudtam volna, miféle ember vagy te, őrizkednem kellett volna tőled. És akadhatott volna - más tiz is, aki mind jobb lett volna hozzám. Így... Most aztán már tudod te is!

Ez az egész olyan ujszerű volt előttem, hogy még semmit sem érthettem meg belőle.

- Mit gondolsz tulajdonképpen? - mondtam egyetlen pillantással arra, ami körülvelt bennünket. - Nincs egész jó sorunk itt?

- Nincs!

És a szemembe nevetett:

- Jó sorunk az nincsen itt. Láttunk-e valaha valami mást, mint ezeket a szegényes szobákat? Vettél-e csak egy butordarabot is, amióta ebbe a bódéba meghuzódtunk? Azt hiszed, bele mentem volna, hogy veled házasságra lépjek, ha tudom, hogy egész életemen át a szolgálód legyek? Ha te „ezt” hitted, akkor gyönyörűen csalódtál.

Kitoltam Signet az ajtón, melyet magamra zártam.

De még mindig semmi mást nem tudtam megérteni, csak hogy nagy szerencsétlenség tört reám.

És hogy a gyermekemet menteni kell.

XIV.

Egész éven át éltünk még együtt és még emlékszem, hogy ez az idő teli volt állandó félelemmel, amikor minden lépéssel, melyet megtettem, csak azt céloztam, hogy minden áron bizonyosságot szerezzek afelől, milyen nagy az én szerencsétlenségem és tulajdonképpen miből is áll.

Különös tisztán emlékszem erre az évre, majdnem mintha olyan valami lenne, amit nem is éltem át, hanem oly sokszor olvastam volna, hogy végre kívülről kellett megtanulnom.

Margóka tiz és tizenegyedik éve között volt és egy este, közvetlen karácsony előtt - szobámban ültem és gondolataimat azon a munkán járattam, amely nekünk kenyeret adjon.

Ekkor a kisleány feltekintett a könyvéből és azt kérdezte:

- Hol a mama?

- Ismerőskhöz ment - válaszoltam.

- Miért marad ki olyan sokáig? - kérdezte azután.

- Nemsokára hazajön megint - feleltem, hogy megnyugtassam.

Megpróbáltam, hogy újra visszavezessem a könyvéhez és hittem is, hogy sikerült. Gépiesen folytattam hát a magam munkáját, de a gondolataimat nem tudtam összeszedni. Idegesen figyeltem minden zajra a lépcsőházban vagy odakint az utcán.

Végre is egészen el kellett felejtennem, hogy hol vagyok és hogy Margóka itt bent van velem, mert csak arra tértem ismét magamhoz, amint egy kicsi, nyulánk gyermekkéz simogatta a hajamat és egy hang szólt hozzám:

- Miért sirsz, papa?

Összerázkódtam s azt feleltem:

- Nem sirok, gyermekem. Hiszen látod.

- Igen, de szomorú vagy.

Az arca leirhatlanul csupa gondosságot fejezett ki és amikor látta, hogy a kedvem még mindig nem lesz vidám, lassan, mintha a dolgot előre jól megfontolta volna és tudná, hogy egyszer meg kell ezt mondania, így szólt:

- Nem szeretem többet mamát. Nem jó hozzád.

- Így nem szabad beszélned - feleltem.

De ugyanabban a pillanatban hallottam, hogy a lépcsőház ajtajában megfordítják a kulcsot és isten tudja, milyen ösztöntől üzetve - talán csak hogy elkerüljem a lányom pillantását - hirtelen kiléptem a folyosóra.

Aztán hallottam vagy legalább úgy tetszett nekem, mintha hallanám, hogy valaki gyors lépéssel leugrik a lépcsőkön. Ugyanekkor hirtelen bezárták az ajtót és Signe - előttem állott. Minden szó nélkül meggyújtottam a gázlámpát, a szemünk találkozott és láttam, hogy az övében, mintha guny csillan volt fel.

- Ki volt az az ember, aki a lépcsőn lefutott? - kérdeztem lélekzet nélkül.

Egész nyugodtan egy nevet mondott és éreztem, mint élvezni, hogy felindulásban láthat.

- Mit akart itten?

- Találkoztam vele az utcán és elkísért hazáig.

- Miért nem jött be?

- Csak a lépcsőn akart nekem világítani. Azt hiszem, sietős volt az útja. Hiszen olyan házban lakunk, hogy még a gangon sem ég egyetlen gázlámpa.

Éreztem, hogy hazudik, de nem tudtam elhinni, amit sejtettem. Testemet mintha bénulás fogta volna el és az ereimben mintha tűz száguldana.

Signe nevetett. Még a szemem előtt áll, mint fordult el tőlem és a köppényt a fogasra akasztotta, mialatt ezt mondta:

- Féltékeny vagy?

- Hallgass - szóltam csendesen, hogy Margóka meg ne halljon bennünket. - Hallgass és menj a szobádba.

Ujra visszamentem a szobámba, a fejem oly hideg és üres volt, hogy úgy látszott, mintha saját magamba akár egy ürbe pillanthattam volna.

Lányom még az asztalnál ült, nagy messzenyílt szemével az ajtó felé bámult, melyet bezártam magam mögött. De mit sem kérdezett. Mozdulatlanul, csendesen, ült a helyén, mintha nem is látott volna visszajönni.

- Mama odahaza van - mondtam.

A gyerek feleletül csak bólintott. De tekintete, akár a felnőtt asszonyé. A csöppség előtt álltam, nem tudtam úgy uralkodni magamon, mint tudott ő, - haboztam, mondjak-e valamit és mit mondjak, a mikor hirtelen felállt, két karjával átkapta a nyakamat és görcsös zokogásba csuklott.

Kimondhatatlan félelem szállott meg. Miért sir ez a gyerek? Minek kellett bizonyára megtörténnie? Hagytam, hogy a karomban kisírja magát és aztán mintegy utolsó kísérletképpen, hogy megvigasztaljam és megnyugtassam, azt mondtam neki:

- Ma este a papa vetköztessen le, mint tettem akkor, amikor még kicsi voltál?

- Igen - zokogta és még közelebb simult hozzám.

Mig ajkával a fülemhez közeledett, azt sugta:

- Ne mondd el a mamának, amit az elébb mondtam.

Eleinte nem értettem. De amikor később anyjáról mondott szavaira visszaemlékeztem, új gyanu fogott el, amely még gonoszabb volt, mint az első. Mintha forgatag kapott volna fel, amelyből nem szabadulhatok - és az éjjelt ruhástul a pamlagon hevertem át.

XV.

A következő napon kora reggel egy helyszerzőirodába mentem, hogy cselédet fogadjak - cselédünk eddig sohasem volt. Most azért tettem, mert mindenekelőtt a gyerekre kellett gondolnom és még semmi időm sem volt, hogy valami mással foglalkozzam. Azt a fájdalmat, amely bennem kiáltóvá akart válni, legyőztem. Ha a legrosszabbnak igaznak kell lennie, úgy meg kell menteni a kis leánykám.

Sikerült is hamarosan rendeznem ezt a dolgot. Könnyebben ment nálam, mint a többinél, hiszen nem voltak magas követeléseim és nem volt hozzá kedvem, hogy a kiválasztásban nagyon is válogatós legyek. Elöttem csak arról volt szó, hogy embert kapjak, mellékes kit.

Arról volt szó, hogy Margóka soha egyedül ne legyen. Miután ezt az ügyet elintéztem, arra gondoltam, hogy megint munkámhoz fogok. De ezután az éj után oly fáradt voltam, hogy irodámba telefonon beteget jelentettem és a vendéglőbe mentem, hogy valami erős reggeli felüdítsen.

Ebben az időben azon az irodalmi munkásságon kívül, amelyet te ismersz, még egy biztosítási intézetnél is elfogadtam egy állást, ahol délelőtt néhány órát dolgoztam s ezért kicsi, de biztos fizetést kaptam. Csakhogy ez a minden délelőtti szabályos távollét volt az, ami nyugtalanított. Már több, mint egy éve tartott és képzeletem a legrettenetesebb jeleneteket színezte ki, hogy mi minden történhetett itt az én tudtomon kívül.

Titokban mégis azzal a reménységgel csaltam meg magam, hogy mindaz, amitől félttem, végül is hiu képzelődésnek bizonyul. Nyolc nappal volt karácsony előtt. Margóka reggel azt mondta nekem:

- Mához nyolc napra itt a karácsony este!

Nevetett rám, boldogan mosolygott és én azzal az érzéssel mentem el hazulról, hogy az előttevaló esti hirtelen bánkódást már elfelejtette. Anélkül, hogy bármi további fölött tépelődtem volna, a pusztá fáradtságtól gondolkozni képtelenül - ott ültem az asztalomnál és ettem és ittam. Enni és inni - izgatóan hatott reám és lassan, mintha elrendeződtek volna a gondolataim. De annyira félttem a saját gondolataimtól, hogy megkíséreltem elűzni őket. A tegnapi fellépés - vagy jobban mondva a tegnapi mindakét jelenet - először Margóka csukló zokogása, aztán az idegen vendég az én lépcsőmon... hiszen tudtam bizonyos tekintetben, hogy ez megtörtént. De egy álmatlan éjszaka elhomályosítja az agyat és ez az egész most ködszerűen, zagyván állott előttem, amíg egyszerre fény villant át a homályon és olyan rettenetes világosságot terjesztett, hogy, amint azelőtt mit se tudtam látni a nagy sötétből, most az az érzésem volt, mintha szemem gyenge lett volna, hogy ezt a kinosan éles fényt elviselje.

Emlékeztem ugyanis arra a rut hangra, amelylyel Signe ezeket a szavakat mondta:

- Még azt hiszem, hogy féltékeny vagy?

Mint a villám szikráztak fel ezek a szavak és fényüknél könnyebbnek látszott, hogy a magam lelkiállapotát megértsem, megértsem a harag, a kétségbeesés és a bubánatnak azt a csodás keverékét, amely rajtam uralkodott. Mintha egyszerre bizonyosságot nyertem volna, jéghideg csapott meg és akaratlanul is körülnéztem, akár csak attól félttem volna, hogy a többi vendég az étkezőben csodálkozik a jelenlétemen, engem személyesen ismer és jobban értesült az én gyalázatomról, mint jó magam. Hogy megcsaltak, efelől ebben a pillanatban nem voltam kétségben. De nem ez foglalkoztatott. Ez most teljesen alárendeltnek látszott előttem - valami, aminek semmi értelme nincs - valami, ami csak a büszkeségemet érintette, de nem a boldogságomat.

Nem, - ami az agyamban forrt, ami a szívem verését elállította, Margóka könye, zokogó bánata volt.

Csak a pincér, aki megkérdezte, kíváncsi-e még valamit, riasztott fel tépelődésemből. Mintha rajtacsíptek volna azon a kísérleten, hogy elillanjak, összerendeztem a tekintetétől és tulpagy borraalót adtam, mert éreztem, hogy a tiszteletét meg kell vásárolnom.

De amikor megint kint voltam az utcán, láttam, hogy süt a nap és a levegő melege megcsapott. Mégis annyira fáztam, hogy egész testemben éreztem. Kábultan, minden gondolat nélkül, hogy most mért megyek és hova megyek, hazafelé vettem az utamat.

Tudom még, mint választottam ki a legfurcsább, a legmesszebbre fekvő utcákat, amelyeket csak előkereshettem, hogy biztos legyek benne, hogy senkivel sem találkozhatom, aki ismer.

Már maga a gondolat, hogy valakinek köszönnöm kell, hogy a kalapomat megemelem vagy néhány szót mondok - tulzott félelmet öntött belém.

Beletelt jó idő, amíg haza értem és amint fölfelé mentem a lépcsőn, csendesen meg kellett állnom, hogy magamhoz térjek, amíg bátorságot kapok a belépéshez. Oly bizonyos voltam benne, hogy katasztrófa előtt állok, amelyet le nem győzhetek, a melyből győztesként ki nem kerülhetek.

Amitől fél az ember, az ritkán szokott azonnal megtörténni.

Én sem találtam otthon semmit, éppenséggel semmit, csak az új cseléd lány jött meg időközben. Kicsi, köpcös, szőke teremtes volt, kék, kifejezéstelen szemmel és flegmatikus arckifejezéssel. Ugy nézett rám, mintha mindenre el lenne készülve és mintha semmitől sem félne, mert őt semmi sem izgatja. A családot a konyhában találtam együtt. Signe és a cseléd lány kávékat ittak és jó barátságban látszottak lenni.

Margó mellettük ült, kezében egy pohár tejjel. Megelégedettnek és vidámnak látszott és csak a titkos megegyezés egy pillantásából, melyet lopva vetett felém, sejthettem, hogy a tegnapot nem felejtette el.

XVI.

Közel álltam a szellemi halálhoz. És karácsonyra újév következett, anélkül, hogy a tovatűnő napokat vagy azt, mit jelentsenek, megfigyeltem volna. Az életet jóra és rosszra rendezték be. Teljesen szép és teljesen csunya nincsen. És aki szennyben élt, ő is feltámadhat.

De ezt nem hittem akkor és igen jól tudom, hogy ez a vallomás nem férfias. De a lehetetlensége mindnyájunkhoz közel áll, ha nagy körülöttünk a szükség és hiányzik hozzá az erőnk. Csak az a különbség, hogy nem mindenki ismeri be a saját gyengeségét. De hogyan múlt el ez a két hét, azt nehéz lesz valaha is megmagyaráznom. Most már olyan titokzatosnak tűnik fel mindez. Annyira képtelen voltam a legegyszerűbb kezdeményezéshez is. A gyanu állandó lázában jártam-keltem és legfőrtelmesebb arcok üldöztek odahaza épp úgy, mint odakint. Még ha egyedül voltam Margóval is, akkor se találtam békét és jól megfigyelhettem, hogy kedélyem rája is átragadt.

Órákhosszat elüldögélt a szobámban és csevegett. Ilyenkor elmesélte, mi történt az iskolában, mit látott odakint, elmondott mindent, amiből azelőtt a multságunk állott és amibe sohasem fáradtunk bele. De egyszerre csak félbeszakította vidám csevegését:

- Hiszen - és felkiáltott - nem is hallgatsz ide, amit beszélek.

- Igen, igen - próbálkoztam - minden szavadat hallom.

De a gyermeket nem lehetett tévútra vezetni. Megértette, hogy a gondolataim messze szállnak, ahogy én is megértettem, hogy szenved a szórakozottságom miatt. De a gondolataim fölé mintha köd borult volna, nem tudtam elüzni, és ha életembe került volna is, hogy megszabaduljak attól a tehertől, amely mindkettőnket gyötört, nem tudtam.

Aztán egyedül hagytam a kislányt és elmentem, - órákhosszat egyedül bolyongtam az utcákon. Vagy egy kávéházba ültem, a legszivesebben olyanba, ahol sok ember van. Letelepедtem egy üres asztalhoz, gondolatterhesen bámultam a levegőbe és úgy tűnt fel előttem, mintha a tulajdon énem megszökött volna, úgy, hogy mindazzal a sok közönyös énnel összekeveredett, amely itt bennem összegyűlt.

XVII.

Ekkor történt meg az, ami eltörülhetetlenül belevésődött az emlékezetembe, ami egész életemet megváltoztatta és lassan egész más emberré tett.

Egy nap Norrbro felől jöttem határozatlanul, hazamenjek-e, vagy a megszokott környezet miatt csupa kedvetlenségből elodázzam-e a viszontlátást, - mialatt odakint egy vendéglőben maradtam. Ekkor megpillantottam egy arcot, amely ismerősnek tetszett, fiatal, finom arc, talán kissé öregedett, hogy utóljára láttam. Magas, nyulánk női termet - és olyan mosolygás ragyogott felém, amely egyidejűleg felvillanyozott és zavarttá tett. És egyszerre, akárcsak esküvőm estélyén, megint magam előtt láttam azt a boldog nyarat, amelyet oly régen, oly régen elfelejtettem.

Az egész oly természetesnek tetszett, mintha elvártam volna, hogy így fog megtörténni. Éreztem, hogy asszonyi kéz szorítja meg az enyémet és mintha álmomba a szavak áradásáról lestem volna, amelyekre csak azzal válaszolhattam, hogy a szavam hangtalanná, a szemem fénytelenre vált.

- Jer haza velem, - hallottam Elizt. Hiszen örökkévalóság, mióta találkoztunk.

Láttam magam, mint megyek oldala mellett és hallottam magam, mint válaszolok a szavára. De a saját hangom idegenné lett előttem.

És amint az első meglepetés zavara elmúlt és kezdtem felfogni, hogy ebbe némi valóság is bele játszik, akkor a valóság álommá, az egész pedig káosszá vált.

Hogy mit mondtam még egyáltalán, azt elfelejtettem, - de arra emlékszem, azt kérdeztem tőle, férjhez ment-e?

- Szép kérdés, mondhatom - válaszolta. - Két kicsi, édes fiacskám van, a legszebb fiuk egész Svédországban. És ezt nem tudod? Te meg tíz éve megnősültél, lányod van, én tudom. Bizonyára már nagy lány?

- Itt laktál az egész idő alatt? - kérdeztem.

- Igen. Eleinte minden nap azt gondoltam, hogy el fogsz jönni, mint a régi időkben. De hogy egyre nem jöttél, azt mondtam, na, akkor még várnom kell...

Hangosan nevetett és újra hallottam jóságos, lágy áldott kacagását. És minden oly egyszerűvé, oly világossá, oly tisztává és könnyüvé vált előttem. Vidám hangulata megkapott engem is, de ugyanakkor nem szabadultam otthonomnak és mindannak az emlékétől, amit átéltem. Vágyódtam utána, hogy beszélhessek vele és azonnal tudtam is, hogy ezt meg fogom tenni. Most hallgatag mentem az oldala mellett, a közelségének örültem, örültem, hogy egyáltalán itt van és hogy engem el nem felejtett.

Igy közeledtünk az otthonához és hosszú évek óta először léptem be szép, finom lakásába.

Eleinte összeszorult a szívem. Nem tehettem, hogy saját kis szobáimra ne gondoljad, ahol a butorok olyan foszlottan és hétköznapiasan álltak, ahol semmi dísz nem volt, amely azt mutatta volna, hogy egy kedves kéz a fészket rendben tartja. Rézmetszeteimre gondoltam és mindarra, amit te most itten láthatsz. Ezeket becsomagoltam és soha sem gondoltam rá, hogy valaha újra előveszem. Mintha féltem volna, hogy nem illenek bele az otthonomba. Ezen járt az eszem mostan. És élveztem ezeket a nagy, tágas termeket, ahol olyan tiszta volt a levegő. Két kis fiu, mindakettő kisebb volt a lányomnál, élémbe jött, kezet adott és Eliz egy kis időre egyedül hagyott minket.

Az ablakhoz álltam, kitekintettem a messze síkságra, amely a félig olvadt hó fehér foltjaival és a sötét, a harmatos zöld fenyőerdővel előtttem feküdt. Mintha minden együtt lett volna,

hogy békére, nyugalomra térítsen és csak természetesnek találtam, hogy Eliz belépett, azt mondta, hogy távollétében telefonon jelentették, hogy az ura nem jön haza ebédre.

- Milyen kár - mondta - oly örömet mutattalak volna be egymásnak, majd máskor kell megtörténnie.

Ezek a szavak különös, meghatározhatatlan módon zavartak, mert arra emlékeztettek, hogy Eliz a másé. De olyan volt ez előttem, mintha mindazt, ami megtörtént, a sors határozta volna úgy. Éppen most nem szabad senki harmadiknak lennie. Csak Eliznek és nekem. Amikor egyszer összefűzött, zavartalanul szálljon elő a multból és fűzze össze azt, amit soha sem kellett volna elszakítani!

Ugy vettem az ebédet, mint valami szükséges alkalmat, amelyet ki nem kerülhettem. De az egész idő alatt arra vártam, hogy jőjön a pillanat, amikor felállunk az asztaltól. Minden más - és csak a vele való egyedüllét lesz a megmentésem - üresnek és jelentéktelennek látszott. Azt hiszem, Eliz az egész idő alatt megértett, oly erősen éreztem a rokonszenvét, hogy a többi mind úgy elsiklott mellettem, mintha ott se lett volna.

Amikor végre egyedül ültünk a kis szobában - a fiukat kiküldte - mily nagy boldogság volt ez számomra! Éhező voltam, akinek hirtelen szabad volt jóllaknia. És úgy örültem, hogy csendesen egymás mellett ülünk, mintha mindketten éreztük volna, hogy időre van szükségünk, amíg azt, ami történt, érintő vonatkozásba hozzuk a jelennel.

- Hiszen mi ketten szerettük egymást, akkor, emlékszel-e még?

Mosolyogva intettem szavaira. De saját gondolataim sokkal inkább eltöltöttek, semhogy megoszthattam volna vele az ő hangulatát. Ösztönszerűen követte érzéseimet és megértette, mennyire kell, hogy beszéljek, - ezért felém fordult:

- Most pedig mindent mondj el magadról.

Elkezdtem beszélni. Nem ment olyan könnyen. Sokszor elég összefüggéstelenül s értelmetlenül hangozhatott. De mindent elmondtam Signeről és magamról. Gyermekemről, az életemről, amely egyetlen zürzavar volt, amelyet nem tudtam szétbogarazni.

És még sokkal, sokkal többet, amire még akkor visszaemlékezhettem, de amit az irgalmas idő később elmosott. Mialatt beszéltem, elhamvadt a tűz és körülöttünk terjedt az est homálya. Eliz egy kicsi lámpát gyújtott, hogy mint mondta, láthassa az arcomat. Az egész idő alatt mellettem ült, amikor pedig a végére értem, a legrosszabbhoz - kezét kezembe tette és ott hagyta pihenni. De mikor már mindent elmondtam, éreztem kezét, amely engem magához vont. Fáradtan, amilyen akkor mindattól voltam, amit oly hosszú idő óta elhallgattam és most kimondtam, - fejemmel a térdére buktam. És áldja meg érte Isten! Hagyta, hogy kizokogjam magam.

Most épp oly kevésbé tudom, mint tudtam akkor, hogy milyen hosszú ideig maradtam így. De amíg mi így ültünk, belépett az ura. Nem láttam, de éreztem, hogy Eliz felállt és hallottam, amint azt sugja:

- Ne zavard.

Mindketten egy mellékszobába mentek át. Mert mikor később felegyenesedtem, magamba voltam.

Rövid idő múlva megint kinyílt az ajtó és újra beléptek. Egy idegen férfi átkarolt mindkét karjával. Mint régi jó barát megveregette a vállamat. Eliz pedig csengő, egészséges kacagása közt nézett el mindakettőnk.

Igy kötöttem először ismeretséget Bohr bankigazgatóval.

XVIII.

Amint újra beesteledett, boldogan és erővel teli mentem haza. Csak nyolc óra volt, de Eliz még a délelőtti, bár megmondtam, hogy senki sem fog csodálkozni távollétemen, értesítést küldött a lakásomra, hogy csak későn jövök haza. De nem bírtam maradni, a szívem egészen megtelt, szükségem volt rá, hogy egyedül legyek. Hogy a hirtelen meggazdagodás ezt a csodás, új érzését igazába felfoghassam, élvezhessem. Már nem voltam többet egyedül, tulajdonképpen sohse is voltam, csak úgy képzeltem ezt - ezek alatt a rettenetes évek és hónapok alatt, a mikor azt hittem, hogy egyre mélyebbre és mélyebbre süllyedek.

Igy mentem a Valhalla uttól a Norr és Skepp hidján át és örültem, milyen szép itt minden körülöttem. Mintha fénytengeren át vándoroltam volna és mintha ez a pompa mind az enyém lenne. Ilyen szépnek még soha sem láttam egyetlen várost se. Ilyen színekben ragyogót, teli étellel, mozgással, érdeklődéssel... azt hittem, hogy egyáltalán soha semmit sem láttam, amióta fiatal voltam és még komolyan hittem, hogy ez az egész az enyém.

Amint úgy mendegéltem haza, az enyéimre kezdtem gondolni. Minden keserűség nélkül gondoltam rájuk és a hála megnevezhetlen érzésével megértettem, hogy a mások jósága engem is jóvá fog tenni. Signere gondoltam és kezdtem megérteni, hogy csalódtam, ha azt hittem, hogy Signe meg fog változni az évek alatt. Ez oly világos lett előttem, amíg egy pillanatilag a folyam fölé hajolva álltam és láttam színes csillogásban tovaugni a vizet - messze tul, azon a nagy, fekete víztükrön, amely egy vakító fénykör hátterében hullámozott. Nem, Signe nem lett mássá. Most is az maradt, aki mindig volt és ha a saját mámorom nem lett volna oly erős, már előbb is észre kellett volna vennem. Én magam voltam, aki világosabban kezdtem látni. És ha most gyűlöltem, mert olyan volt, amilyen, ez a harag talán épp abból a tehetetlen kétségbeesésből származott, hogy magam is ilyen vak voltam egykor. Ettől a gondolattól megragadva léptem Skepp-hidjánál az elevátorba és szinte jóleső szelidség fogott el még Signével szemben is. Felőlem olyan lehetett, amilyen volt és véthetett, amit vétett. Mialatt hazamentem, különös, bizonytalan érzés töltött el, hogy mit tegyek, hogyan bánjak vele, hogy a jövőben mindazt, ami elmúlt, más, enyhébb szemmel fogom nézni.

Amikor fölfelé mentem a lépcsőn, még titkos, benső szorongás fogott el, mintha óvna engem, hogy mindez nem lehet tartós idejű. Figyelmemet hirtelen valami zaj vonta magára, mintha a folyosóm ajtaját nyitották volna. Teljesen sötét volt a lépcsőkön, csendben maradtam, hogy figyeljek. Különös, villámgyors átmenettel előbbi hangulatomból újra feltámadt bensőmben Signe iránt érzett régi gyűlöletem, a vampir - így éreztem - amely a véretem szivja és ugyanabban a pillanatban villant át fejemen, hogy Signe nem várt engem ily korán haza. Mintha a vér száguldott volna az ereimben, hogy aztán egyszerre hirtelen megakadjon. Tisztán hallottam, hogy az ajtómat kinyitják és hogy valaki kijön a lakásomból. Felrohantam, utjába álltam és azt kérdeztem tőle:

- Ki van itt?

De nem kaptam feleletet. Meggyújtottam egy gyujtót. Egészen idegen férfi állt előttem.

Némán néztük egymást. Eleinte nem akartam semmit se megérteni. Ehelyett úgy látszik, ő értett meg mindent. Mert félrepillantott, megpróbálta szemére huzni a kalapját és eltűnt a lépcső homályában, míg a leégett gyujtó a kezemet perzselte anélkül, hogy észrevettem volna.

Bementem lakásomba és csendesen bezártam az ajtót. Már nem voltam kábult ettől a felfedezéstől, teljes öntudatomnál voltam, amint akartam is és bár a felindulástól testem minden tagja remegett, mégis tudtam, hogy uralkodom magamon és végre véget vetek mindennek.

Egyenest a közös szobánkhoz mentem, kinyitottam ajtaját és beléptem. Egy pillanat alatt láttam mindent, nem kellett semmi magyarázat. Bezártam magam mögött az ajtót, Signe pedig hangosan sikoltott:

- Ne ölj meg! Üss, ahogy akarsz, de élni hagyj!

- Csend - mondtam - kelj fel.

Gépiesen engedelmeskedett. Amig felöltözött, leültem. Minden körben forgott körülöttem. Nem én voltam, aki beszélt, ő volt.

Sűrű könyzápor között bevallotta életének egész gyalázatát, mialatt felváltva engem vádolt - a rossz férfiakat okolta, akik nem hagyhatnak békén egy szegény asszonyt. Mindezt végighallgattam és semmi mást nem éreztem, mint erős utálatot, amely mint a jég borult el egész lelke-men.

- Milyen sokáig tartott ez? - kérdeztem.

- Nem tudom - mondta. - Csak most... néhány év óta... történt meg gyakrabban.

Ekkor felálltam és leszorítottam az ágyhoz. Ökölbeszorított kézzel elkezdtem verni - egy ütést a másik után, ő pedig csendesen türt az ütések alatt, mint a megvert kutya.

Aztán elfordultam tőle, kimentem, magára hagytam. Szobámba nyitottam és ott találtam Margót. Rája gondoltam mindennek előtt. A szívemet a lányom töltötte be, ezért volt olyan erős anyja ellen a kitörésem. A gyerek csodálkozó arccal jött elém, a megkönnyebbüléstől mélyen felsóhajtottam, mintha attól féltem volna, hogy valaki bántotta.

- Idehaza vagy már, papa? - kérdezte.

- Idehaza - feleltem kurtán. - Azért jöttem, hogy elvigyelek. Ma este ketten ki fogunk menni és majd szórakozunk - te, meg én.

Világosan láttam, hogy a gyerek ezt nem hiszi el, de minden ellenkezés nélkül követ. Nem kérdezősködött az anyja után, csendesen állt, tépelődve nézett reám, amig segítettem begombolni új kabátkáját, melyet karácsonyra kapott.

Belefogódzott a kezembe és csendesen mentünk egymás mellett lefelé a lépcsőn - ki a házból, melynek küszöbét soha sem fogjuk átlépni.

XIX.

Az utcán droske után kiáltottam és elhajtattam a szállodába. Egy nagy szobát béreltem és megrendeltem a vacsorát.

- Ma este kedélyesen akarunk lenni - szóltam. - Te és én, kislányom, ugyebár?

De folyton láttam, hogy nem hisz nekem. Nem játszhattam tovább a szerepemet, én sem lehettem tovább csak idősebb férfi, aki gyerekhez beszél - hanem egyenest és minden kertelés nélkül, mintha magamhoz hasonló korú emberhez szólnék, megkérdeztem tőle:

- Nagyon bánkódik majd, ha soha többet haza nem mész?

Eddig az egész idő alatt megfigyeltem, hogy a gyerek nyugtalan volt. Saját magában sem bízott és mindennek előtt félt amiatt, ami történt, mert azt nem értette.

- Egyedül maradjon otthon a mama? - kérdezte.

Egészen egyszerűen megmagyaráztam neki, hogy ezt még nem tudom, de én mindenesetre kiköltözöm és igen szeretném, ha a gyermekem követne engem.

A kislány felkapaszkodott a térdemre, mintha mindent megértett volna, kicsi, vékony karját nyakam köré fonta és csendesen elkezdett sirni. De észrevettem azt is, hogy nem csak a bánata miatt sir.

Igy ültünk kis ideig és miután ezt elmondtam neki, egyikünk sem említette az anyja nevét. Sokáig tartott, míg meg birtuk tenni.

Hogy mennyit értett a gyerek abból ami megtörtént, nem akartam tőle megkérdeni. De erősen hiszem, hogy a gyermekek mindent igen jól tudnak és csak mi nagyok vagyunk azok, akik elfelejtettük gyermekkorunkat. Sajnálom azokat a kicsinyeket, akiket kényszerítünk, hogy főlényüket fölöttünk azzal mutassák ki, hogy hallgassanak és magukat akaratainknak alávéssék.

De amíg a kislányom mellettem ült, egyszerre csak elkezdett beszélni. Annyit mondott el nekem, hogy mindenesetre fogalmat szerezhettem róla, mi minden történt itten és mily környezetben neveltem fel őtet.

- Minden este, ha elmentél, mama bezárt engem - mondta Margó. - Azt mondta, ha elmondom neked, annyi verést kapok, mint soha még.

- De hát nem tudtad, hogy segitettem volna rajtad.

A gyerek eszében megforgatta kicsit ezt, aztán csak azt mondta:

- Erre nem gondoltam.

Kifeszítettem a két karomat és Margót úgy tartottam magam elé. Az arca átlátszóbb, éberebb vonásokat kapott, mintha hosszú idő óta megszokta volna, hogy a gyerek önállóan gondolkozzék és maga védje magát. Néztem, néztem és megértettem, hogy az én minden történetem az övével összehasonlítva kimondhatatlanul kevés. Nem mertem a jövőre gondolni. Ugy tetszett előttem, hogy egy gyerek, aki egyszer ilyet élt át, soha sem lehet gyerek többé, - egész életére összetörték. És az egész idő alatt ott égette az a kérdés a nyelvemet, amelyet nem mertem kimondani.

- Miért zárt el téged? Tudod ezt? Érted, vagy sejtet-e?

Végre Margóka azt mondta:

- Milyen jó lesz most minden. Te mindig jó voltál hozzám.

Megértettem, hogy ez most okosabb volt mint minden képzelődésem afelől, hogy lehetőleg mit ajándékozhatott volna nekem az élet akkor, ha kívánságaimat egyáltalán teljesítette volna. Ime nyertem egy kicsi, nő-barátot, akit semmi ellentétes szenvedély el nem rabolhat tőlem, mert hozzá való viszonyomban mit sem fogok tőle követelni, hanem boldog leszek, hogy mindent adhatok neki.

- Mindig szeretni fogsz Margó? - kérdeztem tőle. - Ugy-e szeretni fogsz?

Kitörésemet éppen most érthette meg, mert olyan komolyan bólintott rá, mintha esküt kérnék tőle.

Ekkor hozzáültünk kettesbe az első vacsoránkhöz és mire bevégeztük, Margót a nagy fogadói ágyba fektettem.

Még tartottam a kezét, amikor elaludt.

XX.

Mikor felébredtem, Margó még aludt és hagytam is aludni, megelégedetten, hogy a közelemben tudom és örülve, hogy gyermektermészete jogába lépett. Amikor felébredt, megfigyeltem, hogy előbb csodálkozó szemmel körülnéz, mintha hirtelen nem tudná felfogni, hol van.

Aztán bezárta szemét, mintha valami rettenetesre emlékeznék vissza. Észrevettem nagyon jól, hogy látott engem, megértettem azonnal, csak tetette az alvást, hogy velem szemben önuralmat nyerjen. A gyerek gyengéd és önuralommal telt érzése leirhatatlanul érintett engem, hiszen ezt csak meg sem köszönhettem neki. Ekkor rámnézett, gyorsan felült az ágyban és azt kiáltotta:

- Hány óra? Nem kell ma az iskolába mennem?

- Kell - mondtam - majd holnap, de nem máma.

Ujra visszafeküdt és örült, hogy szabad. De amikor már felöltözött és együtt megkávéztunk, magammal vittem és egyenest Elizhez mentünk.

Elizt mintha meg se lepte volna, hogy ilyen korán jövünk. Nem is engedtem neki időt a kérdezősködésre, hanem amint Margót a gyerekszobába küldtem, minden előkészület nélkül közöltem vele, ami megtörtént.

Bensőmben nem szedtek szét, nem is voltam puha, mint az előző estén. Mert férfi voltam, aki kész a tetre és akar is tenni. Ő volt az, Eliz, aki egy nap azzá tett engem. És ezt megmondtam neki. Ugy tetszett, mintha ketten az egész idő alatt lépcsőről-lépésre követtük - mintha soha szem elől sem vesztettük volna egymást. Olyan nyugodtan, minden kertelés nélkül bizhattam rá mindent, nem kellett arra kérnem, hogy megértse, tudtuk mindaketten, erre kettőnknek szüksége nincsen.

Amikor bevégeztem elmondanivalómat, Eliz felemelkedett, gyors lépéssel elment tőlem és mire visszatért, Margókával már jóbarátok voltak. Eliz leült vele szembe és magához huzta a gyereket.

Margóka, amilyen szokatlan lehetett előtte egy anyának minden gyöngédsége, félénken pillantott erre a finom, előkelő hölgyre, akiről eddig mit se hallott és aki úgy bánt velem, akár a bátyjával.

- Most nálam maradsz - szólt Eliz a lányomhoz. - Akarod?

Margó határozatlanul nézett hol rá, hol rám és nem tudta, mit válaszoljon. Zavarában elpirult és mosolygott. Bennem pedig, amikor a leányomat Eliz térdén láttam, amint kezét a gyermek vállára tette, oly különös érzés támadt, hogy el kellett fordulnom, hogy uralkodhassam érzékenyülésem.

Egyszerűen mindarra gondoltam... igen, mindarra, amire egy férfinak bizonyos életkorban nem szabad gondolnia.

Eliz ezt is megértette. De olyan természetesen fogta fel mindezt, annyi nőiességgel, női ösztönnel uralkodott a helyzeten, hogy nem érintette az a konvencionális érzés, a mely engem arra késztetett, hogy félretekinsek.

- Ugy örülök neki, hogy a kislány megtűr engem, - mondta és pillantása az enyémet kereste. - Most ugy-e elmész, de délre jöjj vissza megint. A gyermeknek semmi baja sem történik.

Kezét nyujtotta, én pedig könnyebb szívvvel mentem a munkám után, mint eddig annyi év alatt. De amikor elmentem, még visszafordultam és mindkettőjükre néztem.

Rajtam volt a sor mosolyogni, a mikor láttam, hogy Eliz hirtelen úgy elpirult, mint egy fiatal lány.

XXI.

Ha Eliz határozhatta volna úgy, Margót megtartja nevelőlánynak. Ezt az ajánlatot férje jelenlétében egy délután tette nekem és éreztem, hogy pillanat alatt egész életemre könnyebben lélegzem fel.

Hogyan neveljek én férfi egy lányt? Fejlődésében hogy kövessem, hogy vezethessem, ahogyan ahhoz csak asszony ért?

Mindennap ez a gondolat kísért, kinozott, - éreztem, mint nyom le a felelősség leirhatatlan érzése a földre. De ez a terv komoly ellentállásba ütközött ottan, ahol azt a legkevésbé vártam volna, magánál Margónál.

Amikor Eliz jelenlétemben megkérdezte őt, akar-e hozzájönni és nála lakni, a kislány hirtelen és határozottan azt felelte:

- Nem.

- De miért nem? - kérdeztem tőle. - Képzeld csak...

És Margót magamhoz vontam, megmagyaráztam neki, hogy egy anyára mennyire szüksége van, akivel bármifelől elbeszélgethet, igen, - megpróbáltam megmagyarázni, hogy egy férfi lányt nehezen nevelhet föl.

De mindez megfeneklett egy kifürkészhetetlen arcon, amely fölött ez a kicsi leányszív rendelkezett.

- Papánál akarok maradni.

Ez volt egyetlen felelete.

Ekkor Eliz hamarabb értette meg, mint én magam, a gyermeket magához ölelte és megcsókolta és azt mondta neki:

- Ha a te érzésed azt mondja, akkor így is kell tenned.

Soha sem felejttem el azt a boldog, hálás pillantást, mellyel Margó Elizre tekintett.

- Másképpen a papa egyedül maradna - mondta a gyerek.

A szeme tágranyilt, szája összehúzódott, valahogy az erőszakosan elfojtott bánattól. De bánatát nem is győzhette le tovább. Oly erőszakosan kitörő zokogásba csuklott, hogy sokáig tartott, amíg megeredt a könye és megkönnyítette a szívét. Sirása közben Eliztól hozzám jött és fejét vállamra hajtva az ölemben sirt.

Eliz kiment, magunkra hagyott, nem akart zavarni minket.

Amikor Margónak kiapadt a könye, karját nyakam köré fonta és szenvedélyesen kiáltott fel:

- Nem szabad másokkal arról beszélned, ami csak kettőnkre tartozik. Csak te és én! Igérd ezt meg nekem!

Megértettem őt, de ösztönszerűleg mégis védeni próbáltam magam, mintha a jövőre valami veszedelmet sejtettem volna ebben a szenvedélyes odaadásban, amely mindent ideadott és mindent követelt, - odaadásban, amelyet előbb sejtettem csak, de amely az utóbbi napok alatt korán megérett és tisztán a tudomásomra került.

- Nem szabad-e mással, talán a...

- Szabad, szabad! - kiáltotta közbe. - De előbb velem. Igérd meg nekem.

Amikor megadtam ígéretemet, megelégedett és jókedve visszatért. De hirtelen beláttam, milyen mélyen elszomorítottam és milyen veszélyes, hogy a kislány ily könnyen sebezhető! Mert már attól az órától fogva, hogy egyedül maradt velem, abba az álomba ringatta magát, hogy ő fog helyettesíteni mindenkit. Barátom, segítöm akart lenni. Könnyüvé tenni az életemet, reám várni, ha elmentem hazulról és elémbe jönni, ha hazatérek.

Ezt álmodta és álmát a legmélyebb szeretettel szötte, amilyen csak lehető, - egy gyermek szeretetéből, aki közös annak a szenvedésnek az együttérzésével, melyet a gyermek csak sejt anélkül, hogy teljesen megérthetné. Ez az álom egész lényének a leggyengédebbje, a legjobbja volt és aki ezt az álmot lerombolja, az benne a leggyengédebbet, a legjobbat rombolja le.

Ilyen volt Margó. A félelem és a boldogság ellentétes érzésével oly teljesen megértettem most, mint soha eddig az én gyermekemet.

És a legközelebbi napok alatt csak nőtt az a bizonyosságom, hogy helyesen értettem meg. Margó nem tekinthetett rám, hogy a szeme meleg fényt ne kapjon, nem közeledhetett felém, hogy egész alakja a tartózkodó gyengédség lágyágát, szelidségét fel ne vegye, ha mellettem állt, lehajolt és megcsókolta a kezemet. Csupa hála volt, mert megengedtem, hogy értem éljen.

Amig mindez történt, Signe Amerikába utazott; különböző okokból nem esett nehezemre, hogy a válást kibírom. Ugy látszik, rajtam kívül mindenki ismerte.

Később soha semmit sem hallottam felőle. Lezárt időszak volt ez. Mintha ragályos betegségben szenvedtem volna és végre az orvos kijelentette, hogy felgyógyultam.

XXII.

Igy aztán jó végül is Margóval új lakást fogadtam. Ugyanazt, amelyet most itt láthatsz. Nem két szobából áll ugyanis, mert hálósobámban egy függöny kicsi ajtót takar. Ez az ajtó csinos, világos szobába vezet, - az ablakfüggönyök lebocsátva. Ott áll a leányszobája érintetlenül, ahogyan rámhagyta. Soha sem tudtam innen elköltözni, mert itt semmi sincs, amiről valaha is megfélelkezhetnék. Atya és édes leánya soha sem éltek együtt olyan különös életet, mint mi ketten.

Egy atya, akit magára hagynak a lányával, gyermekével szemben való viselkedésében könnyen vesz fel olyas valamit, ami azt mutatja, mily kevésbé tudja elfelejteni kettőjük között az emberi különbséget. Amennyire csak visszaemlékezhetem, Margó mégis mindig csak egy kicsi asszonyi teremtség volt előttem, az volt az első naptól kezdve, amikor a kályhaajtó rézlemezőn, mint egy tükörbe elgondolkozva nézegette magát, vagy engem arra kért, hogy játszam vele. Legyek a kis babája és így tovább, aztán egész addig az időig, amig arra az elhatározásra nem jutott, hogy egyedül maradjon az oldalam mellett, mert engem mindennél jobban szeretett.

Itt, éppen itt állt nyugodtan és várta, amig ledobtam a felöltőmet, hogy aztán karomba vesse magát, nem mint egy gyerek, hanem inkább mint egy szerető asszony. Itt ült a hosszú délutánokon át hallgatagon, a játékszerei között, vagy a könyvével és nézte, hogyan dolgozom. Soha meg nem zavart, hanem megelégedett, hacsak a közelében lehettem! Hogy tudott itt ülni, hogy tudott rám nézni, ha azt hitte, hogy észrevétlenül marad!

Öreg, hajadon házvezetőnő tartotta rendben a házat. Különben még most is nálam él. De Margóka gondoskodott mindig arról, hogy virág legyen a szobában, ugyancsak ő volt, aki a kedvenc ételemet kiválogatta és mindent oly módon rendezett el, hogy az életem tiszta és

örömteljes volt. Egy kicsi asszony volt már mint gyerek. És ha egyszer a szerelem közeledett volna feléje, azt hiszem megölte volna. Már csak azért is gondolom, mert sosem láttam, hogy egy gyermeket, és ha még oly kicsi gyermeket is becézgetett volna. Azt hiszem, hogy a leg-erősebb asszonyi természet gyengédségeinek kincseit az övéi számára tartogatja.

Ez a kicsi asszony a legszélsőbb határig érzékeny volt az iránt, amit az életben zavaró hang-nak szoktunk hívni. Milyen jól emlékszem a régebbi időkből arcocskájára, amikor az anyja valami otromba szót mondott, vagy miveletlen modorával oly kacagásba fogott, amely a gyerek fülébe hasított. Ilyenkor oly koraérett, futó pillantással tekintett rám, mintha azt akarta volna tudni, nem így gondolkozom-e én is? És ha erre megsimogattam a haját, anélkül, hogy visszautasítottam volna, a hálától egész kipirult az arca, mert úgy bántam vele, mint egy felnőttel és nem mint kicsi gyermekkel.

Margó a multról ritkán beszélt és ha meg is esett néha, úgy ezt a szót „előbb” különös hangsúlyozással ejtette ki. Mintha attól félt volna, hogy a multra való visszaemlékezéssel nyugalmaát megzavarja. És egyszer, amint gondolataiba elmerülve találtam, bevallotta, hogy az anyja sorsán mereng.

A szót habozva mondta, arcát pir futotta be, mintha valami csúnyát ejtett volna ki.

- Valamit kérdezni kell tőled, - mondotta. Rossz teremtség volt mama?

Tudtam, hogy mit se használ, ha összehazudom valamit. Megsimítottam a haját, hogy szavaim benyomását enyhítsem és azt feleltem.

- Mindenesetre az volt, gyermekem. De azért mégse szabad soha elítélned.

- Olyan volt ő is, mint akik az utcán járkálnak és utánam csuf szavakat kiáltanak, ha elmegyek mellettük és ha sötét van?

- Megtörtént ez már valamikor?

- Megtörtént, egyszer. Lena azt mondta, hogy őrizkedni kell tőlük. Ilyen volt ő is?

Melléje ültem és megpróbáltam megnyugtatni. Nekem ez szenvedést okozott, amelyet nem mertem megmutatni.

- Mért kérdezed ezt Margó?

- Meg kell mondanod, - kiáltotta a gyerek. - Tudni akarom. Olyan volt ő is?

- Azt magam se tudom bizonyosan, gyermekem. De tartok tőle.

- Miképp vehetted el feleségül? - szakadt le kinosan az ajkáról.

És most már értettem, hogy az egész idő alatt ide akart kilyukadni. Magam se fogom fel, hogy beszélhettem oly nyugodtan. De a térdemre emeltem és nevettem, hogy elűzzem rémületét.

- Azt nem mondhatom meg neked, - feleltem - sem most, sem később. Nem tudtam helye-sebbit cselekedni. Vagy még inkább a sorsom volt. De azt is tudd meg, hogy szerettem anyádat, amikor elvettem. És akkor nem is volt olyan, amilyenné aztán később lett.

Igy magyaráztam meg neki és beszéltem és amíg beszéltem, éreztem, hogy a teste, amely előbb szinte merev volt a feszült izgalomtól, most engedett és a karom között ellágyult, ahogy magam is megnyugodtam.

- Ezen törted a fejedet, gyermekem? - szóltam utoljára.

- Igen, törtem sokat, - válaszolta.

És a szemében megint megláttam az előbbeni félelem visszatükröződését.

Aztán megcsókolt és kedve szinte vidám lett.

- Olyan jó, ha az ember valami bizonyosat tud, - mondta. - És te olyan kedves vagy hozzám. Te nem bolondítasz el, mint a többi papa teszi a gyermekével.

Megszáritotta a szemét egy kicsi gyermekzsebkendővel és olyan volt megint, mintha mi sem történt volna.

Tizenhárom éves volt akkor.

XXIII.

Ezalatt az idő alatt, minden tulzás nélkül mondhatom, két különböző életet éltem.

Mert ezen, a lánnyal való különös együttélésen kívül örömet, bánatot megosztottam Elizzel és az urával is. Azaz tulajdonképpen mindenekelőtt Elizzel. És teljesen kiélveztem azt az előttem ujszerű eseményt, hogy egyenlő érzésű embereket találtam, akiknek örömet és bánatát megosztottam. Minden tartózkodás és aggodás nélkül engedtem át magam ennek az új boldogságnak, álmomban se jutott az eszembe, hogy más, vagy több lennék, mint valaki, akit a sors oldalt eltolt az utból, valaki, aki a maga része után többre nem vágyódik, mint amit mások a maguk bőségéből könnyen nélkülözhetnek.

Tudod, mi mindent beszéltek Bohrn Károlyról. Tudod, gyanuba vették, hogy nyíltan kedvese van és hogy futó ismeretségei közül is sok minden került nyilvánosságra.

Minderről akkor mit se tudtam, oly távol éltem a főváros közepében attól, ami a pihenő nyelveket kerepelésbe hozza.

Azt tudtam csak, hogy Bohrn Károly első találkozásunkkor olyan helyzetben lepett meg, amely egy kevésbé nemes jellemnél irántam ellenszenvet ébresztett volna, vagy legjobb esetben legalább is rossz érzést hagyott volna hátra. De Bohrn Károly távol állt minden közönységtől, vagy felülemelkedett azon. Ez volt a nagy titka, bár maga sokkal erősebb volt, hogy ezt csak sejtette volna is. Sohasem jött felém másképp, mint nyílt, hamisítatlan barátsággal, mint olyan rokonszenvvel, amelyet csak annak a részvétnek számlájára írhattam, hogy ennyi súlyos csapást éltem át.

Tudom mily sokat beszéltek róla és mennyire sajnálták a feleségét. De tudom azt is, hogy az asszony maga soha sem panaszkodott, ha mindazoknál az asszonyoknál, akiket ismertem, tisztábban látott és értett meg bármit. Nagyon is lehetséges, hogy éppen ez a tulajdonsága adott erőt ezek elviselésére. Ezért a férfi meg is értette az asszonyt, ha bármi terhelte is lelkét miatta. Semmi sem bizonyította ezt inkább, mint magatartása vele szemben.

Eliz azokhoz az asszonyokhoz tartozik, akik valódi baráti viszonyt kötnek és tartanak fenn a férfiakkal. Nem nagy a számuk, mert ha egy asszony megkedvel egy férfit, a legtöbbször azért történik, mert a férfi kezdettől fogva férjének barátja volt. Eliz a maga egyéni életét élte épp úgy az otthonában, mint otthonán kívül, és ha arra kényszerítették volna, hogy egy előtte értékes baráti viszonyt megszakítson, vagy csak megszorítson is, ezen talán tönkrement volna.

Ezt megértette az ura, azért nézhette Eliz hozzámvaló barátságát nemcsak nyugalommal, hanem rokonszenvvel is. Mert ő igen jól tudta, hogy ebben az asszonyban épp az a leggyöngédebb, az a legimádatra valóbb, hogy milyen szabadsággal vett ettől az élettől mindent és hogy van helye ebben az életben bármi számára is.

Bohrn Károlyról úgy beszéltek, mint a barátjáról és meg vagyok győződve róla, ha az ember éppen ezt teheti, akkor érti meg a másikat a legjobban és akkor lehet iránta a legigazságosabb.

Engem az élet Bohrn adósává tett és könnyebbnek találtam, hogy neki adózom, mint akárki másnak. Sokban annak a típusa volt előttem, amit mi joggal vagy jogtalanul svédnek szoktunk nevezni. Típusa ezeknek a különös és eléggé határozatlan tulajdonságok legjavának. Tisztán látom magam előtt kicsi, tömzsi alakját élénk mozdulataival és a jólét, az életöröm kifejezésével.

Minden, ami másnál visszataszítóan hathatott volna, ennél az embernél csudálatos módon ártatlannak tetszett. A szeme azáltal, hogy csupa életörömtől szinte eltűnt csipetítője mögött és hozzá még hogy Bohrn már az ötvenesben járt, némely alkalomkor szomorú, bensőséges kifejezést kapott, amely majdnem gyermekesen hatott. Láttam az irodájában, amikor felhalmozódott az üzlet, amikor a lázas sietség az ujjá hegyét égette. Olyan volt, mint a kapitány a hajóján, ha dühöng a vihar. Örült a nehézségeknek, amelyekről tudta, hogy uralkodik rajtuk.

Még sem hiszem, hogy élethivatását tulajdonképpen hajlama szerint választotta volna. Belépett az üzleti világba, mert egy régi kereskedő családhoz tartozott és amikor már egyszer benne volt, a helyzetet a legjobban használta ki.

Az állását szerette, mert emberek fölött rendelkezhetett és keresztülvihette akaratát. Ez, hogy az akaratát keresztülvihette, az életörömet adta legalább időközben neki. Mert volt valami visszatérés az életében. Lényének ellentétes kontrasztját egyenletes lökésszerűen elégitette ki.

Ha a válságok ellen küzdött, vagy valami nagyobb szerű, titkos kötéllel volt elfoglalva, akkor a szenvedélyei is felülkerekedtek. Ha ez a feszültség elmúlt, újabb melegséggel tért vissza otthonába. Akkor oly módon tudott szinte felolvadni megint övéi együttélésébe, mintha a külvilág egyáltalán nem is lett volna. Élete az egyik szélsőségből a másikba hullámozott, ahogy bizonyára ki is alakul, ha ez a természet egyszerre, megállapodott korban nyugalomba vonulhatott volna.

Még sem emlékezhetem vissza, hogy rám valaha is tulerőltetett férfi benyomását tette volna. Korán kelt és későn szokott lefeküdni. Pazarló volt fizikai erejével is. Azonkívül pazarolt pénzzel és bizonyára ez a szükség kötötte őt a hivatásához, amely élethivatás fölöslegessé tette a takarékoskosságot. Azt hiszem azonban, bármennyire tudta is, hányadán van a hivatalával, a saját személyes kiadásaira csak hevenyészve, nagyjából emlékezett. Azt állította, hogy feljegyzi kiadásait. Ezt meg is tette.

De halála után rájöttünk, hogy sohasem vett magának arra időt hogy össze is adja azokat.

XXIV.

Ennek az életnek közepette, amelyet Eliz élt és amely ezerféle boldogságot, örömet kínált neki, még mindig valami más, valami magasabb után vágyódhatott. Mint zöld rét fölött szálló, fehér lepkefelhő lebegett tiszta pillantása előtt leánysága sok álma. Az érettebb kor fölényével mosolygott az álmok sugárban fürdő játékán és örült ennek a napfényes, ragyogó, virágos csillogásnak. Ezért tudott kikiváncozni a nagyvárosból és annak téli életéből az erdőbe, a patakhoz, a virágos mezőkre és a fehér nyírjesekebe.

Érezhetett vágyódást a fehér hómezők és a reggeli nap után, amely vörösre festi a dért. Vagy csak azután is, hogy reggel fölébredjen, figyeljen, csend honol-e mindenütt, és hallgassa, mit zugnak a vén fák ablaka előtt.

Eleinte azt hittem, hogy amit átéltem, az elmúlt anélkül, hogy nyomot hagyott volna hátra. Boldognak és erősnek éreztem magam, ami volt - elmúlt, az életem megaláztatása, mint egy gonosz álom, tovatűnt. Sok dolgom akadt az elválással és az új otthonom berendezésével. Gondolnom kellett arra, hogy pénzt teremtsék, hogy a magam és a lányom békés jövője számára mindent elrendezzek.

Ezek a gondok visszaadták életerőmet és ez az erő olyan volt, hogy békét nem hagyott, amíg keresztül nem vittem, amit akartam.

De amikor a nyugalom visszatért és kicsi lakásunkban egyedül ültem a leánnyal, amikor a gondolataimat semmi más nem foglalkoztatta, vagy vontam el, csak egy-egy fordítás munkája, vagy annak a sok könyvkereskedői termék egyikének az elrendezése, amelyek mind a nevemet viselik, ilyenkor visszatért a régi életem és a szemem közé nézett.

Mint a sötét árnyék elémbe állt, az emberi ábrázatból csak a két szeme volt meg. És az a két szem belemeredt és azt kérdezte tőlem:

- Hol voltál mindezek alatt az évek alatt?

Minden gondolat nélkül azt feleltem:

- Messze el.

A két szem újra azt kérdezte:

- És most hazaértél?

Remegő félelem szállt meg:

- Nem tudom.

- Látod, - kezdte a két szem, - még csak azt se tudod. Nem is fogod soha megtudni. Mert a hatalmamban vagy és én eljövök, hogy magamnak követeljelek megint.

És nőtt az árnyék, míg körülöttem az egész szobát be nem töltötte, míg minden el nem sötétült és én a lámpafényt csak egy pontnak láttam ebben a sötétben.

Az árnyék eljött, ha leszállt az éj és ha magam voltam. Elkergetett az íróasztalomtól és arra kényszerített, hogy ész nélkül járkáljak a szobámban, mialatt nem gondoltam semmire. Csak azt éreztem, hogy az árnyék megszállja bensőmet, hogy ott se látok mást, mint pusztát, libegő lángot. Mintha ez a láng az életem lett volna, melyet az árnyék el akar fojtani. Éreztem, a láng mint aludt el és hogy tovább már nem élek.

- Az én lányom!

Mondtam hangosan magam elé.

- Mi legyen belőle?

És Margóka ágyához lopóztam. Könytelen kétségbeesésben estem ott térdre, a gyerek fölé hajoltam és az ajkamon éreztem nyugodt lélekzetvétését. De a falon, ott az ágya fölött megmozdult az árnyék és a mérhetetlen mély szemek szikráztak.

- Még mindig nem égtél ki - mondták. - Még mindig hosszú az idő.

- Legalább csendesen ülhetnék - gondoltam. - Csak legalább csendesen ülhetnék.

Az én régi életem volt, visszatért és azt a rejtélyes „mért”-et erőltette rám, amelyre sem önmagának, sem a többinek, egy ember sem felelhet meg. Fiatal voltam és nem érezhettem magam öregnek. Haszontalan önfeláldozással semmivé lett az életem és nemsokára magam is odáig jutok, anélkül, hogy csak egy csepp tiszta italt is találtam volna, amely után szomjazva nyujtanám ki a kezemet.

Gyermekem volt, aki imádott. Aki boldoggá tett, ha csak a pillantásommal találkozott. És végre is mi egy gyermek?

Énemnek része, oltalmat keresve simul mellém, amíg hozzám köti a szükség, de hátat fordít és saját útját járja, ha elcsalja az élet. És mik a barátok? Bizonyosága az élet jéghideg elszigeteltségének, amelyet csak akkor értünk meg, ha a fájdalom oly keményen megvert, hogy minden érzés megszűnt bennünk. Volt feleségem... Mint égető ostorcsapás alatt meghajoltam és magamra vettem mindannak gyalázatát, amit az élet rám hozott. És csak egyet láttam, hogy magamban állok, istentől és embertől eltávolodva, - arra ítélve, hogy csendben elepedjek és hogy senkinek se tárjam fel azoknak a szenvedéseknek rettenetességét, amelyek gyötörtek.

Hosszu ideig senki sem lehet egyedül, senki sem élhet, senki sem halhat meg egyedül. Tudom, hogy mindez megtörténhetik és hogy mint a többi mást, ezt is el kell viselnünk. Igen, hallottam, hogy az emberek úgy beszéltek róla, mint az élet legfőbb javáról. De én nem hiszek a szavaikban. Bolondság, tulzásba mennek és épp a beszédük rejti magában a vágyódást más lélek után, amely előtt a mi lelkünkben semmi sem idegen. És amikor oly egyedül voltam, hogy úgy látszott, soha senki nem lehetett ennyire elhagyott, akkor haragomban a sorsra kiáltottam és nem leltem meg a békémet. Olvastam Hiobnak könyvét és lelki állapotom kifejezését ott találtam a zsidó költő magányos harcában az isten ellen.

Azt hittem, hogy magam körül látom kicsi kettős szobámnak idegen butorait, ahogyan házasságom előtt laktam és magamat boldognak képzeltem. Láttam magam, amikor ifjú ember voltam és életerősnek éreztem magam. Mint rossz omen követett ez az arc. Ugy mondják, aki önmagát megpillantja, annak meg kell halnia. Nekem nem ezt a szerencsét jelentette. Éppen az ellenkezőjét. Aki önmagát megpillantja, az nem halhat meg. De élve kell bolyongania, mintha már régen meghalt volna és a saját képén busulna, amelyet nem tud elfelejteni.

Ezek között a kinszenvedések között tovább éltem a mindennapi életemet és senki sem vett rajtam észre semmit.

Elvégeztem a munkámat, sem jobban, sem rosszabbul, mint azelőtt. Csak gyorsabban. Mintha valaki sietni kényszerített volna, hogy szabad legyek, ha a rossz gondolatok megszállnak és megmutatnak önmagamnak, engem és az én elhibázott életemet. Játszottam a leánnyal, felolvastam neki. És minden este a boldogság érzésével csókoltam meg jóéjszakára, hogy végre szabad vagyok. Elizt és a férjét meglátogattam, vagy Elizt egyedül. Hallottam őket beszélni és tudtam, hogy feleltem is nekik. De megkönnyebbültem, ha a folyosó ajtaja becsukódott mögöttem és megint kint találtam magam az utcán, ahol várt az árnyék, hogy hazáig kísérjen.

Röviden, látszólagos életet éltem, amelyet nem értettem meg. Mögötte pedig ott csalogatott a kísértés, hogy magam emeljek kezem magam ellen, hogy kimondhatatlan elégtétellel érezzem, mint szakad ketté életem fonala. És erről senkivel sem tudtam beszélhetni, magával Elizzel sem, ő sem vett észre semmit, aki különben olyan élesen látott. Jártam, keltem és csodálkoztam ezen. Mintha neki sejtene kellene az állapotomat és segítségül sietnie. Gyűlöletet éreztem iránta, mert ez nem így történt.

Ekképpen voltam egész télen át és azt hittem, hogy nem birom tovább, végül is bennem mindennek szét kell feszülnie.

Igy ültem az este Eliz szobájában és a nyitott ajtón át játszó gyermekek zaját hallottam. Együtt ültünk és vártunk az urára. De az ura nem jött. Ekkor csengetett a telefon és láttam, hogy Eliz kimegy.

Egyszerre elsötétül körülöttem a világ, csodálatos fájdalom érzése hasította át a lelkemet. Már nem gyűlöltem tovább, eltűnt a keserűség, eltűnt a dac, a félelem, a tépelődés, a nyugtalanság,

eltűnt minden, - nem mintha megszabadultam volna tőle, de mintha vonakodtam volna, hogy ezt a hallatlan feszültséget tovább is elviseljem, amely békén még álmomban sem hagyott. Mintha kábultan sülyednék, mintha érzékeim felmondanák a szolgálatot. Azt képzeltem, hogy ez a halál, amely jó barátként közeledik hozzám. Nem voltam öntudatlan. De nem is maradt emlékem arról, ami megtörtént, amíg Eliz hangját nem hallottam és a kezét nem éreztem, amint gyengéden megérinti a karomat.

Körülnéztem és éreztem, szószerint, mint csurog a hideg veriték a homlokomról.

- Mi bajod, Hugó? - hallottam Elizt. - Rosszul vagy?

Felálltam, rátekintettem.

- Nem érzem magam jól. Nem úgy van, mint volt régen. Busultam valami fölött, amin lehetett volna segíteni. Szomorúságom oka eltűnt. De megerőltettem az erőmet, Eliz. Most béna vagyok. És a tagjaim nem viselik el tovább.

Megint megláttam a szemét, amint keresi az enyémet.

- Ne nézz így reám, - mondtam, - úgy fáj...

Félretekintett és hallgatott, meglepő mozdulatot se tett. Megvolt az a végtelen érzésem, hogy jót akar velem, de ez teljesen mindegy volt nekem. Mégis magamról kezdtem beszélni és Eliz felelt erre a beszédre. Végre hallgattam szavát és a hidegség kezdett felengedni bennem.

Még sem tudtam felfogni, hogy ő megosztja a fájdalmamat, azt hittem, kell, hogy megvessen és ezt meg is mondtam neki.

Kinevetett, mintha egy beteg, összefüü gyermek lennék és magam is beláttam, mennyire igaza van. De nem akartam legyőzetni. Nem akartam neki hatalmat adni fölöttem, még ha a javamra szolgálna is. Csak ráztam a fejem, amikor arra kért, hogy maradjak, - felálltam és elmentem, mialatt igyekeztem meggyőzni, hogy ideges voltam és mindent tulhajtottam.

Otthon aztán ott találtam Margót, aki zeneórájáról jött és várt reám. Elkészítette szobámban a vacsorát, az asztalt csinnal megterítette és gyümölcsöt tett rá. És amint beléptem és meglátta, hogy arcom felvidult, az elragadtatástól körüllejtett a szobában.

Hosszu idő óta először éreztem, hogy kívülem máshol is van meleg, máshol is van élet. Egész gyengén éreztem, mintha még nem lennék ehhez elég erős.

De amikor magam voltam, bánatom könnyzáporba fult és holtra fáradtan mentem el pihenni.

XXV.

Ettől az estétől fogva minden nap fölkerestem Elizt, ha úgy éreztem, hogy a magányosság veszedelmemmé kezd válni. Mindig volt számomra egy fölösleges órácskája. Jobban segített rajtam, mint az orvos. Mert minden szenvedésemet a maga vállára vette és megint egészséges emberré tett. Hogy csinálta ezt? Milyen szert alkalmazott? Hogy mondhatnám valaha is el? Nem egy nap, hét, vagy hónap alatt gyógyultam. Sok idő kellett hozzá. Nem volt könnyű beteg.

De Eliz fáradhatatlan volt. Módot talált, hogy szórakoztasson, munkára birt, rávett, hogy zenét hallgassak és emberek közé vezetett. Mindezt kifejezhetem szóval, de még sem mondok vele semmit. Ha ő bármit is tesz, ugyanazt éri el. Az az érzés, hogy velem él, velem szenved, ez adta vissza egészségemet, ez töltötte el határtalan hálával a szívemet. Minden szavát valahogy magától értetődőnek találtam, amelyről előre tudtam, ezt fogja mondani és hogy ezt nem is

mondhatja másképp. Minden, amit tett, azzal a természetességgel függött össze, amelynek teljességét értettem és amelynek értékét becsültem. Ha még annyi ember közt is társaságban voltam, nem is kellett reá néznom. Anélkül is eltaláltam a gondolatát és a gondolatok úgy értek hozzám, mintha egyedül engem kerestek volna. Ha rám nézett, tudtam, mit fog mondani, mielőtt kimondta volna. Testének minden mozdulata nyugalmat és összhangot hozott és ha egyedül voltunk, ennek nem örültem annyira, min mikor a csend beállt és mi ketten hallgatagon azon ujjongtunk, hogy közel vagyunk egymáshoz. Igen, megtörtént, hogy váratlanul abba a szobába lépett, amelyben én is voltam. Nem hallottam őt, mert a szoba teli volt emberrel, aki össze-vissza hangosan beszélt, nem is láttam őt, mégis, mint villamos áramot, egész testemben éreztem a közelségét.

Épp ebben az időben Eliz sokat beszélt magáról. Eleinte talán, mert én is megtettem, de lehetséges, hogy tulajdonképpen azért lett közlékeny, mert módot vélte találni, hogy tulajdon éneimtől és a borongós gondolatoktól eltérítsen. Ha magáról és a körülményeiről beszélt, ezt nem azon a módon tette, ahogy az emberek különben bizalmas közléseikkel tenni szokták, amikor valami mindig - félig tartózkodás és félnék diszkréció - fenmarad. Nem, Eliz úgy beszélt, mintha senki sem hallotta volna és azt hiszem, hogy valószínűen az egészségemet és lelkem egyensúlyát éppen azzal adta vissza, hogy nyugodtan, sokszor derülten, kacérság minden nyoma nélkül nyíltan fejezte ki magát.

Eliz tehát elérte célját, lassan és olyan uton érte el végre, amelyről sosem álmodott. De amikor mellőlem végre eltűnt az árnyék, már megint minden megváltozott.

...Azok az emlékek, amelyek itt következnek, közelebb esnek hozzám, Innentul alig tudom elválasztani az éveket. Annyi minden szorul meg egy rövid időközbe; mintha meg sem tudnám különböztetni az egyik évet a másiktól. Mi történt előbb és mi történt azután azokból az eseményekből, amelyekről hirt adok? Nem tudom többé. Tudom, hogy volt egyszer és elmúlt. Mit számít az most, hogy hogyan, mikor történt?

Februárban volt egy délutánon. Erre emlékszem most, mert néhány napra később Eliz születésnapja esett. Ujjongva, és boldogan sétált ki Margó néhány barátjának. Nybrokeven korcsolyapálya volt és játszott a zene. Magam voltam tehát ezekben a szobákban, amikor eljött Eliz.

Leült itt a kerekemre, ahol rendszeren ülni szokott. Nekem pedig ünnepem volt, mint mindig, ha eljött.

- Mi bajod? - kérdeztem.

Mert azonnal láttam, hogy nem olyan, mint máskor.

- Mi bajom legyen? - mondta és a beszédet más tárgyra akarta terelni.

De minél tovább néztem, annál világosabban láttam, hogy valami történt. Vagy igazabban - nem láttam. Mert az arca nem volt halovány és nem viselte a könny nyomát. De olyan bizonyosan és biztosan éreztem ezt, ahogyan szó nélkül mindent megéreztem és értettem, ami őt illette - őt és engem.

Végre azt mondja Eliz:

- Nem különös-e, hogy újra egymásra találtunk? Azok alatt az évek alatt, hogy nem láttuk egymást, számomra egészen és teljesen elvesztél. Azon se csodálkoztam, hogy soha sem írtál nekem. Olyan biztos voltam abban, hogy nem közöny miatt történt vagy azért, mert elfelejtettél engem. Most úgy örülök, hogy az enyém vagy. Mert olyan kevesen vannak, akiknél igazán, teljes szivemből csüggök.

Melegség és nyugalom szállott meg. És ha beszélt, senki sem kereshetett többet a szavai mögött, mint amit ő maga gondolt. Olyan tiszta, minden művészkedéstől olyan szabad volt egész lénye. Még én magam sem, akinek nem lehetett nagyobb kívánsága, minthogy többet keressek ezek mögött a szavak mögött, én magam se érthettem félre pillanatra se. Ha megtettem volna, nem kételkedem abban, hogy megbocsátott volna, de tudtam azt is, hogy a saját szememben nevetségesnek tűnnék fel.

És mégis azt mondhattam neki:

- Tudod-e, miért örülünk mind a ketten annak leginkább, hogy egyedül lehetünk? És csak akkor lehet egymásnak igazán örülni. Azt hiszem azért, mert semmit sem vethetünk az egymás szemére. Mindenek előtt nem azt, hogy még fiatalnak érezzük magunkat.

Eliz nevetett és rábólintott. Üveg bort hoztam, töltöttem neki is.

- És mégis Hugó, öregek vagyunk.

Különösen én. Te sokkal fiatalabb vagy nálam, ha nem is akarod elhinni.

Amikor ezt mondta, nevetett és egészen boldognak látszott.

Igy ültünk együtt, hol csevegve, hol csendesen, körülöttem világosság és vidámság terjedt. Margó hazajött, Eliz ölébe ült. Nem tudom, hogy történt, de sikerült Elizt ott marasztanom. A vacsoránál Margó közénk ült. Eliz készítette a teát.

Ugy láttam mindezt, ahogy most látom. Láttam mintegy álomban, nem támadtak lázongó gondolataim, melyek azon tépelődtek volna, hogy mi történt, melyek bánatossá tették volna a jelent. Margóka lefeküdt, Eliz vele ment a hálósobába. Amikor visszajött, boldogan nevetett és újra leült a helyére a kerevetre. Senki sem mondta ki. De mindaketten éreztük, milyen örömet szerez nekünk, hogy együtt papa, mama és kisbabát játszhatunk.

Eliz sokáig ült nálam és amikor elment, elkísértem.

Amikor visszajöttem, egy pillanatra bevilágítottam a lámpával Margóka szobájába. Csak azért tettem, mert olyan világos volt minden a bensőmben. Egész otthonomban, mintha ragyogást hozott volna Eliz, mintha a lényéből valami még mindig itt maradt volna.

Ekkor nagy csodálkozásomra láttam, hogy Margó még ébren van. Amikor közelebb léptem, észrevettem, hogy az elébb sirt.

Egészen megijedtem. De a gyerek nem akart felelni a kérdéseimre és én megérthettem, hogy valami nagyon mélyen ragadhatta meg, mert magába rejtette és hallgatott.

- Hiszen mindnyájan olyan boldogok voltunk ma este - szóltam hozzá.

- Igen, voltunk - dűnyögte.

- Bánkódol, mert valami örömet szerzett nekem? - merészkedtem kimondani.

Ekkor a karját a nyakam köré fonta, hogy éreztem, mint zakatol a szive gyenge, fejletlen testében. Ugy zokogott, mintha a szive hasadna ketté!

- Mért nem lehetsz ilyen boldog, ha egyedül vagy velem? - tört ki belőle a zokogás.

Hogy visszaemlékszem most erre! Milyen biztosan emlékszem vissza!

De amikor ezeket a szavakat hallottam, megkeserítették örömömet és a bensőm megint beborult.

XXVI.

Emlékeimben látom a napot sütni. A csalóka, csalogató februári napsugarat, amely megolvasztja a havat és azért festi oly kékre az eget, mert a felhő olyan soká eltakarta. Ilyen napon találkoztam először megint Elizzel azután az este után. Kisétált velem a szabadba.

A tavaszi levegőtől, amely oly gyorsan megjött, kissé mámorosan mentünk a Hágaparton át, ahol nedvesen és csillogón álltak a fák és mindenütt olvadt a hó.

Ekkor Eliz hirtelen azt mondta:

- Olyan jó voltál akkor hozzám!

Azzal karomba füzte a karját, az arca boldog, de egyuttal szomorú kifejezést kapott.

- Jó voltam hozzád?

- Igen - felelte csendesen. - Már csak azzal is, hogy szabad volt nálad lennem. Azon az estén támaszom voltál anélkül, hogy ezt tudtad volna.

Tehát nem csalt az érzésem, hogy már akkor lehangolta valami, amikor hozzám jött. De már mind a ketten elfelejtettük, mielőtt elment volna.

- Eliz - mondtam - mindazzal, amit érzek, amit akarok, bizalommal vagyok tehozzád.

- Én is - válaszolta. - Hiszen épp az imént azt csináltam.

Ekkor hatalmassá vált bennem az érzés és oly hangon, amely nekem is idegen volt, elkezdtem beszélni. Nem néztem rá, éppen csak egyenesen a levegőbe szóltam és nyugodt voltam és nem gondoltam arra, hogy a szavaimmal bármit is elérjek - beszéltem, mert nem tehettem másképp, beszélnem kellett.

- Akarod-e Eliz - szóltam - hogy mindent elmondjak neked. Beteg voltam, mert mindaz, ami megtörtént, olyan rettenetes volt. A múlt visszatért és én egyideig azt hittem, sohasem fogom a napot ragyogni, a fűvet zöldülni látni, mint a többien. Még a gyermekemhez is, aki jobban szeret az életénél, jobban, mint ahogy azt te és én talán felfogni tudjuk, hozzá is hideg voltam; éreztem, mint akar beszélni a szívem, de nem bír. Akkor megvigasztalt, hogy te: vagy. Megtudod-e ezt igazán érteni? Vagy nem is akarod? Bele tudod-e magad képzelni, mit jelentsen az, férfinak lenni, házasságban élni, sőt atyának lenni és még sohasem szeretni? Ha csak egyszer szerettem volna egy asszonyt és a szerelmét birtam volna, ha ez a szerelem a föld minden szenvedését is rám hozza és a bensőm belsejét zuzza szét, örömmel viseltem volna el. Igen, büszkeséggel fogadtam volna, amit az élet osztályrészül adott. Akkor barátom és testvérem lettél volna és én az emlékeimből szent helyet építék és arra kérhetnék, lépj be és velem együtt hajts térdet. Akkor nem jöttem volna rá, hogy azt érezzem irántad, amit most érzek. De én sohasem szerettem azóta, hogy ifjúságomban elváltam tőled. És most újra találkozol velem. Olyan csodálatos-e, hogy egyszerre minden megváltozott. Hiszen csak általad élek. Nincsenek emlékeim, amelyekből templomot építhetnék. Csak azt tudom, hogy egyszer valami jót akartam. De amit akartam, az ellenem fordult, piszokká, sárrá és utálattá vált. Az én egyetlen emlékeim azok, amelyeket el kell felejtenem.

Eliz meghallgatott és nem vonta ki karját az enyémből. Megkereste a kezemet és megszorította, én még sem értettem félre.

- Megmondtam ezt neked - szóltam elfojtott hangon - nem azért, mintha remélném, hogy valamit nyerni fogok, hanem mert akarom, ezt is tudjad, ahogy mindent tudsz én rólam. Értesz engem?

Ujra bólintott és megint tovább mentünk.

- Olyan forrón szeretlek - mondta Eliz - hogy sosem veszithetlek el.

- De mégsem olyan nagyon, mint egy másikat - feleltem és már abban a pillanatban megbántam, amit mondtam.

Erre félrepillantott és nem felelt.

És mert a pillantása kikerülte az enyémet, az a gondolat villant az eszembe, amelyben nem hittem, amely még ma is hatalmába ejtett. És keményen, hidegen, összeszorított fogakkal azt mondtam:

- Ha szeretsz Eliz, vagy ha szeretni fognál, itt hagyhatnál-e mindent, hogy engem kövess?

Ekkor tisztán s egészen a szemembe nézett.

- Nem, Hugó, nem vagyok ilyen. Ezt sohasem tudnám megtenni.

Amikor hallottam e szavakat, tudtam, hogy megértettem őket, még mielőtt kimondották volna. Ezért nem éreztem fájdalmat miattuk. Sokáig mentünk csendesén egymás mellett, körülöttünk szunnyadt még az erdő. De a fenyőfák között derengeni kezdett és egy magányos madár csicssergett a napsugárban.

- Nem szép-e, hogy mindamellett mit sem kell eltitkolnunk - mondta Eliz.

És ahogy a szemembe nézett, éreztem, anélkül, hogy tudnám hogyan, hogy szinte boldog vagyok. Mi sem változott közöttünk, minden úgy volt, mint előbb. Nem kellett kérdeznem. Jobban, biztosabban tudtam, mint ahogy szavak azt kifejezhatték volna.

- Észrevetted - szoltam hirtelen - hogy Margó megváltozott?

- Nem vettem észre.

- Margóka féltékeny.

Nevettem, amig ezt mondtam, de Eliz kihuzta karját az enyémből és egyszerre komolylyá lett.

- Kire?

- Terád természetesen.

Eliz gondolatokba mélyedve ment és csendesén monda:

- Szegény gyerek.

Szava elhangzott és arra gondoltam, milyen csodálatos is volt, hogy először beszéltem egy asszonynak szerelemről. Ez az asszony soha sem lehet az enyém. És soha közötttem és a között a másik asszony között, akit az enyémnek mondtam, ilyen szó nem esett.

Ugy éreztem, hogy egész életemet menthetetlenül ronggyá tépték.

XXVII.

Amint délben elváltam Eliztól, hazafelé vivő utamon Bohrn Károlylyal találkoztam. Amikor közelebb ért, észrevettem, hogy szórakozottnak látszik. És amint egy kis ideig egymás mellett mentünk, azt ajánlotta, ebédeljünk meg valahol kint egy vendéglőben.

- Azt hiszem - tette hozzá - Eliz örülni fog, ha ma övé marad a lakás. Ugy is nagy takarítást rendez.

- Erről mit sem szolt nekem - volt a válaszom. - Pedig ma találkoztam vele.

Bohrn oldalt pillantott rám és azt kérdezte:

- Sokáig beszélt vele?
- Véletlenül találkoztunk és együtt sétáltunk.

Bohrn Károly megismételte ajánlatát és én örültem, hogy nem kell Margóval egyedül üldögelnem. Jobban féltem a kislány szemétől, mint a barátométól.

Igy ültünk a „Lilla Rodberg” egyik ablak-asztalánál és amig mullott az ebéd ideje, egészen különös volt látnom, hogy a tavasz első megérzésének utóhatása, s azok a kedélyváltozások, amelyeken átmentem, mint engednek lassan az evés és a bor hatásának.

- Öreg ember vagyok - gondoltam - és a pihenőhöz értem. Most semmi sem zavarhat ismét.

Akkor Bohrn Károly feltekintett és olyan arckifejezéssel, amelyet, a mennyire csak lehetséges, elfogulatlannak igyekezett mutatni, azt kérdezte:

- Miről beszéltél ma Elizzel? Nem volt semmi különösebb?
- Semmi - feleltem. És ugyanabban a pillanatban az a gondolat ötlött elém, hogy nem voltam őszinte hozzá.
- Olyan dolgokról beszéltünk, amit már régen tudtunk.

Bohrn Károly hallgatott kis ideig és én láthattam az arcán, hogy röstel további kérdést feladni. Végül mégis azt mondotta:

- Nem beszélt Eliz rólam?
- Rólad? - kiáltottam.

És amellet arra a kedélyhullámmásra kellett gondolnom, amelyet Elizen vettem észre, amikor felkeresett lakásomon. És aztán a hálájára.

- Tulajdonképpen magam sem hittem, hogy Eliz megtette volna - folytatta Károly. - Mert ez nem lenne ő. De tudom, hogy különben mindent elmond neked. És még magának az olyan asszonynak is közben bizonyára nagy szüksége van a bizalomra. Ez egyszer elég oka lett volna rá - tette még hozzá.

Szokatlanul őszinte hangon mondta ezt, a tekintete fátyolos, benső kifejezést kapott, amelyet nála sohasem vártam volna. És amikor megrettenve kérdeztem, mi foglalkoztatja szemmel láthatóan oly erősen, csendesén szólott:

- Szívesen elmondom. Mert te szeretsz minket. Másnak bizonyára el nem mondanám.

Elhallgatott, aztán más tárgyra terelte hirtelen a beszédet. Csak később, amikor a homályos barlang kerevetén kényelmesen ültünk, kezdte újból:

- Te már bizonyára sokat hallottál arról, amit rólam beszélnek, - mondotta Bohrn. - Azt mondják, Eliz nagyon is jó a számomra. Megengedem. Nem vagyok minden részében az a férj, akinek lennem kellene.

Olyan ember vagyok, mint ezernyi más és legénykori szokásaimat megtartottam, mint ezernyi más. Mért beszélnek többet rólam, mint erről, vagy arról az urról nem tudom. Talán kevésbé jól értem a tettetés művészetét. De ha azt hiszed, hogy ezt nem veszem a szívemre, tévedsz. Nem akarom védeni magam, de talán megmagyarázhatom, milyen a kedvem és hogy történt meg velem ez az egész.

- Ifjúságomat abban az időben éltem át, amikor épp olyan lehetetlennek tartották, hogy egy fiatal ember asszony nélkül legyen, mint a hal víz nélkül. Ezt a véleményt azzal a levegővel szittam, amelyet mindenki belélegzett. És akkor épp abban az időben, amikor a szenvedély a

lélek és a test mámorának legnagyobb fokát érte el, egyszerre leveszik a szeméről a hályogot és rájön, hogy azokból az erényekből, amelyekre őt mint gyermeket tanították, alig egyet is követelnek meg igazán tőle, a fiatal embertől. Örül hogy megszabadult a saját vére ellen vivott hallatlan küzdelemtől s azokon az utakon keres szabadulást, ahol a bűn rakja fészékét. Eleinte olyan nagy a tisztán fizikai megkönnyebülés, hogy csak a szabadulást érzi. Később eljön az idő, amikor érni kezd és elkivánczik ebből a borzalomból. Így épít otthont egy napon és ujongva kezdi meg azt az új életet, amely ettől megszabadítja. Évekig boldogan él, mert szeret, azt hiszi soha sem kell visszagondolnia a múltra. De éppen az a rettenetes, hogy senki sem szabadul a múltjától. Amit egyszer tettünk, az a mi poklunk, amely egy időre elszunnyadhat, de amely mindig újból fellángol. És csak kevesen vannak, akiknek van hozzá elég erejük és elhatározásuk, hogy uralkodjanak az ösztönökön. De az rémteljes felfedezés, ha mint felnőtt embert látom, hogy önmagam is, mások is megcsaltak engem. A férfi szeméről újra leesik a hályog és fel tudja fogni, hogy nem biztos rév a házasság, amelyben minden küzdelem nélkül meg lehet pihenni. Kora ifjúságától fogva legbensőbb lényét szétforgácsolták, mert megszokta, hogy testét a lelke nélkül adja oda. És a nagy város lázas forróságában, a munka idegölő küzdelmében, a nagyravágyás, a minden élvezet forgatagában az ösztönök újra felébrednek és olyan szerencsétlenné, olyan megtépetté teszik - amilyen most én vagyok.

Elhallgatott egy pillanatra, mintha utána gondolkozott volna.

- Praktikus ember vagyok - folytatta - és általában nem törődöm a teóriákkal. De efölött már egyszerűen többször tépelődtem. Ha nem szeretném úgy Elizt, mint szeretem, kevesebbet szenvednék.

Nem tulzok, ha azt állítom, hogy ennél a gyónásnál szinte tűz lángolt a szememből. Elöttem mindez egészen új volt a két házastárs életéből és megismerése agyonzuzott.

- Soha sem próbáltad meg, - kérdeztem most - hogy a feleségeddel erről beszélj? Talán megértene és segíthetne rajtad.

- Azt hiszed? - felelte elgondolkozva és a hangja elcsendesült. - Akkor azt előbb kellett volna. Most már késő.

Kis ideig hallgatott és a rendes hangján folytatta:

- Ismét azt kérdezem, szólt-e Eliz valamit rólam? Épp ezekben a napokban történt ugyanis valami. Ostoba történet, természetesen. Tudom, hogy Eliz ismeri. Ugyan semmit sem szólt róla. De egész világos, hogy mindent tud. Ezerszerte jobb lenne, ha beszélhetnénk róla.

Hallgattam, egészen eltelve a hallgatás csodás hatalmának a gondolatától, amely hol elválaszt, hol egyesít. És úgy látszott, hogy Bohrnt sejti gondolatom menetét.

- Mire gondolsz? - kérdezte.

- Semmi különösre, - volt az üres válaszom.

- Látod - folytatta aztán szokott élénkségével - én mit sem tettem abban az időben, amikor az őszinteség szokásban volt. Ugy mondták nekem, hogy fiatalabb embereknél az gyakori eset. Talán segíthet rajtuk. De annyit tudok, hogy ifjúságunkban az önuralom sokkal hasznosabb, mint azt a modern irodalom gondolja. Ha a két fiam felnő, tanítani akarnám őket, még mielőtt késő. És egy pillanatig sem fogok habozni, hogy intő például magamat állítsam oda.

- Mindenesetre - feleltem. - Az én tapasztalatom természetesen egészen más. Talán a vérem volt csendesebb, talán a kísértések voltak kisebbek. Olyan ifjúkori esemény, amelyet te gondolsz, kevés él az emlékezetemben. De ha nem lettem volna ilyen tapasztalatlan, akkor az én sorsom lehetőleg másképpen alakul.

Bohrn Károly szeme, mintha villám érte volna, felvillant és az ő sajátos, hirtelen hangulat-változásával felkiáltott:

- Igen, hiszen éppen ez a különös, olyan ez a kérdés, mint a kétélű kés. Bárhogy is forgassuk, mindig megkockáztatjuk, hogy az ujjunkat fogjuk levágni. Tudja Isten tulajdonképp mit is mondjon az ember a gyermekének!

Amint kis ideig más dolgokról beszéltünk és a könnyebb tónus az előbbi társalgás elfogódottságától felszabadított, Bohr Károly az órájára nézett, aztán azt mondta:

- Ma este az operába akarok menni, meghallgatom a Varázsfuvolát. Kell, hogy zenét halljak. Megyek és idetelefonálok Elizt.

Amikor újra visszajött, az arca ragyogott, mintha egész lénye megkönnyebbült volna.

- Vágyódtam utána - mondta - ez az egész.

Eliz el is jött és amikor Károly kiment, hogy a jegyeiről gondoskodjék, rámnézett, nyílt, világos szemével és azt kérdezte:

- Beszélt veled Károly?

- Beszélt - feleltem elcsodálkozva az asszony természetes, nyugodt hangján.

- Velem soha sem teszi.

A szeme nedves lett, a hangjában oly teljesen és gazdagon csengett ki a fájdalom, ahogy azt emberi hangban soha nem hallottam.

- Nem teszi, ha ilyen dolgokról van szó. Nem tudja, mily jól megérteném. Talán segítenék rajta - most is.

Az utolsó két szó lágyan és csendesen hangzott el, egész történetet mondott.

Amikor Eliz sóhajtott, néhány könnycsepp hullt a szeméből, anélkül, hogy félrepillantott volna. Egész arca csodás módon feléledt.

Megfogtam kezét boldogan, hogy mégis tudott szólni hozzám.

Mosolygott és míg a kezét visszahuzta, azt mondta:

- Eleinte nem ment olyan könnyen.

XXVIII.

Amikor hazajöttem, sötét volt a folyosó és sötét volt a szobám. Senki sem fogadott és a kicsi lakásban olyan csend volt, hogy szorongva megálltam.

- Itthon vagy? - kérdeztem.

De nem jött semmi felelet. Amint a dolgozó szobámba léptem, észrevettem, hogy Margóka szobája ajtóját félig tette be és a nyílt résen át vékony fénysugár esik a padlóra. A fény előtt megálltam és szurást éreztem a szívemben, mintha azzal vádolna a lelkiismeretem, hogy megmagyarázhatatlan módon az én legszentebbemet elfelejtettem, elhanyagoltam, vagy megtagadtam. Mi történt? Mi történhetett? Miért nem felel senki? És miért ez a csend?

Még mindig szorongva álltam és ebben a pillanatban olyan biztosan tudtam, hogy valami szerencsétlenség történt - hogy a további lépéshez minden erőmre szükségem volt.

Most tudom, hogy igazán szerencsétlenség történt. De, hogy hogyan és milyen, azt akkor nem tudtam megmagyarázni.

Margóra gondoltam, kicsi pajzán alakjára, nagy, bájosan kedves szemére. Visszaemlékeztem fájdalmas kitörésére, hogy nem tudok boldog lenni, ha vele egyedül vagyok. Mint a dőfés járta át lelkemet, hogy mennyire magára hagytam az utolsó napok alatt. Hogyan is járhattam a magam útját és feledhettem el őt!

Amint a megbánás valami csodás érzésétől eltelve, végre az ajtót csendesen kinyitottam, láttam Margókát, hogy félig háttal az ajtónak csendesen ül az asztala mellett. Nem hallotta, amint jövök és arról a helyről, ahol álltam, láthattam az asztalt és arcának egy foltját. Ez az arc szomorú és szelíd volt, a szája megmozdult, mintha csendesen magában beszélt volna. Előtte az asztalon kicsi szekrénykéje állott, régi, vörös szekrényke, régies bronzverettel. Emlékeit őrizte itt, minden kicsiséget, a mely örömet szerzett neki. Elfogódva gondoltam rá, mind olyan dolgok, a melyeket évek során tőlem kapott. Visszaemlékeztem rá, amint egyszer azt mondta, hogy ezek között az ereklyék között egyetlen egy sem kaphat olyan helyet, amelyet nem én adtam volna.

Az ajtóból, ahol álltam, jól láthattam mindezt. És amint ott ült, nem is annyira tizennégy éves lányhoz, mint inkább egy próbára tett asszonyhoz hasonlított. Sohasem lehetett azzá.

Végre fölemelte szemét és meglátott engem. De nem ijedt meg, meg sem moccant. Csak mosolygott és kicsi, lányos kezecskéjével aprólékos gonddal rakosgatta össze a kincseit.

- Itt ültem - mondta - és tereád gondoltam.

Mosolyogni próbáltam, mialatt közelebb léptem, de tudtam ez nem megy. Mert szegénynek és semmisnek éreztem magam, hogy többet kaptam, mint amennyit valaha is vissza tudnék adni. És közel álltam a siráshoz, amint a kezemet a fején tartva elnéztem, mint zárja el gondosan minden kincsét.

Kis szekrénykét a helyére tette, lassan utánam jött és meggyújtotta a lámpát. De amint szobánkban - mint egy kicsi háziasszonyt és hiszen az is volt - sürögni-forogni láttam, azt kérdeztem magamtól, mint tartottam be ígéretemet, melyet egyszer önmagamnak tettem, amikor mind a ketten lakásunkba bevonultunk: csak érte fogok élni, csak rája fogok gondolni, hogy kárpótoljam, amiért olyan nőt adtam édesanyjául akit mindkettőnknek el kellett felejtünk.

De amíg a lelkiismeretem beszélt, egyidejűleg lázongtam és úgy éreztem, mintha az élet nagyobb áldozatot követelne tőlem, mint követel másoktól.

Ebben az időben egyik távoli rokonomtól, aki örökös nélkül halt meg, kisebb összeg szállt reám. Mindabból, ami velem ezen az egész életen át történt, azt hiszem, ez az egyetlenegy ami igazán meglepett.

A legelső amit tettem, amikor a pénzt elvettem, hogy Margónak egy pianinót vásároltam. Margó szobájában kapott helyet és nem tagadhatom, hogy közelsége sokszor zavart, amíg a munkám mellett ültem.

De ha most gondolok rá, azt kívánom, bár csak olyan sokszor zavarna most is, mint akkor tette.

Margóra nézve legrégibb gyerekkorától a zene volt a legfőbb jó, amit ezen a földön elképzelhetett. Emlékszem, amikor, mint kis gyerek, először hallott egy zenekart, elhalványult, megragadta kezemet, hozzám simult, amíg egész testében remegett, mintha veszély fenyegetné. Az élvezet néhány ilyen véletlen pillanata volt minden emléke a zenéről, amíg be nem rendeztük új otthonunkat és Margó nem lett tizennégy éves. Akkor mellettem ülhetett és hallgathatta

egyik barátom játékát. És ezek alatt az órák alatt világossá lett előttem, hogy egész lényem a zene volt, ezért is szólalt meg egy-egy mozdulatában a legszebben. Az első darab, melyet az operában hallott, a Bűvös vadász volt. Oly erősen hatott rá, hogy sokáig nem mertem kérését teljesíteni és nem vihettem magammal.

Utána egész éjjel álmatlanul feküdt és amikor reggel egészen megrettenve kérdeztem tőle, nem fáradt-e, csak azt felelte:

- Ez mit se tesz... Hiszen oly sok szépet hallottam, amíg ébren feküdtem.

Most egészen eltöltötte az a boldogság, hogy zongorája van.

Azt hiszem, majdnem úgy szerette, ahogy valami magasabb rendű lényt szeretett volna. Szép számmal kótát is vettem neki, közöttük néhány könnyebb ének és népdal gyűjteményt. Ha egyedül volt, sokat énekelt belőlük és kívülről is megtanulta.

Amikor egyszer így véletlenül megleptem, majdnem sirva fakadt és arra kért, hogy ezt senkinek sem említsem meg. Nagyon hosszú ideig tartott, amíg magam is meghallgathattam. De amikor megesett, váratlanul és ösztönszerűleg történt, mint minden, amit szándékába vett. Egyszerűen odament a zongorához, meggyújtotta a világot, leült és elkezdett énekelni. De mihelyt megkezdte, végig énekelte összes dalait.

Világosan, tisztán és egyszerűen énekelt, a művészet legkisebb nyoma nélkül, de olyan érzéssel, melyet lehetetlen elmondani.

Amikor bevégezte, hozzám jött és felült a térdemre.

- Senkinek se mondd el - kérte. - Csak néked énekeltem.

...Életünkben van egy sötét pont is. Azt sem tudva miért, nyugtalanított Margó egészsége. Soha sem volt beteg, de arcszínében volt valami, amivel sehogysem tudtam kibékülni. Egy nap tanácskoztam az orvossal. Nagyon részletesen vizsgálta meg Margót.

Amikor a vizsgálásnak vége lett, néhány semmitmondó szót mondott, hogy erősödésre lenne szüksége és arra kért, másnap keressem fel őt megint.

Amikor hozzá jöttem, azonnal láttam, hogy nagyon komoly dolog várhat reám. Az orvos feltűnő részletességgel mindenfelől kikérdezett, ami a gyermekre vonatkozott. Személyes tapasztalatait, élményeit, természetét és tulajdonságait, röviden: mindenfelől. Amikor elvégeztem, azt mondta:

- Sajnálom, hogy meg kell mondanom. De készüljön el reá - lánya nem sokáig lesz az öné. Komoly szivbaja van. Az egyetlen, amit megtehetünk, hogy a leány megerősödjék. Remélni szeretném, nem igen közeli a veszély. Legjobban teszi, ha mindent elkerül, ami figyelmessé tenné őt erre. És mindenekelőtt: minden kedélyváltozás, akármilyen természetű legyen is, előkészítheti a katasztrófát.

Receptet irt arra az eshetőségre, ha megjönne a „roham”. És én otthagytam az orvost anélkül, hogy csak megköszönni is tudtam volna azt a részvétet, amelyet egy idegennel szemben tanúsított.

Gondomban egyenest Bohrnékhoz mentem, mind a kettőjüket odahaza találtam. Röviden közöltem velük, mi történt és náluk maradtam azok alatt az órák alatt, amíg erőmhez jöttem, hogy haza merjek menni. Már sok jót kaptam tőlük, de soha többet, mint ebben az órában. És soha nem látszott idegenebbnek, természetlenebbnek és valószínűtlenebbnek, hogy egyszer - csak hogy a boldogságomat kierőszakoljam - arra gondoltam, hogy azt fogom megváltoztatni, amit az élet már kettőjük között felépített.

Ezt természetesen csak egy pillanat alatt éreztem. Mint váratlan, tovamuló csodálkozás tört át bánatomon. Amikor hazajöttem, úgy láttam, hogy minden új lett előttem.

Mintha az én kicsi leányom is egészen más lenne. Olyan csodásan változott meg róla a felfogásom ezalatt a két óra alatt, hogy úgy tetszett előttem, mintha mindig tudtam volna, amit most tudok és mintha Margó éppen azért lett volna úgy, ahogyan most volt.

Asztalhoz ültünk és amikor leszállt az est, sétát tettünk. Egészen Söderig elmentünk és eljuttunk olyan tájakra, ahol már hosszú évek óta nem voltunk. Utcákon mentünk át, amelyeket életünk szerencsétlen időszaka óta nem láttunk. Soha sem beszéltünk róla és a visszaemlékezés most enyhébb lett, mert ez a szerencsétlenség közelebb esőnek látszott. Margó volt, aki ide akart jönni, hogy a sok fénylángot lássa. Láttuk is a sötét víz színén csillanni, mert az utcák meredeken szaladnak lefelé és fantasztikus kilátásra nyílnak. Estére kicsi kávéházban ettünk, alattunk fénytől itatott ködben feküdt a város.

Az egész idő alatt arra a rosszra gondoltam, ami volt. De minden keserűség nélkül. Mert enélkül sohasem értem volna el azt a csodását, ami most egész életemet betöltötte.

Hogy Margó mit gondolt, nem tudom. Csak keveset beszélt. De gondolatai mintha gondolataimat követték volna és örülhettem, hogy boldognak láthatom, mint mindig, ha egyedül volt velem.

Hiszen nem tudta, hogy ezt az egész estét azért rendeztem, hogy vele szemben uralkodhassam magamon.

Mély megkönnyebbüléssel vettem lélegzetet, amikor végre aludni láttam és nem kellett többet semmire sem kényszerítenem magam.

XXIX.

Hogy áldottam ebben az időben azt a pénzt, amely megengedte, hogy mindent megtegyek a gyermekemért!

Eddig nyáron csak a szabadba való kirándulásokra, vagy az ünnepnap i látogatásokra kellett szoritkoznom. Margó ugyanis néhány hetet Bohrnéknál töltött, akik ilyenkor a hegyi pataknál fekvő birtokukon laktak, ahol Eliz ifjúságának és gyermekkorának boldog idejét élte át újra.

Margó sohasem vált el tőlem örömmel és ezen a nyáron nem is kellett többet erre gondolnunk. Messze kint Skärگاardenen kicsi lakot béreltem és úgy örültünk, mint a gyerekek, hogy oda kimehetünk. Nyaralónk közvetlen a tenger partján húzódtott meg, és a verandából egy nagy öbölre lehetett látni, ahol a nap a sziget fenyőerdője mögött szállt le nyugodni.

Mielőtt ide kimentünk volna, Margónak kétszer volt szivgörcse, amitől az orvos óvott. Nem tudtam semmiféle okát. Egész egyszerűen csak elállt a szivverése. Azon mód, ahogy az orvos mondta, bántam vele és éreztem, mint tér vissza az élet testébe, amely halottnak és merevnek látszott. Amikor Margó először ébredt fel ilyen alvásából, észrevettem, hogy csodálkozva szemlélgeti önmagát. Meglepetve nézett körül és mit sem kérdezett. De a második eset után tisztára láttam, hogy aggódni kezd maga miatt.

- Mi ez papa? - mondta. - miért érzem úgy, mintha a szívem megállna.

- Semmi, gyermekem, - feleltem. - Az orvos azt mondja, nagy gyengeség az egész.

De észrevehettem, hosszú, kutató pillantásán, hogy csak félig hihet a szavamnak. És már akkor fontolgattam, nem épp olyan veszedelmes-e az öntépelődése, mint magának a halálnak gondolata?

Ezen járt az eszem a gőzös földéltén, amikor a sötéten árnyas partok mentén új nyári otthonunkba mentünk. Soha sem láttam Margót ilyen ragyogó boldogságban.

Mellettem ült, kicsi utitáskája az ölében és elragadtatásban tört ki minden fölött, amit látott. A hazatérő skärgeardi lakók, akiknek dolguk volt a városban, a kiránduló stockholmiak kutyaikkal, kalitkájukkal és a sok gyerekkel, mindez az újszerű, a szokatlan a tündéri benyomását tette reá. A hajó felett elröpült egy sirály, a gőz felhővé szállt, amely eloszlott a fák csucsán, a hajó csavarjából zuhatag kelt, amely két sornyi, habos hullámmá vált és megtört a parton. Mindent megnézett és szünet nélkül beszélt.

Alig emlékszem, hogy ennyit beszélni valaha is hallottam volna. És élénksége nyugtalanított.

Mert gondolnom kellett az orvos szavára, amit a lelki izgalmakról mondott. Hiszen nála minden lelki izgalommal járt, a legkisebb öröm, a legkisebb fájdalom. Hasonlított a tóhoz, melyet a legkisebb szellő is magas hullámmá korbácsol. És mi volt az ő egész élete?

Mi volt más, mint egyetlen, folytonos sora a lelki izgalmaknak, amely elegendő lett volna, hogy egy felnőtt egészségét is aláássa, mennyivel inkább egy gyermekét. Kimondhatatlan keserőséggel töltött el ez a gondolat és tehetetlen, gyötrő haraggá nőtt, mialatt arra vágytam, hogy ismét szemtől-szembe álljak azzal a nővel, aki majd magamat is kizökkentett a kerékvágásból és aki most abban volt büns, hogy ime az én kicsi leányom gyógyíthatatlan betegségben sorvad, amely szétrombolja gyenge erejét.

A korláthoz támaszkodva oldalamnál állott és arcának kifejezése a fiatal asszonyé volt, míg öröme tisztán a gyermek ujjongása maradt. A három óras uton egy percre sem szünt meg az elragadtatása. S most, amikor kiszálló helyünkhöz közeledtünk, szinte szomorú volt, hogy az utazásnak már vége.

De futó bánata elszállt a következő pillanatban. Mellettem állt a hidon és nézte, mint fordul meg lassan a gőzös és aztán hirtelen mint szalad tovább. Egész szívéből nevetett, amikor a hullámok felfodródtek az alacsony hidra és majdnem a lábunkat nedvesítették. Mély lélegzet-vevéssel és olyan arckifejezéssel, amilyen csodálatosnak még sohasem láttam, megfordult és a keskeny ösvényen mellettem haladt nyaralólakunk felé. Az épület körül virágzásukban álltak az almafák és a levegőt az orgonabokrok illata töltötte be.

Látom ebben a környezetben, mint ereszti el a karomat és egyedül lépked előttem. Mintha a föld szent lett volna a lábam alatt és különös, szorongó érzéssel megértettem, hogy ez a hely, ahol meg fog halni.

De még maga ez a gondolat sem zavarta a pillanat hangulatát és amikor a verandára léptünk, ott is élénkbe szállt az orgonavirág illata. Együtt mentünk egyik szobából a másikba. Amikor elfáradtunk és megvacsoráztunk, Margó még egy ideig az ajtóban állott és nézte a csillogó estipirt, amely a nyugodtan elterülő öbölben visszatükröződött.

- Fáradt vagyok, - mondotta lassan és pihenni tért.

De én nem tudtam aludni. Még sokáig föntmaradtam, elszívtam szivarjaimat és azon csodálkoztam, miképp történhetett, hogy aki erdős vidéken születtem és akinek izlése a nyugtalan Skärgeardennel soha sem békült meg, most azt egészen új és meglepő színben láttam.

XXX.

Nyár közepén volt, kint a természet ölen mindaketten más életre ébredtünk. Semmi sem zavart, a napok boldog egyhanguságát csak az az ut szakította meg, amelyet munkám miatt elég gyakran kellett a városba tennem. Soha sem értettem meg úgy, hogy a boldogság abból áll, ha semmi sem történik.

A nyárforduló világos éjszakával elsietett felettünk és jött a július, az a hónap, amelyet mindig mindennél inkább szerettem, mert olyan szingazdag és termékeny, mert vágy és fájdalom helyett vidámságot kelt, mert melegben, virágban, fényben és madárdalban gazdag. Gazdag abban, amit a természet kimerithetlen és öntudatlan erejében adhat. Még mindig szeretem ezt a hónapot, ha annyi fájdalmat szerzett is nekem. És naptáromon minden napot azzal a félős érzéssel huztam át, hogy a következő lapon már az augusztus jön, amely közelebb hoz minket az őszhez. Egyetlen külön eseményre sem emlékszem ebből az időből. A csendes boldogság egyetlen melódiája volt.

Emlékszem az első estére, meggyújtottuk a lámpát, azután kimentem, hogy kívülről lássam a fényt, amely a nyírfák közül ablakunkból előderengett. A legjobban emlékszem azokra a hosszú, csendes estére, amikor a kislányom aludt és én órák hosszat magamba jártam a hidon, vagy azon a keskeny ösvényen, amely felvezetett a lépcsőhöz és láttam, hogy megszépült minden, ha lenyugodott a nap, eltűnt a nappal! Megszépült, mert a körvonalak eltűntek, a víz, a fák elmosódtak a homályban és még a csillagok is haloványabban ragyogtak az égen.

Gondolataimat az töltötte be, aminek el kellett jönnie. Elképzelni sem tudtam. Néha hatalmába ejtett az érzés, hogy kell irgalomnak lennie, a mely meghagyja nálam. De egyre jobban és jobban megértettem, amit olyan nehéz megtanulnunk, hogy nemcsak egyedül nekem élt. Az ő élete fölött is ott lebegett ugyanaz a nyomasztó kérdés, mint az én - mint minden más ember élete fölött.

Aztán eljött a nap, melyet sohasem fogok elfelejteni. Egy levéllel kezdődött, melyet korán reggel ott találtam a levélszekrényemben. Eliz írta és sürgősen meghítt, hogy néhány hetet a nyári otthonában töltsünk.

Abban a hitben, hogy az utazás megörvendeztetni kislányomat, a levelet felolvastam neki. Amikor bevégeztem, felpillantottam, mert azt vártam, hogy az arcán mosolygást találok.

Ehelyett láttam, mint tér ki a pillantásom elől és mint lesz az ő egész, kicsi arca olyan szomoruvá, mintha valami nagy szerencsétlenség történt volna.

- Nagyon szeretnéd, ha elmennénk? - kérdezte.

- Szeretném - válaszoltam vonakodva. - Azt hittem, hogy örömet szerzek neked.

Karját hirtelen nyakam köré fonta és azt mondta:

- Ahová akarod: követni foglak.

Eleinte nem tudtam, mit feleljek, vagy hogy értem azt. A jelenet egész délelőtt foglalkoztatót anélkül, hogy megtudtam volna magyarázni. Amint délben találkoztunk, Margóka fel-lépésén olyasmi látszott, ami gondolataimat a helyes nyomra vezette. Egész lénye olyan ösztönszerű volt, hogy ezt a tulajdonságát sokszor velem is megosztotta és érzésemet arra kényszerítette, hogy lépést tartson az övével. Mintha még most is látnám, amikor a verandán előttem ült...

És amint így ülök és elnéztem, helyes ösztönömnek engedve kinyújtottam a karomat és megfogtam a kezét:

- Azt hittem, unalmas lesz neked, ha egész nyáron át egyedül kellene velem lenned.

Nevetve, tréfásan szóltam, meg kellett értenie. Felállt már a másik pillanatban és ölembe ült. Remegett, mintha fázott volna és karja olyan erősen fogta át a fejemet, hogy szinte fáj.

- Egyedül veled - mondotta. - Hiszen éppen ez az, ami boldoggá tesz.

Nem tudtam meghallani, sir-e, nevet-e, valószínűleg mindakettőt. De a szaván kiéreztem, hogy helyesen cselekedtem. Egészen boldog voltam és amit aztán egymásnak mondtunk, úgy hangzott el, mint egyetlen vig kacagás.

- Ez - szóltam - volt tehát a te legkedvesebb álmod. Hogy egyedül legyünk és senki a magányunkban meg ne zavarjon. Senki se jöjjön ide és mi se menjünk el senkihez. És ez úgy legyen az egész nyáron át, amíg el nem jön az ősz és a sötét esték vissza nem kergetnek a városba. Te meg én. Senki más, csak te, meg én. Így volt-e?

Minden szavamnál közelebb simult hozzám és csak ezt suttogta:

- Így, így...

- Akkor maradjunk itt - mondtam boldogan, hogy ilyen boldognak láthatom.

Olyan mély lélegzetet vett, mintha az egész világ terhét levettem volna a válláról.

Sokáig maradtam odakint. Minden, ami azon a napon történt, csak természetes epizódja volt egész, boldog nyári életünknek. Semmi sem volt szokatlan, vagy új. Csend volt mindenütt, kívül és belül. Az öbölben, ahol a szél alig fodrozta a víz színét, rézsut küldte esti sugarát a nap.

Ekkor hallottam, mint üt meg Margó egyes hangokat a zongorán és hogy elkezdi énekelni. Olyan dal volt, amelyről tudta, hogy szeretem. De most nem az én kedvemért énekelt. Dalolt, mert szavaim megnyugtatták. Hogy minden úgy marad továbbra is és senki sem fog minket megzavarni. Örültem, hogy ily meglegedett és csak abból a szükségből, hogy lássam, felálltam és bementem hozzá.

Odabent még mélyebb volt a csend. De aztán újra felhangzott az ének... én az ajtóban álltam, Margó éppen szemben ült velem... láttam az arcát. Mint a megnyilatkoztatáskor, ragyogott ez az arc és az ének alatt felém mosolygott.

De láttam, hogy hirtelen elsápad és a vonása megmerevedik a fájdalomtól. Még megpróbálta, hogy kezét szívére szorítsa, de már a keze nem ér el odáig. Mintegy függve maradt a levegőben, mereven, félig összeszorított ököllel. És még mielőtt hozzája ugorhattam volna, leesett keményen a földre.

Karomba emeltem és az ágyamra vittem. De egyetlen szavát nem hallhattam többet. Egyetlen lélekzétvételt se. Mindennek vége szakadt, vége mindennek. - A nap arany fényt szórt az öbölre és a fecskék elszálltak az ablak elöl. Jól láttam mindezt, de mit sem vettem belőle észre. Csak, hogy magam vagyok és hogy mindennek vége.

Amikor az eszméletem visszatért, magam előtt láttam feküdni. Valakinek kellett, hogy becsukja a szemét, amely oly rettenetesen meredt bele a levegőbe, valakinek kellett, hogy az ujjait kiegyenesítse. És ott feküdt előttem, ahogy az egész nyáron át láttam. Vonásain egyetlen árnyék sem volt. Kivülről a napsugár sem ér el idáig.

Amikor késő este átmentem saját szobámba, a szobát virággal diszitetten találtam.

XXXI.

Mindez oly régen elmult. Elmult, de nem a feledésben. Elhalványult, mint minden, ami az időé. Mégis itt él világosan bennem, ahogyan akkor történt. És emlékszem még, hogy a vörös házikót nem hagytam el addig, amíg a gyermekem benne feküdt.

Háromszor elszállt a nap és háromszor az éjszaka, amíg elbucsúztunk egymástól.

Ha bealkonyult, a szobájában ültem, vagy az én szép helyemen a verandán. A legszivesebben megszokott utamon, a hidon jártam fel s alá, ahol a hullámok ütemre csapódtak a part köveihez, - vagy azon a keskeny ösvényen, amely a lépcsőhöz vezetett. Ott a közelében voltam, mint előbb, amikor odabent a nyitott ablak mögött aludt, amelyet már nem kellett többet becsuknom, mielőtt ő lefeküdnék. És amíg erre jártam, gondolataim való szavakká formálódtak, amelyek mégis olyan érthetőek lettek, hogy úgy hallottam, hogy beszélek. Beszéltem róla, aki halott volt és beszéltem mindenről, ami megtörtént. Nem hozzá szóltam, mégis becézés volt mindenik szavam, amelyeknek - ahogy hittem - el kell érnie a lelkét. És ebből semmit se felejtettem el.

A halállal mindig jön valami, ami a tulvilág felé mutat. De az én kicsi leánykám, aki idebent alszik, nem változott meg.

Olyan fiatalon és boldogan halt meg, hogy amíg élt, már túl volt azon, ami minket többieket zavar. Ezért cserélt ruhát, csak a ruháját cserélte. Én is más ruhát vettem, mert a jósága arra kényszerített. És látom, hogy mindabból, amit az életben megvettem, nem érint semmi, sem az emberek, sem a körülmények. Büszkeségem, amely táplált, eltűnt. A büszkeségem épp úgy, mint a vágyam, reménységem, törekvésem - ez mind ruhát cserélt és mássá lett, mint azelőtt volt. Egyetlen sóhajlás nélkül viszem el ezt mind a sirhoz; mindent, ami azelőtt az enyém volt és amit azelőtt semmi mással nem cseréltem volna el.

Ilyen szavak tolultak elé, amelyek nem voltak az én szavaim. És eltemettem az örömet zokszó, fájó fájdalom nélkül.

De amikor a koporsót a gőzhajóra vitték és magam is ott ültem a fedélzeten, az egész nyarat, amelyet csak nem rég éltem át, eltűnni láttam.

A téglatető, a nyírfák eltűntek mind a földnyelv mögött. De amikor megfordultam, mert már többet semmit sem láthattam, nyugodtnak és mindenfelől felülállónak éreztem magam. Az emberek szemlélgettek, mert látták fekete öltözetemet és a kapitány félárbócra eresztette a zászlót. De bensőmben keménységet éreztem, amely fenntartotta az erőmet.

Tudtam, hogy magammal viszem, ami egykor a gazdagságom volt és részvétet éreztem mindazok iránt, akik körülöttem és engem szegénynek tartottak.

De amikor az utnak vége szakadt és a koporsó abban a szobában állott, amelyet most is elzár-
tam, csak akkor gondoltam rá, hogy senkinek sem írtam erről, Eliznek sem, Bohrn Károlynak sem. Senki sem tudta mi történt, - senki kívülem. Sor sem állott róla az ujságokban. De ez nem nyugtalanított. Ugy gondoltam rá, mint ami a tudtom nélkül történt és emlékszem, hogy Eliz levelében - abban a levélben, amely a halál napját bevezette - azt írta, hogy legközelebb a városba jön gyermekeivel és hogy itt Károlylyal találkozik.

Melyik nap volt, nem tudtam többé. És hol volt a levél, azt se. Valahol ott kellett feküdnie egy fiókban, avagy elveszett. Hol volt, nem tudtam. Csak azt, hogy most oda kell mennem, ahová annyi év alatt annyi bánatommal és annyi örömmel elmehettem és nem jutott közben eszembe, hogy hiába is mennék...

Amig eközben Bohrn házához értem, ott azzal fogadtak, hogy a háziak kimentek, de nemsokára vissza fognak jönni. A szobalány meghökkent, amikor a ruhámat meglátta, de mit sem kérdezett és én kínálatlanul is a lakásba mentem, hogy ott várjam be a barátaimat.

Leültem Eliz fehér butoros szobájába, ahol a kandalló párkányán a nagy bronzóra állott. Itt újra úgy éreztem, de szelidebben, csendesebben, mint azelőtt, hogy a bánat felegyenesíthet, megtisztíthat bennünket, messze minden felülemelhet és megmutathatja nekünk, hogy minden, amire törekedtünk, amiért küzdöttünk, semmi. A nagy bizonyosság ennek ellenében a minden. De egyet még sem tehet meg. Nem lehet egyetlen, hallgatag barátunk az életem keresztül és nem kísérheti sorsunkat. És ami a halállal szemben hallgat, az újra felriad, verdesi szárnyát, hogy napfényre kerüljön és ha még abban a veszélyben forogna is, hogy szárnyát a lehetetlenség korlátján véresre veri.

Éreztem azt, amig ott ültem és arra az órára emlékeztem vissza, amikor Eliz ölébe hajtva fejemet férfikorom első nagy bánatát sirtam el. Oly erősen éreztem, hogy keserőséggel gondoltam rá: ötven éves vagy és az élet nemsokára elröpül.

Egész életem, mint csupa árnyék surrant el mellettem, amelyből soha egyetlen egyet sem tudtam megragadni. Magam előtt még az évek egész sorát láttam, amely épp így elmúlik, mint ahogy széthullt eddig a többi. De minden erőmet félelem teljes imádságába szorítottam, hogy valami még történjék velem; ébredő akaratot éreztem magamban, hogy elérjem, ami sohasem volt a hatalmamban; és amig nyugodtan ültem, éreztem, mint mulnak a percek és egyúttal tudatában voltam, hogy az ember azt, amit a halállal vél elérni, még sem foghatja erősen addig, amig maga is el nem érkezett odáig.

Igy ültem ott olyan kedélyállapotban, amely túlradó vakmerőségemben másnak, nagyobb-nak, ritkábbnak és becsesebbnek látszott mint amit valaha ember, élő vagy halott, könyvben vagy beszédben magáról megszokott volna.

Ekkor vettem észre, mint nyitnak és csuknak be egy ajtót, hangokat hallottam, közöttük Eliznek hangját. De szinte megkövülten ültem ott, amig Eliz és férje előttem megállott.

Láttam, mint nyújtják felém a kezüket és mintegy ködön át hallottam, hogy nálam voltak és látták a kis leányomat. Még semmit se tudtak - csak beléptek és látták Margót fehér virággal elhintett fekvőhelyen, csendesen, mintha aludnék. Egy időben kerestük fel egymást és nem kellett - hála legyen érte az istennek - semmit sem mondanom, semmit sem magyaráznom.

Előttem álltak, tartották a kezemet - zokogva állottak előttem, minden tagjuk reszketett, én voltam az egyedüli, aki nem sirtam. Csak azt éreztem, mint tölti el lelküket a szerencsétlenségem, mint veszik le a leggonoszabb terhet rólam és mint köt engem hozzájuk, akik még élnek, a könyük, a kétségbeesésük.

Ekkor Eliz karját nyakam körül éreztem és az ajkát az ajkamon. Már öreg ember voltam, de ez a csók erősebb volt, mint a hogy azt a halál megsejtette velem.

- Hogy én nem lehettem nálad, mennyire szerettem volna ottan lenni! És hogy semmit sem irtál nekem.

Ekkor a szeméből kiolvastam mindazt, amit előbb nem akart nekem megmondani. A halál olyan rettenetesen összezavart mindent a lelkében, ami őt a saját életéhez kötötte, hogy a vallomása mint a napfény ömlött el az ajkán, az arcán és szavain.

- Ez volt az utolsó, a legutolsó! - kiáltotta és a maga nagy érzésén kívül mindent elfeledve simogatta a hajamat, mintha gyermek lettem volna.

Végre megoldódott a nyelvem és megint elkezdtem beszélni. Nem pillantottam Elizre, de éreztem a közelségét és bár a szavak el akartak halni az ajkamon, könnyítettem a fájdalma-

mon. Barátomnak és a barátnőmnek egyenesen a szemébe néztem és elmondtam nekik mindent, amiről azt hiszik az emberek, hogy az egyik jóbarát el nem mondhatja a másikának. Nem emlékszem mindarra, amit Bohrn válaszolt.

Talán sokkal izgatottabb voltam, hogy minden szavát meghalljam. De emlékszem még, hogy erre Eliz megfogta a kezét, megcsókolta és a szemébe nézett.

Senki közülünk nem mondhatta volna meg, hogyan lett és hogyan volt ez az egész. Nem is gondolt senki közülünk, három öreg ember közül, az elválásra, a házasságra vagy hogy egyáltalán azon változtassunk, ami összeköt minket, amit a sorsunk így elrendezett. Ugy beszélünk, mint a gyerekek, akik nem tudják, mi a jó és mi a rossz. És ha én, szegény ember, aki ilyen egyedül állok itt, láttam valaha a menyébéli paradicsom fényének megcsillanását, akkor az ott történt meg.

...Azok az évek, amelyek most következtek, valóban ritka boldogságot hoztak mindaháromunkra. Azután Bohrn Károly hosszú betegsége következett és ez megzavarta körünket. Ott virrasztottam Elizzel urának halálos ágyánál és vele együtt gyászoltam el ezek alatt az évek alatt. És amikor ő maga is meghalt - de ez az esemény mégis nagyon közel esik hozzánk.

Mindenben, amit elbeszéltem, ott hallhatod az utolsó vihar zugását.

De azt meg akarom még mondani, soha sem tudtam volna magamról így beszélni, ha nem éppen abban az órában jöttél volna. Mert amikor a függönyön az árnyékomat láttad, ebben a szobában jártam fel-alá, ahol még mintha minden ott lenne, amit az életben szerettem. Szentélyembe nyitva állt az ajtó, bezártam, még mielőtt téged bebocsátottalak volna.

Már régen járkáltam így, éppen ahogy sok évvel ezelőtt első és utolsó nyaralóhelyem verandáján, amikor kisleányom utolsó nyugvóhelyén feküdt bent a szobában - éppen úgy járkáltam most is és beszéltem magammal. Éppen úgy zengtek fel bennem a szavak, anélkül, hogy megmondhatnám, ki keltette őket életre. Nem voltak ugyanazok, de egy volt az értelmük.

A nagy ismeretlennel szemben való hallgatástól elnémul az élet szava, még a szereteté és a boldogság után való vágyakozásé is. De a hallgatás megnyitja az utat az egyetlen boldogság felé, amelylyel az ember elmulthatatlan javának birtokába jut - és ez a magány.

Elég öreg vagyok hozzá, tudom, hogy azt a hangot, amelyet most hallottam utoljára, a jövőben semmi más sem fogja többé tulkiáltani.

XXXII.

Brenner Hugó története véget ért és bár szinte lélegzet nélkül lestem mindenik szavát, mégis csodálkozva figyeltem meg, mennyire megváltozott, mialatt beszélt.

Ahogy így előttem ült, nyurgán, félig kiegyenesedve, őszinte, szomorú arcán most szinte megközelíthetetlen kifejezéssel, megértettem, hogy ez egyszer - talán egész életében először - teljes bizalmát adta az idegennek, ha olyan körülmények között is, amelyek természetesen elegendők voltak, hogy a többi mást is maguk után csalogassák. De Brenner Hugó előtt ez - hogy most önmagát adta - valami tisztára elhatalmasodott érzés volt és éppen azért ült így ezzel a majdnem kissé önhitt, előkelő nyugalommal, amely a kedvemet, a képességemet is elvette attól, hogy érte köszönetet mondjak.

Ilyen a költő, mondtam saját magamnak.

Az emberek olvassák művét, közben csodálkoznak azon, hogy minden tartózkodás nélkül ennyire odaadja magát. Hiszen nem tudhatják, hogy ezt a legaprólékosabb őszinteséget, amely bensejében ég, olyan sokáig hordozta magában, hogy - ha végre kitárja bensejét - történjék ez akaratával vagy akaratá ellenére, a természeti erő erőszakos hatalmával történik, melyet nem akadályoz meg semmi.

És a köznapi emberekkel összeállnak aztán a könyvek irkálói, akik semmit sem éltek át és semmit sem tudnak. A hétköznapi emberek gondolatait mondják ki és azokét, akik nem jönnek kísértésbe, hogy őszinték legyenek, mert ismerik a maguk ürességét. A nagy szenvedélyekkel szemben az előkelőt játsszák és a közönségesség durvaságát szövetségül fogadják. És mert biztosra veszik a rokonszenvet, amelyet a banalítás kölcsönöz, megtámadják a hallgatag embert, aki egyszer volt nyíltszívű és azt kiáltják:

- Hogy adhatjuk oda a saját életünket?

Ezt olyan erősen láttam, hogy a legkisebb kísérletet sem tudhattam megtenni arra, hogy csendes akaratának ellenálljak, amelyet épp olyan biztosan kiéreztem, akárcsak ő maga az ő régi meggondoltságával kimondotta volna.

Az egyetlen, amit meg kellett kérdeznem, ez volt:

- Mért nem lett belőled költő?

Félrenézett, amikor azt mondta:

- Azért, mert soha sem mondhattam volna meg kevesebbet, mint mindent. És hogy mindent megmondjak, ehhez hiányzik az erőm. Csupa félős félelemből csak dilettáns lettem volna. És te tudod, hogy a költészetben mennyire irtózom ettől, de leginkább irtózom magában az életben.

Amikor elbucsuztunk, némán szoritottam meg a kezét, mert tudtam, hogy mit sem szabad mondanom. De amikor már az ajtóban álltam, meg nem tehettem, hogy meg ne forduljak és még egyszer ne lássam.

Az utolsó, amit láttam, a mosolygása volt.

Asszonyok.

Irtó: Csehov Antal.

I.

A vadásztársaság egy parasztházban friss szénán töltötte az éjszakát. A hold bevilágította az ablakon s az utcáról siralmas harmonikaszó hallatszott; a friss szénából édes, idegizgató illat áradt ki. A vadászok kutyákról és nőkről, szalonkákról és az első szerelemről beszélgettek. Mikor az urak már minden ismerős hölgyet megszólaltak és vagy száz adomáit elmondtak, közülük a legkövérebbik, aki a sötétben szénaboglyához hasonlított, nagyot ásított és így szólt:

- Na, ez még nem nagy dolog, ha valakit szeretnek. Hiszen a hölgyek csak azért vannak, hogy közülünk valakit szeressenek. De uraim, önök közül gyűlölte-e valakit? Érezte-e már önök közül valaki a gyűlölet kékjét? Mi?

A kérdésre nem kapott feleletet.

- Senki sem érezte önök közül uraim? - kérdezte megint a kövér ur mély, recsegő hangon. - Na hát engem gyűlölt egyszer egy csinos fiatal leány s magamon tanulmányozhattam az első gyűlölet tüneteit. Az első gyűlöletről beszélek uraim, amely éppen ellentéte az első szerelemnek. Különb az, amit most el akarok beszélni, akkor történt, amikor még fogalmam se volt gyűlöletről és szerelemről. Akkor talán nyolc éves voltam; de az nem baj, mert itt, uraim, nem én játszottam a főszerepet, hanem ő. Nos, tehát hallgassanak ide. Egy szép nyári estén, naplemente előtt a nevelőnőmmel, Szinocskaival, aki nagyon kedves, költői lelkű teremtmény volt s aki egyenesen a nevelőintézetből került hozzánk, a gyerekszobában ültünk és tanultunk. Szinocska szórakozottan kinézett az ablakon s így szólt:

- Tehát oxygent lélekezünk be. Most mondja meg nekem, Petya, mit lehelünk ki?

- Nitrogén - válaszoltam, hasonlóképpen kibámulva az ablakon.

- Helyes - szólt Szinocska. - A növények éppen megfordítva lélekeznek: nitrogén szívnak be s oxygent lehelnek ki. Sok nitrogén van a Selters-vízben és szénagázban... A nitrogén nagyon ártalmas gáz. Nápoly közelében van egy barlang, az úgynevezett kutyabarlang, amely telve van nitrogénnel; ha egy kutyát ide bekergetnek: megfullad és elpusztul.

Erről a Nápoly közelében levő szerencsétlen kutyabarlangról a kémia tanítása közben egyetlen nevelőnő sem felejtkezik meg. Szinocska mindig nagy lelkesedéssel beszélt a természettudományok hasznáról, de a kémiából aligha tudott egyebet e barlangnál.

No és most ismételtette velem, amit elmondott. Megtettem. Aztán azt kérdezte tőlem, hogy mi a horizont? Megfeleltem erre is. És míg a horizont és a kutyabarlang körül jártunk, odabenn az udvaron az atyám vadászatra készülődött. A kutyák ugattak, a lovak türelmetlenül toporzékoltak s játszottak a kocsissal, a cselédek pedig telerakták a tarantászt mindenféle dologgal. A tarantász mellett állott a fogatunk is, amelybe az anyám ült a nővéremmel együtt, - ők Ivanickiékhez készültek névnapot ünnepelni. Otthon csak mi maradtunk: én, Szinocska meg a bátyám, aki már nagy diák volt, de most a foga fájt neki. Elképzelhetik, mily szomorú voltam, hogy otthon kellett maradnom.

- Tehát mit lélekezünk be? - kérdezte Szinocska s továbbra is kibámult az ablakon.

- Oxygént...

- Igen, és horizontnak azt a helyet nevezzük, ahol úgy látszik, mintha a föld és az ég érintkeznék egymással...

A tarantász elindult az udvarról s nyomban utána a fogat is... Láttam, hogy Szinocska egy papirdarabot vesz ki a zsebéből, összehajtogatja, a halántékához nyomja, nagyon elpirul és az órára néz.

- Tehát ne felejtse el, - szólt ismét, - hogy Nápoly mellett van az ugynevezett kutyabarlang... - megint az órára nézett... - ahol úgy látszik, hogy a föld az éggel érintkezik!...

A szegény kis teremtés nagyon föl volt indulva, le s föl járkált a szobában és nagyon gyakran az órára nézett. Még körülbelül egy félóráig kellett tanulnunk.

- És most vegyük elő a számtant, - szólt nagyot sóhajtván s reszkettek a kezei, amint a könyvben lapozgatott. - Nézze csak ezt a 325. számú feladatot, - csinálja meg, amíg én... amíg én mindjárt bejövök.

Kiment. Hallottam, mint rohan le a lépcsőn, s amint az ablakon kitekintettem: egy pillanatra megláttam kék ruháját a kertajtóban. Feltűnt, hogy milyen izgatott és mennyire ki van pirulva s kíváncsi voltam, hogy vajon mi lehet ennek az oka? Hova futott és miért? Mivel már rendkívül kifejtett fiú voltam, csakhamar kitaláltam: föl akarta használni szüleimnek a távollétét s leszaladt a kertbe, hogy kedve szerint lakmározzék a földieperből és a cseresznyéből. Elhatároztam, hogy a példáját én is követem; félrelöktem a számtant és én is a kertbe futottam.

A cseresznyefákhoz mentem, de Szinocska már nem volt ott. Tovább megyek a földieper felé, - ott sincs, még tovább a ribizli felé, - ott sincs; a kertész háza mellett halad a Szinocska, keresztül a zöldséges kerten, le egészen a tóig; nagyon sápadt s minden zajra összerezzen. Utána lopódzom és mit látok, uraim! A tó partján, két öreg fűzfa között ott áll a bátyám, Szasa, de arcán éppen nem látszik, hogy a foga fáj. Örömtől ragyogó arccal várja Szinocskát. És Szinocska oly félénken megy feléje, mintha az ugynevezett kutyabarlangba üznék, ahol nitrogént kell belehelyeznie - nehezen lélekzik, a járása lassú s a feje le van hajtva... Meg lehet rajta látni, hogy életében most megy legelőször rendez-vousra... Odaér a bátyám elé... Egy ideig némán bámulnak egymásra, mintha nem akarnának hinni a szemeiknek. De úgy látszik, hogy Szinocskát valami láthatatlan erő kényszeríti, kinyújtja a karjait, Szasa vállaira teszi s aztán a fejét a Szasa mellényére hajtja. Szasa mosolyog, halkán beszél valamit, s a nagyon szerelmes emberek szokásos ügyetlenségével a fejét öleli meg a leánynak! És milyen pompás idő volt, uraim! A tó zöld vizében visszatükröződött a domb, amely mögött a nap éppen most áldozott le, a két vén fűzfa, s Szinocska és Szasa! S mélységes csend. A tó partján, a sás fölött egész sereg aranyszárnyú szitakötő röpködött s a kerítésen túl éppen most tért haza a birkanyáj. Egy szóval: festeni való kép tárult elém.

De én nekem az egész dologból csak az tűnt föl, hogy Szasa megcsókolta Szinocskát. Ez illetlenség volt. Ha ezt a mama megtudja: kikapnak mind a ketten. Hirtelen nagyon kellemetlenül éreztem magam s visszamentem a gyerekszobába, ahelyett, hogy a rendez-vous végét megvártam volna. Mivel nagyon ravasz fiú voltam, megint elővettem a számtant s fölé hajolva gondolkodtam s az arcomon bizonyosan diadalmas mosoly látszott. Egyrészt nagyon kellemes dolog volt, hogy másoknak a titkát megtudtam, másrészt pedig nagyon fokozta büszkeségemet az a tudat, hogy még olyan tekintélyekre is, mint Szasa és Szinocska, rábizonyíthatom, hogy nem tudják a társadalmi illemszabályokat. Most már mind a ketten hatalmamba voltak s a nyugalomuk csupán az én nagylelkűségemtől függött. Na, majd megmutatom én nekik!

Mikor aludni mentem, Szinocska szokás szerint bejött hozzám, hogy megkérdezze, imádkoztam-e s hogy megnézzem, nem ruhástul feküdtem-e le? Csinos és boldogságtól ragyogó arcára néztem és vigyorogtam. A titok borzasztóan nyomta a lelkemet és nem tudtam ma-

gamban tartani. Legalább is sejtetnem kellett ezt Szinocskával s gyönyörködni akartam a meglepetésében.

- De én tudom ám! - szóltam vigyorogva. - Hi-hi-hi!

- Mit tud?

- Hi-hi-hi! Láttam, hogy a fűzfák alatt Szasával csókolódzott! Utána mentem és mindent láttam...

Szinocska összerezzent, vérpiros lett az arca s az éjjeli szekrényre könyökölt, - nagyon le volt verve.

- Láttam, hogy csókolództak! - ismételtam vigyorogva s borzasztóan gyönyörködtem abban, hogy ez a leány most milyen nagy zavarban van. - Megmondjam a mamának is?

A szegény Szinocska bámulva nézett rám s mivel az arcomról látta, hogy csakugyan tudok mindent, kétségbeesésében megfogta a kezemet s remegő hangon, halkán így szólt hozzám:

- Petya, ez aljas dolog!... Kérem, az istenre kérem, legyen férfiú... és ne mondja meg senki-nek... Tisztességes emberek nem szoktak kémkedni senki után... ez aljas dolog!...

A szegény teremtés roppantul félt a mamától, aki nagyon szigorú és nagyon erényes hölgy volt s az én vigyorgásom és ostoba megjegyzésem sértette is első, tiszta poétikus szerelmét. Elképzelhetik tehát, hogy milyen lelkiállapotban volt. Az egész éjjel nem tudott aludni s mikor lejött reggelizni: kék gyűrűk látszottak a szemei körül. Mikor a reggeli után Szasával találkoztam, meg nem állhattam, hogy ne vigyorogjak és el ne dicsekedjem:

- Tudok ám mindent! Láttam, hogy tegnap este megcsókolta Szina kisasszonyt.

Szasa rámnézett és csak ennyit mondott:

- Nagyon ostoba vagy!

Nem ijedt meg annyira, mint Szinocska s így órá nem nagy hatással volt a leleplezésem. Ez borzasztóan bántott engem. Ha Szasa nem ijedt meg, gondoltam magamban, akkor valószínűleg nem hiszi, hogy mindent láttam és tudok. Hát várj csak, majd bebizonyítom én neked!

Délelőtt, amíg tanultunk, Szinocska rám se nézett s dadogott, ha szólnia kellett valamit. Ahelyett, hogy fenyegetődött volna, hízelt, megdicsérte a feleletemet s eltűrt minden nevetlenséget. S mivel rossz fiú voltam, igyekeztem kihasználni ezt a helyzetet s nem is gondoltam arra, hogy a leckét megtanuljam: mindent fölforgattam a gyermekszobában s hihetetlenül szemtelen voltam.

Igy mult el egy hét. A titok nem hagyott nyugton s mint valami tövis, úgy szurta az oldalamat. Szerettem volna kifecsegni az egész világnak s látni szereltem volna, hogy milyen hatást gyakorol ez az emberekre... S egyszer ebéd közben, mikor éppen sok vendég volt nálunk, elkezdtem vigyorgni s így szóltam:

- Mindent tudok ám! Hi-hi-hi!... Mindent láttam!...

- Mit tudsz? - kérdezte anyám csodálkozva.

Gonosz pillantásokat vetettem Szinocskára és Szasára. Látniuk kellett volna, hogy az a fiatal leány mennyire elpirult és Szasa mily dühösen nézett rám! Megharaptam a nyelvemet és hallgattam. Szinocska lassan elsápadt, összeszorította a fogait s nem evett többet egy falatot se. Este, tanulás közben észrevettem, hogy Szinocska arca egészen megváltozott. Szigorúnak és hidegnek látszott, mintha márványból lett volna faragva s folyton az arcomba nézett. S szavamra mondom, hogy sohasem láttam még földühösített vadászkutyán sem, hogy ilyen

kérlelhetetlenül, ilyen kegyetlenül nézett volna az előtte futó vadra. Megértettem, hogy mi van a tekintetében, s tanulás közben hirtelen megszólalt:

- Mennyire gyűlöllek! Ó, te utálatos, ha tudnád, mennyire gyűlöllek! Ha tudnád, hogy mennyire utálok a nyirott fejedet és ostoba, elálló füleidet!

Ettől a kifakadástól megijedt s így szólt:

- Ezt persze nem önnek mondtam - csak szavaltam valamit...

És aztán, uraim, egy éjjel, mikor fölébredtem, láttam, hogy az ágyamhoz jön, fölém hajol s az arcomba bámul. Most már tudtam, hogy szenvedélyesen gyűlöl s hogy erre a gyűlöletre most már szüksége is van. Gyűlöletes arcomat folyton látnia kellett. S aztán emlékezem egy szép nyári estre... Szénaillat, borzasztóan nagy csend, stb. Szép holdvilág. A fasorban járkáltam s cseresznyén járt az eszem. Hirtelen előttem termett Szinocska és sápadtan, szinte fuldokolva így szólt hozzám:

- Ó, mennyire gyűlöllek! Senkinek sem kívánok oly sok rosszat, mint neked! Érted! Akarom, hogy te is tudd, mennyire gyűlöllek!

Tudják kérem, mikor holdvilág van, egy sápadt, szenvedélyes, dühös arcú leánnyal találkozni egyedül egy fasorban, egy gyáva fickónak, nem valami kellemes dolog... Mikor pedig a szemem megláttam, elsikoltottam magam s árkon-bokron keresztül rohantam haza.

Abban állapotodtam meg, hogy legjobb lesz, ha a mamának mindent elpanaszolok. El is mondtam alkalomadtán mindent, azt is, hogy Szasa hogyan csókolódzott Szinocskával. Ostoba voltam és nem gondoltam a következményekre, mert különben magamnak tartottam volna a titkot... A mama végighallgatott, aztán nagyon fölháborodott és így szólt:

- Neked semmi közöd ehhez a dologhoz... Neked nem is szabad ilyenről beszélned... ehhez te még nagyon fiatal vagy... Ó, milyen példát mutat a gyerekeknek!

A mamám nemcsak erélyes, de tapintatos asszony is volt. Nehogy botrány legyen, Szinocskát nem küldte el azonnal, hanem lassan, rendszeresen kiszámított terv szerint turta ki a házunkból, ahogyan a tisztességes, de mégis türehtetlen embereket szoktuk eltávolítani. Még emlékszem, hogy mikor Szinocska elment tőlünk, legutoljára is arra az ablakra nézett, amelyben én állottam s mondhatom, hogy még most se felejtettem el azt a pillantást, amelyet akkor vetett reám.

Szinocska aztán nemsokára a bátyám felesége lett, - ő az a Szinaide Nikolajevna, akit önök ismernek. Csak akkor láttam ismét, mikor már hadapród voltam. Az egyenruhába öltözött szakállas katonában aligha ismerte föl az egykor oly gyűlöletes Petyát, de azért mégsem valami barátságosan bánt velem... És még most is, noha már kopasz fejem van s a hasam is elég tekintélyes, még mindig gyanakvással néz rám s nem jól érzi magát a társaságomban. Az első gyűlöletet persze épp oly kevésbé felejtí el az ember, mint az első szerelmet... De a kakas már kukorékol... Jó éjszakát!... Kuss, Mylord, aludj te is!

II.

B... városka, amelyben csak két-három girbe-gurba utca van, mély álomba merült. A mozduatlan levegőben alig hallatszik valami hang. Csak valahol messze, valószínűleg a városon kívül, ugat egy kutya. Már nemsokára hajnalodik.

Minden nyugszik. Csak Csornomordik provizornak a fiatal felesége nem alszik. Már háromszor is lefeküdt, de makacsul kerüli az álmom - isten tudja miért. Nyitott ablaknál ül egy ingben s kinéz az utcára. Nagyon nyomasztó neki a levegő, nagyon unatkozik s annyira boszankodik, hogy sirni szeretne. Miért? Maga sem tudja. Mintha valami volna a mellében, ami folytonosan fölmelegszik a torkába s ott marcangolja.

Mögötte, alig néhány lépésre, Csornomordik hortyog. Egy mohó bolha a homlokán, éppen két szeme között, teleszitta magát, de a provizor ezt észre sem veszi, sőt mosolyog, mert azt álmodja, hogy a város összes lakói köhögnek s köhögés ellen tömérdek orvosságot vesznek tőle. Most nemhogy bolhacsipéssel, hanem még ágyukkal vagy gyöngédséggel sem lehetne fölébreszteni.

A gyógyszerertár a város széléhez közel van, úgy hogy a gyógyszerészné kitekinthet a mezőre. Látja, hogy az ég keleti része folyton sápad, aztán pirosodik, mintha valahol nagy tűz volna. S aztán egész váratlanul egyszerre csak előbukkan egy nagy cserjés mögül a nagy, szélesarcu hold s lassan kapaszkodik föl az égre. Vörös, mert a hold valami ok miatt egyáltalán mindig rettenetes zavarban van, ha valami cserje mögül bukkan elő.

Egyszerre léptek zaja és sarkantyú-pengés hallatszik az éjszakában. Hangok is hallatszanak. „Ezek a tisztek, akik a rendőrfőnöktől mennek haza a kaszányába”, gondolja magában a gyógyszerészné.

Kissé később látszik ki két ember, fehér tiszti köpenyegben; az egyik nagy és kövér, a másik kisebb és soványabb. Lomhán lépkednek egyik a másik után, a sövény mellett s valamiről hangosan beszélgetnek. Mikor közelebb érnek a gyógyszerertárhoz, mind a ketten meglapítják lépteiket s az ablakokra néznek.

- Patikaszagot érzek... - szól a soványabbik.

- Csakugyan itt van! Aha, már emlékszem... A múlt héten itt voltam és ricinusolajat vettem. A gyógyszerésznének nagyon szomorú arca és számár-állkapcsa van. Az aztán az állkapocs! Sámson éppen ilyenekkel verhetné agyon a filiszteusokat.

- Igen, igen, - szól a kövérebbik basszus-hangon. - A patika alszik. S alszik a gyógyszerészné is.

- Ugyanis van itt, Obtyosov, egy csinos gyógyszerészné is...

- Láttam. Nekem nagyon tetszett... Mondja csak, doktor, lehetséges az, hogy ez az asszony szereti ezt a számárfejű embert? Ugy-e lehetetlen?

- Nem, csakugyan nem szereti, - sóhajt a doktor, mintha sajnálná a gyógyszerészt. - Az asszony most alszik, mint valami kis baba. Obtyosov, he! Bizonyosan nagyon melege van a kicsikének... szájacskája félig nyitva... lábacska lelóg az ágyról. Az a marha gyógyszerész mindezt persze nem nagyon érti... Mert neki az asszony vagy a karbólos-üveg körülbelül mindegy!

- Tudja mit, doktor? - szól a tiszt és megáll. - Menjünk be a gyógyszerertárba s vegyünk valamit. Talán meglátjuk a gyógyszerésznét.

- Nono! Most, az éj idején?

- Mindegy! Éjjel is föl kell kelniök, ha valaki bezörget. Előre!

- Nem bánom...

A gyógyszerészné, aki a függöny mögött áll, hallja a csöngetést. A férjére néz, aki nyugodtan tovább horkol és édesen mosolyog - mert álmában sok orvosságot vesznek tőle köhögés ellen - magára kap egy ruhát, meztelen lábait papucsba dugja s bemegy a gyógyszerertárba.

Az üvegajtón át két árnyat lát... A gyógyszerészné fölcsavarja a lámpát s az ajtóhoz siet, hogy kinyissa. Most már nem unatkozik, mert boszankodik és nem akar sirni; csak a szive dobog erősen. A kövér doktor és a sovány Obtyoszov belép. Most már jobban lehet őket látni. A nagyhasú orvos fekete szakállu, a ruha mindenütt feszül rajta s izzadság gyöngyözik a homlokán. A tiszt pirosarcu, bajusztalan, egy kissé nőies, karcsu és olyan hajlékony, mint egy jockey.

- Mi tetszik? - kérdi a gyógyszerészné, ruháját kissé összehuzva a keblén.

- Kérek... eh, mit is akartam csak... tizenöt kopekért fodormenta-cukorkát.

A gyógyszerészné megfordul, nem nagyon sietve levesz az állványról egy nagy üveget, hogy kimérje a cukrot. A vevők természetesen bámulják a hátát; az orvos szemeit hunyorgatva mosolyog, mint valami kandur, a hadnagy ellenben nagyon komoly.

- Életemben most látok először hölgyet egy gyógyszerertárban, - szól az orvos.

- Ebben nincs semmi különös, - válaszolt a gyógyszerészné, miközben lopva Obtyoszov piros arcára tekint. - A férjemnek - nincsen segédje; mindig én segítek neki.

- Ugy... Csinos gyógyszerertárunk van! S mennyi különféle üveg meg doboz van benne!... S nem fél, hogy itt, ennyi méreg között kell élnie? Brrr!

A gyógyszerészné becsomagolja a cukrot s odaadja a doktornak. Obtyoszov átadja a tizenöt kopeket. A vevők egymásra néznek, egy lépést az ajtó felé mennek s aztán megint visszafordulnak.

- Kérem, adjon tíz kopekért szódát is, - szól a doktor.

A gyógyszerészné lomhán megint az állványok felé indul.

- Nincsen itt a gyógyszerertárban olyan... - szól Obtyoszov, az ujjával csettintve, - valami olyan... tudja már... valami üdítő ital... talán Selters-víz? Van Selters-víz?

- Van, - válaszol a gyógyszerészné.

- Bravo! Maga nem is asszony, hanem tündér! Legyen szives tehát vagy három palackot adni.

A gyógyszerészné gyorsan becsomagolja a szódát s aztán kimegy a Selters-vízért.

- Harapni való! - szól a doktor mosolyogva. - Obtyoszov, ilyen ananász nincs még Madeira szigetén se! He? Mit szól hozzá? Különben... hallja azt a hortyogást? A gyógyszerész ur szunnyad itt a szomszéd szobában.

Kis idő múlva visszajön a gyógyszerészné s öt palackot tesz az asztalra. A pincében volt s ez az oka, hogy kissé kipirult s gyorsan lélekzik.

- Pszsz!... csöndesen, - szól Obtyoszov, mikor a gyógyszerészné a palackot kidugaszolva, a dugót elejti. - Ne üssön ilyen nagy zajt, mert fölébreszti a férjét!

- Na és aztán mi lesz, ha fölébresztem is?

- Olyan édesen alszik.. magáról álmodik... Egészségére!

- És aztán, - szól a doktor dörmögő hangon, - a férfiak úgy is oly unalmas emberek, hogy legjobban tennék, ha mindig aludnának. Na, ehhez a kis vízeci kéhez jó volna egy kis vörös bor!

- Hát még mi nem?! - szól a gyógyszerészné mosolyogva.

- Pompás volna! Kár, hogy a gyógyszerertárakban szeszes italokat nem árulnak. Van ugy-e itt is *vinum gallicum rubrum*?

- Van.

- Na, adjon belőle! - Ördög vigye, - ide vele!

- Mennyit tetszik?

- *Quantum satis!* Először is adjon a vízbe egy unciát, - és aztán majd meglátjuk. Obtyoszov, he? Először vízben s aztán magában, *per se*...

A doktor és Obtyoszov leül az asztal mellé, leveszi a sapkáját s elkezd vörösboros Selters-vizet inni.

- De meg kell adni az igazat, hogy ez a bor rettenetes kotyvalék! *Vinum zchwachissimum?* Igen, igen. Különb ilyen társaságban még ez is olyan jól izlik, mintha nektár volna! Maga nagyon bájos, nagyságos asszony! Képzeletemben a kezét csókolom!

- Sokért nem adnám, ha én ezt nem csak képzeletben tehetném! - Obtyoszov. - Szavamra mondom, - az életemet adnám érte!

- Ugyan mit beszél, - szól Csornomordikné elpirulva s nagyon komolynak látszik.

- De különben milyen kacér maga! - szól az orvos nevetve s gonosz szemekkel méregeti a gyógyszerésznét. - Szinte szurnak a szemei! Gratulálok, - legyőzött bennünket! Rabjai vagyunk!

A gyógyszerészné gyakran ránéz a tisztnek üde arcára, figyelmesen hallgatja fecsegésüket s lassanként maga is fölélénkül. Oh, most már nagyon jó kedve van! Ő is részt vesz a beszélgetésben, nevetgél, kacérkodik, sőt a vendégek hosszas kéréseinek engedve, iszik is két uncia vörös bort.

- A tiszt uraknak ezután gyakrabban be kell jönniök a városba, - szól, - mert rettenetesen unatkozom. Szinte belehalok...

- Természetesen bejövünk! - szól a doktor fölháborodva. - Ilyen ananász, a természet ily csodája ennyire el van hagyatva! Különb már ideje, hogy induljunk! Nagyon örvendünk, hogy megismerkedtünk... Mit fizetünk?

A gyógyszerészné föltekint a mennyezetre s mozgatja az ajkait.

- Tizenkét rubelt és negyvennyolc kopeket, - szól azután.

Obtyoszov előveszi vastag tárcáját, sokáig kotorász benne, míg kivesz egy papírpénzt s fizet.

- A férje édesen alszik és álmodik, mormog - s bucsuzóul megszorítja a gyógyszerészné kezét.

- Nem szeretem az ostobaságokat.

- Micsoda ostobaságokat? Sőt ellenkezőleg... ez nem is ostobaság... Még Shakespeare is azt mondja, hogy „Boldog, aki fiatalságában igazán fiatal!”

- Ereszsze el a kezemet!

Végre, sokáig tartó beszélgetés után a vendégek megcsókolják a gyógyszerészné kezét s elmennek; de nagyon habozva, mintha azon gondolkoznának, hogy nem felejtettek-e ott valamit a gyógyszerertárban.

A fiatal asszony besiet a hálósobába s megint az ablakhoz ül. Látja, hogy a doktor és a hadnagy körülbelül husz lépésnyire a gyógyszerertártól megáll s elkezd valamiről beszélni. Miről? Dobog a szíve, még halántékain is érzi az érverését. Oly hevesen dobog a szíve, mintha az a két ember, aki ott suttog, az ő sorsát döntené el. Körülbelül öt perc múlva a doktor ott hagyja Obtyoszovot s tovább megy, míg Obtyoszov visszafordul. A gyógyszerertár előtt elmegy egyszer, kétszer... Majd megáll az ajtó előtt, majd még tovább megy megint... Végre óvatosan meghuzza a csengőt.

- Mi az? Ki az? - szól a fölébredt gyógyszerész. - Csöngötnék és te nem hallod, - szól szigorúan a feleségének. - Micsoda rendetlenség ez?

Fölkel, magára veszi a hálókabátját s papucsban csoszogva és félig alva bemegy a gyógyszer-tárba.

- Mi... mi tetszik? - kérdé Obtyoszoztól.

- Adjon... adjon tizenöt kopekért fodormenta-cukrot.

Végtelen szuszogással és ásitással botorkál a félig alvó gyógyszerész az állandó felé, miközben minduntalan beleütődik valamibe s előkeresi a fodormenta dobozt...

A gyógyszerészné két perc múlva látja, hogy Obtyoszoz kimegy a gyógyszertárból s miután néhány lépésnyire elment, a fodormenta kis csomagot a földhöz vágja. Az utcákon felől jön eléje a doktor... Találkoznak és aztán kezeikkel hadonászva eltűnnek a reggeli ködben.

- Milyen boldogtalan vagyok! - szól a gyógyszerészné, miközben dühösen néz a férjére, aki gyorsan vetkőződik, hogy tovább alhassék. - Oh, milyen boldogtalan vagyok! - szól ismét s könnyek gyűlnek a szemeibe. - És senki, senki sem tudja...

- Az asztalon ott felejtettem a tizenöt kopeket, - mormog a férje a paplan alá bujva. - Kérlek, tedd el a pénzt a fiókba...

És aztán mindjárt elalszik megint.